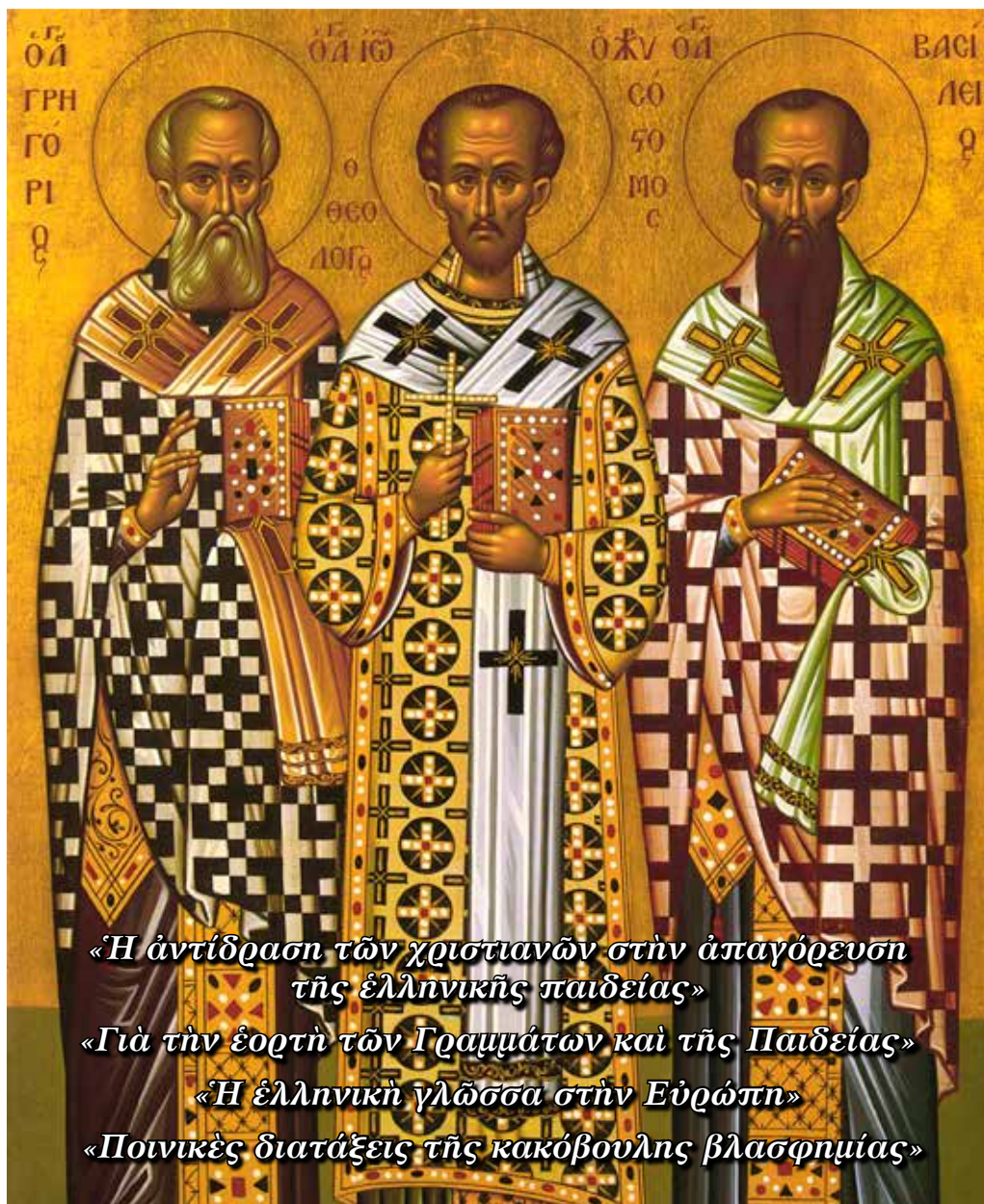

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 83^ο | ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2020 | ΑΡΙΘ. 779

«Η αντίδραση τῶν χριστιανῶν στὴν ἀπαγόρευση
τῆς ἐλληνικῆς παιδείας»

«Γιὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Παιδείας»

«Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα στὴν Εὐρώπη»

«Ποινικὲς διατάξεις τῆς κακόβουλης βλασφημίας»

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΟΒΑΡΗ Γ.Β.Μ.	1
Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	3
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΦΑΝΗ ΡΟΥΜΠΑΝΗ-ΚΑΛΑΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ.....	13
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ	18
ΝΑ ΕΠΑΝΕΛΘΟΥΝ ΟΙ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΚΟΒΟΥΛΗΣ ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ' ΜΑΝΗΣ	30
ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ. ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗΝ ΚΑΜΠΑΝΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΓΕΝΝΗΤΗΣ ΖΩΗΣ Γ.Τ.	33
ΑΝΤΙΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	37
ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ ΗΛΙΑΣ ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΪΚΟΣ, ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΕΚΗΣ.....	39

13

30

33

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Έκδοτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»

Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος

Θεληξινόνης 1, 166 74 Γλυφάδα

Η Επιτροπή επιφυλάσσει σε εαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν επιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης επικοινωνίας

Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυθο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967

www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Αθήνα, Φεβρουάριος 2020

Τιμή τεύχους 2€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 10€
Έξωτερικού 20€

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΟΒΑΡΗ

Παλιό και σύγχρονο τὸ πρόβλημα. Ἡ μεγαλύτερη δυσφήμιση τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ κακὴ ἐκπροσώπηση του. Ἡ ἐκπροσώπηση ποὺ δὲν εἶναι καὶ εὐπροσώπηση. Παραστατικὸ τὸ παράδειγμα. Τὸ περιγράφει ὁ Δανὸς φιλόσοφος καὶ θεολόγος Κίρκεγκαρντ. Ἡ ἱστορία ξετυλίγεται στὴ Δανία. Σ' ἓνα ἀπομακρυσμένο τσίρκο ἐκδηλώνεται πυρκαγιά. Ἡ φωτιά ἐπεκτείνεται ἐπικίνδυνα.

*Πολλοὶ Χριστιανοὶ
σήμερα, μὲ τὴν ἀνακόλουθη
συμπεριφορὰ τους,
μὲ τὴν φαρισαϊκὴ νοοτρο-
πία, μὲ τὴν προκλητικὴ
ἀσυνέπεια στὴ ζωὴ τους,
γίνονται ἔμπόδιο στὴν
ἀναζήτηση τῆς πίστεως ἀπὸ
τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο
καὶ φράσσουν τὸν δρόμο
ἐπιστροφῆς στὸν Χριστό.*

Ἀμέσως ὁ ὑπεύθυνος στέλνει ἓνα κλόουν (κωμικό), ντυμένο μὲ τὴν παράξενη στολή του, νὰ πάει στὸ γειτονικὸ χωριό, γιὰ νὰ ζητήσει βοήθεια. Ἡ φωτιά ἀπειλοῦσε νὰ ἀπλωθεῖ μέσα ἀπὸ τὶς καλαμιές καὶ νὰ ἀπειλήσει καὶ τὸ χωριό. Ὁ κλόουν φτάνει γρήγορα στὸ χωριό καὶ καλεῖ σὲ βοήθεια. Παρακαλεῖ, φωνάζει, ἱκετεύει ἀπεγνωσμένα. Ὁ κίνδυνος εἶναι ἄμεσος γιὰ ὅλους.

Ἀλλὰ ἐδῶ εἶναι τὸ παράδοξο. Ἐνῶ θὰ περιέμενε κανεὶς νὰ τρέξουν ὅλοι, γιὰ νὰ προλάβουν τὸ κακὸ ποὺ τοὺς ἀπει-

λοῦσε, οἱ χωρικοὶ ἀντέδρασαν μὲ τρόπο διαφορετικόν. Μαζεύτηκαν γύρω του καὶ ἄρχισαν νὰ τὸν περιεργάζονται, νὰ γελοῦν καὶ νὰ τὸν χειροκροτοῦν γιὰ τό... ἔξυπνο κόλπο ποὺ μηχανεύτηκε, προκειμένου νὰ τοὺς τραβήξει στὸ τσίρκο!

Μάταια ὁ κλόουν προσπαθεῖ νὰ τοὺς πείσει ὅτι δὲν εἶναι τέχνασμα, ἀλλὰ πραγματικότητα. Πραγματικότητα τρομερή, ποὺ θὰ τὴν πληρώσουν ἀκριβὰ καὶ οἱ ἴδιοι. Ὅσο ὅμως ἐκεῖνος τοὺς παρακαλεῖ νὰ πιστεύουν στὰ λόγια του, τόσο ἐκεῖνοι γελοῦν καὶ τὸν χειροκροτοῦν. Εἶχαν βρεῖ πολὺ διασκεδαστικὸ τὸ παιχνίδι του.

Ἀλλὰ τὸ παιχνίδι δὲν ἦταν καθόλου διασκεδαστικόν. Ἡ φωτιά δὲν ἄργησε, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀνέμου καὶ τὴν ἀδράνειά τους, νὰ κάψει τὸ τσίρκο καὶ νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ στὸ χωριό τους. Ὅταν εἶδαν τὶς φλόγες νὰ τοὺς περιζώνουν, ἦταν πιὰ πολὺ ἄργα. Τὸ τίμημα ποὺ πλήρωσαν ὅλοι ἦταν πολὺ ἀκριβό.

Ἕνα παράδειγμα ποὺ μᾶς λέει πολλά. Ἕνας κίνδυνος ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἀποσοβηθεῖ, καὶ ὅμως δὲν ἀποσοβήθηκε. Γιατί; Ἐδῶ προβάλλει ἀμείλικτο τὸ ἐρώτημα. Γιατί μιὰ τέτοια καταστροφὴ; Γιατί δὲν ἔγινε πιστευτὸς ὁ ἀγγελιοφόρος

ένδς σωτήριου μηνύματος; Γιατί μιὰ τέτοια δυσπιστία καὶ ἀδιαφορία μπροστὰ στὸν ἀπειλούμενο κίνδυνο; Ἡ ἀπάντηση εἶναι φανερή. Τὸ βάρος πέφτει κυρίως στὸν ἀγγελιοφόρο, χωρὶς νὰ ἀμνηστεύονται καὶ οἱ ἄλλοι.

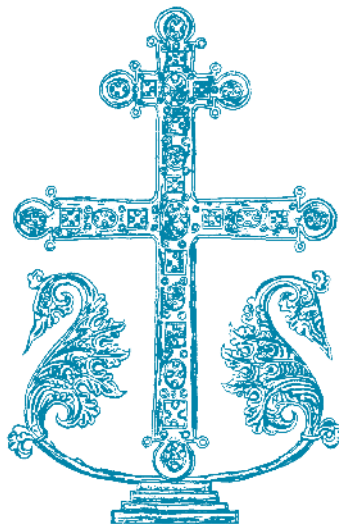
Ὁ κλόουν, μὲ τὴν ἀδυναμία του νὰ πείσει τοὺς ἄλλους, εἶναι ὄχι μόνο ἓνα σύμβολο γιὰ τὴν ἐποχή μας, ἀλλὰ καὶ ὁ χαρακτηριστικὸς ἐκπρόσωπος ἐνδς ὁλόκληρου κόσμου. Δὲν ἦταν μόνο τὸ ἀστεῖο ντύσιμό του. Ἦταν ἡ ὅλη ἐμφάνιση καὶ συμπεριφορὰ του. Ἡ ζωὴ του μέσα στὸ τσίρκο ἦταν ἓνα «νούμερο», ἔπαιζε «νούμερα», τίποτα περισσότερο. Κάτι, δηλαδή, ποὺ δὲν τὸ ἔπαιρνε κανεὶς στὰ σοβαρά, ἔστω καὶ ἂν μετέφερε τὰ πιὸ σοβαρὰ μηνύματα.

Ὁ κλόουν εἶναι πιστὴ εἰκόνα μιᾶς θλιβερῆς σύγχρονης πραγματικότητας. Ὁ ἐκπρόσωπος ἐνδς μηνύματος, μιᾶς μεγάλης ιδέας, ποὺ δὲν παίρνεται στὰ σοβαρά. Ἡ ιδέα ποὺ ἐκπροσωπεῖ, ὅσο μεγάλη καὶ ἱερὴ καὶ ἂν εἶναι, πηγαίνει στὸ περιθώριο ἐξ αἰτίας του. Ἡ ἀκαταλληλότητα, ἡ ἀναξιότητά του, χαντακώνει τὶς ιδέες. Ἡ κακὴ ἐκπροσώπησή του δυσφημεῖ καὶ τὶς πιὸ σπουδαῖες ὑποθέσεις. Ὁ κλόουν εἶναι

ἐπίσης ὁ χαρακτηριστικὸς τύπος καὶ πολλῶν συγχρόνων Χριστιανῶν. Πράγματι, πολλοὶ Χριστιανοὶ σήμερα, μὲ τὴν ἀνακόλουθη συμπεριφορὰ τους, μὲ τὴν φαρισαϊκὴ νοοτροπία, μὲ τὴν προκλητικὴ ἀσυνέπεια στὴ ζωὴ τους, γίνονται ἐμπόδιο στὴν ἀναζήτηση τῆς πίστεως ἀπὸ τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο καὶ φράσσουν τὸν δρόμο ἐπιστροφῆς στὸν Χριστό.

Πόσοι Χριστιανοί, μὲ τὴν ἀντιφατικὴ ἢ τὴν ἄτακτὴ ζωὴ τους, δίνουν καὶ σήμερα τὴν ἐντύπωση, καὶ σὲ καλοπροαίρετους ἀκόμα ἀνθρώπους, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ὑπόθεση σοβαρή! Γιατί; **«Ἀποδεκατοῦν τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφήνουν τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν... Διυλίζουν τὸν κώνωπα καὶ καταπίνουν τὴν κάμπλον... Καθαρίζουν τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροιψίδος, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀδικίας»** (Ματθ. κγ' 23-25). Ὅ,τι, δηλαδή, διακηρύττουν μὲ τὰ λόγια, τὸ διαψεύδουν –μᾶλλον καὶ τὸ διακωμωδοῦν– μὲ τὴ ζωὴ τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐπίδρασί τους εἶναι ἀρνητικὴ.

Γ.Β.Μ.

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

1. Ἡ ἀπαγόρευση τοῦ Ἰουλιανοῦ

Στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς του γιὰ πλήρη ἐκρίζωση τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ Ἰουλιανὸς προέβη σὲ μιὰ ἀληθινὰ ἐξωφρενικὴ κίνηση, ἡ ὁποία θὰ δυσκολευόμασταν νὰ πιστεύσουμε ὅτι ἔγινε ποτέ, ἐὰν δὲν τὴν γνωρίζαμε ἀπὸ πολλές καὶ ἀσφαλεῖς πηγές, καὶ δὲν σφύζονταν ἀκόμη καὶ τὰ σχετικὰ κείμενα τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰουλιανοῦ. Συγκεκριμένα, στὴν προσπάθειά του νὰ πολεμήσει μὲ κάθε τρόπο καὶ μὲ κάθε μέσο τὸν χριστιανισμό, ὁ δῆθεν ἑλληνολάτρης Ἰουλιανὸς ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου... νὰ ἀπαγορεύσει στοὺς χριστιανοὺς τὴν ἐλληνικὴ παιδεία!

Ἡ ἀπαγόρευση δρομολογήθηκε μὲ ἓνα διάταγμα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ποὺ ἐξεδόθη στὶς 17 Ἰουνίου 362, ἔξι περίπου μῆνες μετὰ τὴν ἀνοδο τοῦ Ἰουλιανοῦ στὸν θρόνο¹. Τὸ διάταγμα δὲν διακρινόταν γιὰ τὴ σαφήνειά του: Οἱ διδάσκαλοι, ἔγραφε,

πρέπει νὰ ξεχωρίζουν ὄχι τόσο γιὰ τὴ μόρφωση, ὅσο γιὰ τὴν ἠθικότητά τους. Στὸ ἐξῆς λοιπὸν ὅσοι ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἀναλάβουν διδακτικὰ καθήκοντα θὰ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑποβάλουν αἴτηση σὲ ἓνα τοπικὸ συμβούλιο, τὸ ὁποῖο θὰ ἐξέταζε τὴν ἠθικότητά τους καὶ θὰ ἐξέδιδε ἀπόφαση διορισμοῦ, ἡ ὁποία περαιτέρω θὰ ὑποβαλλόταν στὸν αὐτοκράτορα, ποὺ θὰ ἔδινε καὶ τὴν τελικὴ ἐγκριση. Τὸ διάταγμα αὐτό, κατὰ τὸν Joseph Bidez, ἂν καὶ φαινομενικὰ ἀνώδυνο, ἦταν μιὰ πραγματικὴ κήρυξη πολέμου ἐνάντια στὸν χριστιανισμό².

Καθὼς τὸ διάταγμα αὐτὸ δὲν διακρινόταν γιὰ τί... σαφήνειά του, χρειάστηκε μιὰ διευκρινιστικὴ ἐγκύκλιος, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, τὴν ὁποία γιὰ καλή μας τύχη ἔχουμε στὰ χέρια μας, σωζόμενη μετὰ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ, χωρὶς νὰ κατονομάζεται ὁ παραλήπτης, ἀφοῦ προφανῶς ἐστάλην σὲ ὅλες τὶς ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας³.

Σὲ πολὺ γενικὲς γραμμές, ὁ αὐτοκράτορας ὄριζε τὰ ἐξῆς: Ὁρθὴ παιδεία δὲν εἶναι ὁ καλοδουλεμένος λόγος, ἀλλὰ ἡ ἱκανότητα τῆς ψυχῆς νὰ διακρίνει ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ τὸ κακό. Καὶ ὁ σωστὸς διδάσκαλος πρέπει νὰ διδάσκει τοὺς μαθητὲς του ὄχι μὲ τὰ λόγια, ἀλλὰ μὲ τὸ ἥθος του. Ἄν ἄλλα διδάσκει μὲ τὰ λόγια καὶ ἄλλα δείχνει μὲ τὸν τρόπο ζωῆς του, τότε εἶναι ὑποκριτὴς τοῦ χειρίστου εἵδους. Καὶ κάπου ἐδῶ ὁ Ἰουλιανὸς μπαί-

1. *Codex Theodosianus*, eds Theodor Mommsen καὶ Paulus M. Meyer, Weidmann, Berlin 1905, vol. I.2, σελ. 741, XIII, 3, 5.1-6 (362 Iun. 17): "*IDEM A. Magistros studiorum doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facundia. Sed quia singulis civitatibus adesse ipse non possum, iubeo, quisque docere vult, non repente nec temere prosiliat ad hoc munus, sed iudicio ordinis probatus decretum curialium mereatur optimorum conspirante consensu. // Hoc enim decretum ad me tractandum referetur, ut altiore quodam honore nostro iudicio studiis civitatum accedant. DAT. XV KAL. IUL., ACC. IIII KAL. AUGUSTAS SPOLETIO MAMERTINO ET NEVITTA CONSS*".

2. Joseph Bidez, *La vie de l'empereur Julien*, Société de l'édition "Les Belles Lettres", Paris 1930, σελ. 263.

3. Ἰουλιανὸς, *Ἐπιστολὴ ΕΑ' c*, ed. J. Bidez.

νει στο θέμα του: Παντού στην αρχαία γραμματεία, πρώτα και πάνω απ' όλους και απ' όλα τιμώνται οί θεοί. Και επειδή, όπως είπαμε, ο καλός διδάσκαλος δεν πρέπει άλλα να διδάσκει με τὰ λόγια και άλλοι να δείχνει με τὴ ζωὴ του, ὅσοι διδάσκουν τὰ αρχαία κείμενα και δὲν πιστεύουν στους θεούς που τιμώνται σὲ αὐτὰ εἶναι ἀκατάλληλοι γιὰ διδάσκαλοι. Βεβαίως, ὁ καθένας μπορεί νὰ πιστεύει ὅ,τι θέλει. Ἀλλὰ ὅσοι θέλουν νὰ διδάσκουν τὰ αρχαία κείμενα πρέπει νὰ τὰ διδάσκουν πρώτα σὴν πράξη, ἀσπάζόμενοι και οἱ ἴδιοι ὅσα γράφονται σὲ αὐτά. Ἄν δὲν τὸ κάνουν, δὲν εἶναι ἀπλῶς ὑποκριτές· ἐπειδὴ πίσω ἀπὸ τὴν ἀσυνέπειά τους κρύβεται ἡ ἐπιθυμία τους νὰ κρατήσουν τὴ θεσοῦλά τους και τὸν μισθὸ τους, ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι αἰσχροκερδέστατοι και πρόθυμοι νὰ κάνουν τὰ πάντα γιὰ τὰ λεφτά. Ἄν λοιπὸν οἱ χριστιανοὶ θεωροῦν πραγματικὰ σοφοὺς τοὺς αρχαίους συγγραφείς, τὰ ἔργα τῶν ὁποίων διδάσκουν, τότε ὀφείλουν πρῶτ' απ' ὅλα νὰ μιμηθοῦν τὴν εὐσέβειά τους πρὸς τοὺς θεούς. Διαφορετικά, «*νὰ πᾶνε σὺς ἐκκλησίες τῶν Γαλιλαίων νὰ ἐρμηνεύουν ἐκεῖ τὸν Ματθαῖο και τὸν Λουκᾶ*»⁴. Πρακτικά, οἱ χριστιανοὶ ἀπαγορευόταν στὸ ἐξῆς νὰ διδάσκουν τὰ ἑλληνικά γράμματα.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε πόσο ἐξόφθαλμα ἐξωφρενικὴ ἦταν ἡ ἀπαγόρευση τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθοῦμε ὅτι, μετὰ τὴ λογικὴ της, θὰ ἔπρεπε και σήμερα νὰ ἀπαιτοῦμε μιὰ δῆλωση πίστεως στους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου ἀπὸ τοὺς φιλόλογους ποὺ καλοῦνται νὰ διδάξουν Ἀρχαία Ἑλληνικά στὰ Γυμνάσια και τὰ Λύκεια τῆς χώρας, ἐπὶ ποινὴ μάλιστα ἀπολύσεώς τους, σὲ περίπτωσι ποὺ ἀρνηθοῦν νὰ προχωρήσουν σὲ μιὰ τέτοια δῆλωση. Ἡ ἀπαγόρευση ἦταν τόσο ἐξόφθαλμα ἐξω-

φρενικὴ, ὥστε ἀποδοκιμάσθηκε ἀκόμη και ἀπὸ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς και ὀπαδοὺς τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἀκόμη και σύγχρονος τοῦ Ἰουλιανοῦ και θαυμαστής του ἐθνικὸς ἱστορικὸς Ἀμμιανὸς χαρακτηρίζει τὸ συγκεκριμένο διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορα «*πράξη ἀπηνῆ, ποὺ θὰ ὀφείλε νὰ ταφεῖ σὲ αἰῶνια σιωπῇ*»⁵.

Πρακτικά, τὸ διάταγμα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπέκοπτε πλήρως τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἕνας χριστιανὸς γονεὺς δὲν θὰ ἔνωθε ἄνετα νὰ στείλει τὰ παιδιὰ του σὲ σχολὲς σὺς ὁποῖες οἱ διδάσκοντες ἀφ' ἑνὸς θὰ ἦταν πλεόν ὅλοι εἰδωλολάτρες, ἀφ' ἑτέρου θὰ ἐπείγονταν νὰ ἐπιδείξουν τὰ εἰδωλολατρικά τους πιστεύω, προκειμένου νὰ πείθουν ὅτι ἐμπέτουν σὺς προδιαγραφὰς τοῦ νόμου και νὰ μὴν τίθεται σὲ κίνδυνο ἡ θέσι τους. Μετὰ τὸ νόμο τοῦ Ἰουλιανοῦ, τὰ σχολεῖα μεταβάλλονταν αὐτομάτως σὲ χῶρο ἀσκησης τῆς εἰδωλολατρικῆς προπαγάνδας. Ὁ Henri Irenée Marrou παρατηρεῖ ὅτι τὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα ἦταν μέχρι τότε ἀνοικτὰ στὰ παιδιὰ τῶν χριστιανῶν, γίνονταν μετὰ αὐτὸν τὸν νόμο ὄργανο γιὰ τὴν ἀποκατάστασι τοῦ παγανισμοῦ⁶. Ἰσως ἔτσι ἐξηγοῦνται οἱ πολλὰς μαρτυρίες ποὺ ἔχουμε⁷ ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἀπαγόρευσε στους

4. Ἰουλιανὸς, *Ἐπιστολὴ ΞΑ'* c, ed. J. Bidez, 51-53: «*βαδίζόντων εἰς τὰς τῶν Γαλιλαίων ἐκκλησίας, ἐξηγησόμενοι Ματθαῖον και Λουκᾶν*».

5. Ammiani Marcellini, *Rerum gestarum libri qui supersunt*, ed. John C. Rolfe, XXII, 10, 7: "Illud autem erat inclemens, obruendum perenni silentio, quod arcebat docere magistros rhetoricos et grammaticos, ritus Christiani cultores".

6. Henri Irenée Marrou, *A history of education in antiquity*, transl. George Lamb, The New American Library, New York 1964, σελ. 431.

7. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. W. Bright, Γ' 12.19-21· Σωζομενοῦ, *Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. J. Bidez & G. C. Hansen, Ε' 18, 1.4-2.1· Θεοδορίτου Κύρρου, *Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. L. Parmentier και F. Scheidweiler· Αὐγουστίνου, *De civitate Dei*, XVIII, 52· Φιλοστοργίου, *Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. F. Winkelman post J. Bidez, Ζ' 4b.4-11· *Μαρτύριον Ἁγίου Ἀρτεμίου*, λα', ed. J.-P. Migne,

χριστιανούς όχι μόνο να διδάσκουν, αλλά και να διδάσκονται τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ὁ Vasiliev παρατηρεῖ ὅτι εἶναι πιθανὸν νὰ μὴν ἐκδόθηκε δεύτερο διάταγμα, ποὺ νὰ ἀπαγόρευε ρητῶς στοὺς χριστιανούς νὰ διδάσκονται τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, πολλῶ δὲ μᾶλλον δεδομένου ὅτι τὸ πρῶτο, ποὺ ἀπαγόρευε στοὺς χριστιανούς νὰ διδάσκουν τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, ἐμμέσως τοὺς ἐμπόδιζε καὶ νὰ τὴ μελετοῦν⁸. Καὶ ὁ Giuseppe Ricciotti παρατηρεῖ ὅτι ὁ νόμος τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐμπόδιζε τὴ φοίτηση χριστιανῶν μαθητῶν στὰ σχολεῖα τῆς εἰδωλολατρίας *in re*, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν τὴν ἐμπόδιζε *in iure*⁹.

στιανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας θὰ ἦταν, δίχως ἄλλο, εὐκόλῃ ὑπόθεσι.

Ὁ Ἰουλιανὸς προφανῶς πίστευε ὅτι μποροῦσε νὰ χειρισθεῖ κάθε πιθανὴ ἀντίδρασι ἐκ μέρους τῶν χριστιανῶν. Ἄν δηλαδὴ κάποιοι χριστιανοὶ διαμαρτύρονταν γιὰ τὸν ἀποκλεισμό τους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, πίστευε ὅτι θὰ μποροῦσε πολὺ εὐκόλῃ νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς διαμαρτυρίες τους, ἐπικαλούμενος ἀπλούστατα ὅτι πολλοὶ χριστιανοὶ ἔβλεπαν τὴν ἑλληνικὴ παιδεία ὡς κάτι τὸ ἐπικίνδυνο, καὶ ἄρα ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ ἴδιος δὲν ἔκανε τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ «προφυλάσσει» τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ τους

Ἐπειδὴ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἦταν ὁ κορμὸς τῆς ἐκπαίδευσης, ὁ Ἰουλιανός, ἀποκόπτοντας τοὺς χριστιανούς ἀπὸ αὐτήν, ἐπεδίωκε νὰ ἐπιτύχει μέσα σὲ μία καὶ μόνο γενιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει πλέον οὔτε ἓνας μορφωμένος χριστιανὸς στὴν αὐτοκρατορία. Τότε, ὁ πλήρης ἀποχριστιανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας θὰ ἦταν, δίχως ἄλλο, εὐκόλῃ ὑπόθεσι.

Θὰ εἶχε πολὺ ἐνδιαφέρον, σὲ ἄλλῃ εὐκαιρία, νὰ δοῦμε ἀναλυτικὰ τὴν ἀπαγόρευση τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τὶς δόλιες μεθοδεύσεις ποὺ κρύβονταν πίσω ἀπὸ αὐτήν. Προφανῶς, ἐπειδὴ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἦταν ὁ κορμὸς τῆς ἐκπαίδευσης, ὁ Ἰουλιανός, ἀποκόπτοντας τοὺς χριστιανούς ἀπὸ αὐτήν, ἐπεδίωκε νὰ ἐπιτύχει μέσα σὲ μία καὶ μόνο γενιὰ νὰ μὴν ὑπάρχει πλέον οὔτε ἓνας μορφωμένος χριστιανὸς στὴν αὐτοκρατορία. Τότε, ὁ πλήρης ἀποχρι-

μὲ κάτι ποὺ οἱ ἴδιοι ἔβλεπαν ὡς ἐπικίνδυνο. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀντίδρασι τῶν χριστιανῶν ξεπέρασε τὶς προσδοκίες τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἀνέτρεψε τὰ σχέδιά του. Ὅπως γράφει ὁ Robert Browning, τὸ διάταγμα τοῦ Ἰουλιανοῦ προκάλεσε μεγάλο συναγερμὸ καὶ ἀντίδρασι στὶς χριστιανικὲς κοινότητες, πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὶς μεμονωμένες περιπτώσεις λυντσαρίσματος, οἱ ὁποῖες ἀπλῶς ἔδιδαν στὴν Ἐκκλησία μερικοὺς ἀκόμη μάρτυρες¹⁰. Πραγματικά, ὁ Ἰουλιανὸς δὲν φανταζόταν τὴν ἀντίδρασι ποὺ θὰ ἔβρισκε.

2. Ἐνιαῖο μέτωπο

Ὁ Ἰουλιανὸς προσπάθησε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ διχάσει τοὺς χριστιανούς. Ὅταν

PG 96, 1280.22.34· Ἰωάννου Ἀντιοχείως, *Ἱστορία χρονική*, ed. K. Muller, ἀπ. 179.10-12· Ἰωάννου Ζωναρά, *Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν*, ed. Th. Büttner-Wobst, 61.13-17.

8. Alexander A. Vasiliev, *History of the Byzantine empire, 324-1453*, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisc. 1952, σελ. 74.

9. Giuseppe Ricciotti, *Julian the Apostate*, transl. M. Joseph Costelloe, The Bruce Publishing Company, Milwaukee 1960, σελ. 200.

10. Robert Browning, *The emperor Julian*, Weidenfeld and Nicolson, London 1976, σελ. 174.

ὁ Ἰουλιανὸς ἐπέβαλε μὲ τὸ διάταγμά του ποὺ εἶδαμε τὴν παραίτηση ἀπὸ τὶς θέσεις τοὺς ὅλων τῶν χριστιανῶν διδασκάλων ποὺ δίδασκαν τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, ἐξαίρεσε ρητῶς τὸν Προαιρέσιο, τὸν περίφημο χριστιανὸ σοφιστὴ καὶ ρήτορα πλάι στὸν ὁποῖο εἶχε φοιτήσει καὶ ὁ ἴδιος κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Ἀθήνα, καὶ τὸν ὁποῖο ἀπὸ τότε ἐκτιμοῦσε καὶ σεβόταν βαθύτατα.

Ὁ Προαιρέσιος ἦταν ἓνας διδάσκαλος μὲ ἐπιβλητικὸ παράστημα καὶ ἀκόμη πιὸ ἐπιβλητικὴ παιδεία, ὁ ὁποῖος τύγγανε τῆς καθολικῆς ἀποδοχῆς ὅλων τῶν συγχρόνων του. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἀκόμη καὶ ἓνας φανατικὸς ἐθνικὸς σὰν τὸν Εὐνάπιο χαρακτηρίζει κατ' ἐπανάληψη τὸν Προαιρέσιο «*θειότατο*»¹¹ καὶ μαρτυρεῖ ρητῶς γιὰ τὴ μεγάλη τιμὴ μὲ τὴν ὁποία τὸν περιέβαλλε ὁ Ἰουλιανός¹². Λίγο μάλιστα μετὰ τὴν ἀνοδό του στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο, ὁ Ἰουλιανὸς σὲ μιὰ σφωζόμενη ἐπιστολὴ του εἶχε προτείνει στὸν Προαιρέσιο νὰ συγγράφει ἐπὶ τῇ βάσει στοιχείων ποὺ θὰ τοῦ ἀπέστελλε μιὰ εὐνοϊκὴ πρὸς τὸ πρόσωπό του ἐξιστορήσῃ τῆς ἀνόδου του στὸν θρόνον¹³ (ἐξυπακούεται ὅτι, ἂν ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε ἐπιτύχει νὰ πείσει τὸν χριστιανὸ Προαιρέσιο νὰ συγγράφει ἓνα τέτοιο ἔργο, αὐτὸ θὰ εἶχε ἀνεκτίμητη «προπαγανδιστικὴ» ἀξία γιὰ τὸν Παραβάτη αὐτοκράτορα¹⁴). Ἐξαιρώντας λοιπὸν ἀπὸ τὴ διαταγή του γιὰ παραίτηση τῶν χριστιανῶν διδασκάλων τὸν Προαιρέσιο, ὁ Ἰουλιανὸς ἔδιδε στὴν ἀπόφασί του μιὰ ἐπίφραση ἀντικει-

μενικότητας, προσδοκώντας ἴσως καὶ νὰ διχάσει τὸ στρατόπεδο τῶν χριστιανῶν.

Ἡ ἐλπίδα ὅμως τοῦ Ἰουλιανοῦ νὰ διχάσει τοὺς χριστιανούς ἔπεσε στὸ κενό. Ὁ σεβάσιμος Προαιρέσιος ἀρνήθηκε νὰ δεχθεῖ τὴν ἐξαίρεσή του, καὶ παραιτήθηκε καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴ θέση του. Ὁ Ἰουλιανὸς πολὺ γρήγορα κατάλαβε ὅτι εἶχε ἀπέναντί του ἓνα ἀρραγὲς μέτωπο.

3. Ἡ ἀντίδραση τῶν δύο Ἀπολιναρίων

Προκειμένου νὰ σχηματίσουμε μιὰ ιδέα περὶ τοῦ πόσο ἡ ἀντίδραση τῶν χριστιανῶν στὸ διάταγμα τοῦ Ἰουλιανοῦ ξεπέρασε κάθε προσδοκία τοῦ Ἰουλιανοῦ (ἀλλὰ καὶ ὅ,τι θὰ μπορούσαμε ποτὲ νὰ φαντασθοῦμε ἡμεῖς σήμερα), ἀρκεῖ νὰ δοῦμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντέδρασαν οἱ δύο Ἀπολινάριοι, πατέρας καὶ υἱός, στὰ σχέδια καὶ τὶς μεθοδεύσεις τοῦ Ἰουλιανοῦ.

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δύο, ὁ μὲν πατέρας Ἀπολινάριος εἶχε διατελέσει διδάσκαλος τῆς Γραμματικῆς στὴ Βυρηττὸ τῆς Φοινίκης, ἐνῶ ὁ υἱὸς καὶ συνώνυμός του Ἀπολινάριος, ἐπίσκοπος Λαοδικείας καὶ κατόπιν ἀρχηγέτης μῆς ἀπὸ τὶς γνωστὲς χριστολογικὲς αἱρέσεις τῆς ἐποχῆς, εἶχε πρὸς τούτοις καὶ μεγάλη φιλοσοφικὴ παιδεία, ἀλλὰ ἦταν ἐπίσης προικισμένος καὶ μὲ ἐξαίρετο ποιητικὸ τάλαντο, μέχρι τοῦ σημείου, ὅπως μαρτυρεῖται, οἱ ἄνδρες στὰ καπνιὰ καὶ στὴ δουλειὰ καὶ οἱ γυναῖκες στὸν ἀργαλειὸ νὰ τραγουδοῦν δικὰ του μέλη¹⁵.

11. Εὐναπίου, *Βίοι φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν*, ed. J. Giangrande, Θ' 1, 3,2 καὶ Γ' 2, 1.1.

12. Εὐναπίου, ὅ.π., Γ' 3, 8.1-3: «*Ἄλλ' ὅμως Ἰουλιανὸς ἐπὶ τὸν Προαιρέσιον ἐπέκλινε τὴν ψυχὴν, καὶ πρὸς ἐκεῖνον αὐτῷ τὰ ὅτα ἀνείστικει, καὶ τὸ μέγεθος κατεδείμανε τῆς φύσεως*».

13. Ἰουλιανοῦ, *Ἐπιστολὴ ΛΑ' Προαιρεσίῳ σοφιστῇ*, ed. J. Bidez, 9-13.

14. Βλ. συναφῶς Glen W. Bowersock, *Julian the Apostate*, Duckworth, London 1978, σελ. 64.

15. Σφωζομενοῦ, *Ἑκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. J. Bidez καὶ G. C. Hansen, ζ' 25, 5.1-6: «*Πρὸς γὰρ τῇ ἄλλῃ παιδεύσει καὶ ποιητικὸς ὢν καὶ παντοδαπῶν μέτρων εἰδήμων καὶ τοῖς ἐντεῦθεν ἡδύσμασι τοὺς πολλοὺς ἔπειθεν αὐτῷ προσέχειν· ἄνδρες γὰρ παρὰ τοὺς πότους καὶ ἐν ἔργοις καὶ γυναῖκες παρὰ τοὺς ἰστούς τὰ αὐτοῦ μέλη ἔψαλλον. Σπουδῆς γὰρ καὶ ἀνέσεως καὶ εορτῶν καὶ τῶν ἄλλων πρὸς τὸν ἐκάστου καιρὸν εἰδύλλια αὐτῷ πεπόνητο, πάντα εἰς εὐλογίαν Θεοῦ τείνοντα*».

Όταν ἐξεδόθη τὸ διάταγμα τοῦ Ἰουλιανοῦ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, οἱ δύο Ἀπολινάριοι βρῆκαν ἕναν παράδοξο τρόπο νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀποκοπὴ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὴν ἄσκησι στὸν ἑλληνικὸ λόγο. Ὁ πατέρας Ἀπολινάριος, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Σωκράτης ὁ Σχολαστικός, συνέγραψε μιὰ γραμματικὴ «*χριστιανικῶ τύπῳ*», καὶ ἐπιπλέον διασκεύασε τὰ ἀποδιδόμενα στὸν Μωυσῆ βιβλία, καὶ γενικὰ ὅλα τὰ ἱστορικὰ βιβλία τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης*, πότε χρησιμοποιώντας τὸ δακτυλικὸ ἐξάμετρο, τὸ μέτρο δηλαδὴ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, πότε δραματοποιώντας τὰ ἐπεισόδια κατὰ τὰ πρότυπα τῆς τραγωδίας, καὶ γενικὰ χρησιμοποιώντας κάθε μέτρο καὶ ρυθμὸ, «*ὥστε νὰ μὴ μείνει κανένας τρόπος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀνήκουστος στοὺς χριστιανούς*»¹⁶.

Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπολινάριος, πάλι, διασκεύασε τὰ Εὐαγγέλια, τὶς *Πράξεις τῶν ἀποστόλων* καὶ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου, δίνοντάς τους τὴ μορφὴ διαλόγων κατὰ τὰ πρότυπα τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνα¹⁷. Ἐπιπλέον, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ δώσει στὴ χριστιανικὴ ἐκπαίδευση ἕνα ἀνάλογο τοῦ ἀπαγορευμένου πλέον γιὰ τοὺς χριστιανούς Ὀμήρου, διασκεύασε σὲ ἔπος, γραμμένον μὲ δακτυλικὸ ἐξάμετρο, τὴν ἐβραϊκὴ ἱστορία μέχρι τὴ βασιλεία

τοῦ Σαοῦλ, χωρίζοντάς τιν σὲ εἴκοσι τέσσερις ραφωδίες, ὅσα καὶ τὰ γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου (ὅπως δηλαδὴ καὶ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη)¹⁸. Ἐπίσης, ἔγραψε καὶ κωμωδίες μὲ πρότυπα τὶς κωμωδίες τοῦ Μενάνδρου· ἔγραψε τραγωδίες μὲ πρότυπα τὶς τραγωδίες τοῦ Εὐριπίδου· ἔγραψε καὶ λυρικὰ ποιήματα μὲ πρότυπα τὶς ᾠδὲς τοῦ Πινδάρου¹⁹.

Ἔτσι, μέσα σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα οἱ χριστιανοὶ βρέθηκαν νὰ ἔχουν στὴ διάθεσή τους μιὰ καθαρὰ χριστιανικὴ λόγια γραμματεία, ἡ ὁποία θὰ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ἀσκοῦνται στὸν ἑλληνικὸ λόγο ἐξίσου μὲ τοὺς εἰδωλολάτρες συγχρόνους τους, οἱ ὅποιοι, κατόπιν τοῦ ἐξωφρενικοῦ διατάγματος τοῦ Ἰουλιανοῦ, εἶχαν τὸ ἀποκλειστικὸ προνόμιο τῆς ἐπαφῆς μὲ τὰ ἀθάνατα ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, οἱ Ἀπολινάριοι ἔδωσαν μιὰ ἀπροσδόκητη ὅσο καὶ ἐκπληκτικὴ λύση στὴν «ἀσφυξία» ποὺ εἶχε προκαλέσει στοὺς χριστιανούς ἡ βίαιη ἀποκοπὴ τους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἐγγειρήματος τῶν δύο Ἀπολιναρίων προκαλεῖ πραγματικὰ ἴλιγγο. Ἀλλὰ ἴλιγγο προκαλεῖ καὶ τὸ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα μέσα στὸ ὁποῖο ἔγιναν ὅλα αὐτὰ τὰ θαυμαστὰ ποὺ περιγράφουμε ἐδῶ: Ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ διατάγματος τοῦ Ἰουλιανοῦ γιὰ τὴν ἐκπαίδευση μέχρι

16. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. W. Bright, Γ' 16.8-15: «Ὁ μὲν γὰρ εὐθὺς γραμματικὸς ἄτε, τὴν τέχνην γραμματικὴν Χριστιανικῶ τύπῳ συνέταττε· τὰ τε Μωϋσέως βιβλία διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ λεγομένου μέτρου μετέβαλε, καὶ ὅσα κατὰ τὴν παλαιὰν διαθήκην ἐν ἱστορίας τύπῳ συγγέγραπται. Καὶ τοῦτο μὲν τῷ δακτυλικῷ μέτρῳ συνέταττε, τοῦτο δὲ καὶ τῷ τῆς τραγωδίας τύπῳ δραματικῶς ἐξεργάζετο· καὶ παντὶ μέτρῳ ρυθμικῶ ἐχρῆτο, ὅπως ἂν μηδεὶς τρόπος τῆς ἑλληνικῆς γλώττης τοῖς Χριστιανοῖς ἀνήκοος ᾖ».

17. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, ὁ.π., Γ' 16.15-17: «Ὁ δὲ νεώτερος Ἀπολινάριος, εὖ πρὸς τὸ λέγειν παρεσκευασμένος, τὰ εὐαγγέλια καὶ τὰ ἀποστολικά δόγματα ἐν τύπῳ διαλόγων ἐξέθετο, καθὰ καὶ Πλάτων παρ' Ἑλλήσιν».

18. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. J. Bidez καὶ G. C. Hansen, Ε' 18, 3.3-4.1: «*Ἡνίκα δὲ Ἀπολινάριος οὗτος εἰς καιρὸν τῇ πολυμαθείᾳ καὶ τῇ φύσει χρησάμενος, ἀντὶ μὲν τῆς Ὀμήρου ποιήσεως ἐν ἔπεσιν ἡρώεις τὴν Ἑβραϊκὴν ἀρχαιολογίαν συνεγράφατο μέχρι τῆς Σαοῦλ βασιλείας καὶ εἰς εἰκοσιτέσσαρα μέρη τὴν πᾶσαν πραγματείαν διείλεν, ἐκάστω τόμῳ προσηγορίαν θέμενος ὁμώνυμον τοῖς παρ' Ἑλλήσι στοιχείοις κατὰ τὸν τούτων ἀριθμὸν καὶ τάξιν*». Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο ἔργο ποὺ ὁ Σωκράτης ὁ Σχολαστικός ἀποδίδει στὸν πατέρα Ἀπολινάριο.

19. Σωζομενοῦ, ὁ.π., Ε' 18, 4.1-3: «*Ἐπραγματεύσατο δὲ καὶ τοῖς Μενάνδρου δράμασιν εἰκασμένας κωμωδίας, καὶ τὴν Εὐριπίδου τραγωδίαν καὶ τὴν Πινδάρου λυρὰν ἐμμίσατο*».

τὸν θάνατο τοῦ Ἰουλιανοῦ στὴν περσικὴ ἐκστρατεία του μεσολαβεῖ μόλις ἓνας χρόνος. Προφανῶς, ἤδη ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸ ἐπίμαχο διάταγμα του θὰ περιέπεσε σὲ ἀχρηστία, μέχρι ποῦ, ἔξι μῆνες ἀργότερα, οἱ αὐτοκράτορες Βαλεντινιανὸς καὶ Βάλης ἐξέδωσαν νέο διάταγμα γιὰ τὴν ἐκπαίδευση²⁰, τὸ ὁποῖο κατήργησε πλέον καὶ νομοθετικὰ τὸ διάταγμα τοῦ Ἰουλιανοῦ. Συνολικά, μιλάμε τὸ πολὺ γιὰ ἐνάμισυ ἔτος ἀπὸ τὸ διάταγμα τοῦ Ἰουλιανοῦ, καὶ μέσα σὲ αὐτὸ τὸ διάστημα πρέπει νὰ τοποθετήσουμε καὶ ὅλο αὐτὸ τὸ κολοσσιαῖο ἐγχεῖρημα τῶν Ἀπολιναρίων ποὺ εἶδαμε. Εἶναι φανερὸς ὁ ἀσύλληπτος δημιουργικὸς οἶστρος τῶν χριστιανῶν τὴν περίοδο αὐτή, ποὺ προφανῶς καταδεικνύει πόσο «βαθιὰ νυχτωμένος» ἦταν ὁ Ἰουλιανός, ποὺ ἐπέμενε νὰ βλέπει τὸν χριστιανισμὸ ὡς μιὰ θρησκεία τῶν ἀπαιδεύτων, ὅπως τὸν ἐβλεπαν κάποιοι λόγιοι ἐθνικοὶ δύο αἰῶνες νωρίτερα. Ἀλλὰ μιὰ τέτοια ἀντιμετώπιση τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν μπορούσε πιά νὰ σταθεῖ τὸν τέταρτο αἰῶνα, ὅταν ὁ χριστιανισμὸς εἶχε πλέον νὰ ἐπιδείξει στὶς τάξεις του πνευματικὰ μεγέθη ποὺ ξεπερνοῦσαν κατὰ πολὺ τοὺς συγχρόνους τοὺς ἐθνικούς.

Χάρις στὸν γρήγορο θάνατο τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἡ λύση πάνω στὴν ὁποία ἐργάσθηκαν οἱ δύο Ἀπολινάριοι ἀποδείχθηκε λύση προσωρινή. Πολὺ σύντομα, ὅλα τὰ ἔργα τοὺς στὰ ὁποῖα ἀναφερθήκαμε ἔπαυσαν νὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ χάθηκαν, γιατί ἀπλούστατα δὲν ὑπῆρχε πλέον κανένας λόγος νὰ ὑπάρχουν.

Ἡ προσπάθεια αὐτὴ τῶν δύο Ἀπο-

λιναρίων νὰ δώσουν στὸν χριστιανισμὸ μιὰ ἀμιγῶς χριστιανικὴ λόγια γραμματεία ἐφάμιλλη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, καὶ μάλιστα μέσα σὲ ἓνα τόσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα, φαντάζει ἓνα ἀληθινὰ τιτάνιο καὶ μεγαλειώδες ἐγχεῖρημα. Καὶ θὰ μπορούσε κανεὶς, διαβάζοντας τὶς σχετικὲς ἀναφορὲς στὰ ἔργα τοῦ Σωκράτους τοῦ Σχολαστικοῦ καὶ τοῦ Σωζομενοῦ, νὰ ἀπορήσει πῶς εἶναι δυνατόν ἓνα τόσο τιτάνιο καὶ μεγαλειώδες ἐγχεῖρημα νὰ σκεπάσθηκε ἀπὸ τὴ λήθη, χωρὶς νὰ ἀφήσει πίσω του τὸ παραμικρὸ ἴχνος ὅτι ὑπῆρξε ποτέ. Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀπλῆ: Τὸ τιτάνιο καὶ μεγαλειώδες ἐγχεῖρημα τῶν Ἀπολιναρίων σκεπάσθηκε ἀπὸ τὴ λήθη, γιατί ξεπεράσθηκε ἀπὸ κάτι ἀκόμη πιδ τιτάνιο καὶ μεγαλειώδες: τὴν πραγματικὴ καὶ οὐσιαστικὴ σύνθεσις τῆς χριστιανικῆς πίστεως μὲ τὴν ἐλληνικὴ παιδεία, τὴν ὁποία κατόρθωσαν οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, καὶ μάλιστα οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες, οἱ ὁποῖοι δικαίως καὶ κατὰ τοῦτο τιμῶνται ὡς προστάτες τῆς Παιδείας καὶ τῶν Γραμμάτων.

4. Ἡ ἀντίδραση τῶν μεγάλων Πατέρων

Πραγματικά, ἂν τὸ καλοσκεφθοῦμε, αὐτὸ ποὺ προσπάθησαν νὰ ἐπιτύχουν οἱ δύο Ἀπολινάριοι εἶναι πολὺ πτωχὸ καὶ ἀσήμαντο μπροστὰ σὲ αὐτὸ ποὺ ἐγινε τελικά, καὶ τοῦ ὁποῖου ἐμεῖς σήμερα εἴμαστε οἱ κληρονόμοι. Οἱ Ἀπολινάριοι προσπάθησαν ἀπλῶς νὰ πλαισιώσουν τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα μὲ τὴν ἐλληνικὴ μορφή, ρίχνοντας τὸ χριστιανικὸ μῆνυμα μέσα στὰ καλούπια τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου καὶ μιμούμενοι τὰ πρότυπα τῶν σπουδαίων ἔργων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας. Κατὰ ταῦτα, ἡ σύνθεσις χριστιανισμοῦ καὶ ἐλληνισμοῦ ποὺ προσπάθησαν νὰ προωθήσουν οἱ Ἀπολινάριοι ἦταν μιὰ σύνθεσις ἐπιφανειακὴ καὶ ἐπιπόλαια.

Οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας

20. *Codex Theodosianus*, eds Theodor Mommsen καὶ Paulus M. Meyer, Weidmann, Berlin 1905, vol. I.2, σελ. 742, XIII, 3, 6.1-3 (364 Ian. 11): "IMPP. VAL(ENTINI)ANUS ET VALENS AA. AD MAMERTINUM P(RAE)FECTUM P(RAE)TORIO. Si qui erudiendis adolescentibus vita pariter et facundia idoneus erit, vel novum instituat auditorium vel repetat intermissum. DAT. III IS. IAN. DIVO IOVIANO ET VARRONIANO CONSS."

μας, αντίθετα, δὲν ἔμειναν στὴν ἐπιφάνεια, ἀλλὰ προχώρησαν σὲ ἕναν οὐσιαστικό διάλογο μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό. Ὅταν, γιὰ παράδειγμα, ὁ Μέγας Βασίλειος προβάλλει καὶ συμερίζεται τὴν ἀντίληψη ὅτι «ὁλόκληρη ἡ ποίηση στὸν Ὅμηρο εἶναι ἔπαινος τῆς ἀρετῆς»²¹, ἀνοίγει διάπλματα τὸν δρόμο, γιὰ νὰ ἀναζητήσουν καὶ νὰ βροῦν οἱ χριστιανοὶ στὰ ὁμηρικὰ ἔπη ὅχι ἀπλῶς καὶ μόνο τό... δακτυλικὸ ἑξάμετρο, ἀλλὰ καὶ ἀξίες καὶ πρότυπα ἀρετῆς.

Αὐτὸς ὁ δρόμος εἶναι κατὰ τὸ ἀσύλληπτα μεγαλειωδέστερο ἀπὸ τὴν ὁμολογουμένως ἐντυπωσιακὴ προσπάθεια στὴν ὁποία εἶχαν ἀποδυθεῖ οἱ δύο Ἀπολινάριοι. Οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, προχωρώντας σὲ ἕναν οὐσιαστικὸ διάλογο μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό, ἀπέδειξαν τελικὰ πῶς ὅ,τι τὸ εὐγενὲς καὶ ὑψηλὸ εἶχε ἀναδείξει ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα ἔβρισκε τὴν πλήρωση καὶ τὴν ὁλοκλήρωσή του στὸν χριστιανισμό. Ἔτσι, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας προώθησαν μιὰ εἰς βάθος καὶ οὐσιαστικὴ σύνθεση χριστιανισμοῦ καὶ ἑλληνισμοῦ, ἀποδεικνύοντας ὅτι ὁ νέος, ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμός, ποὺ αὐτοὶ οἰκοδόμησαν, ἦταν ὁ πραγματικὸς κληρονόμος καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου.

Ἡ ἀπάντηση ποὺ ἔδωσαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας στὶς μεθοδεύσεις τοῦ Παραβάτη αὐτοκράτορα βρίσκεται ἔξοχα ἀποτυπωμένη σὲ δύο λόγους τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, οἱ ὁποῖοι εἶναι γνωστοὶ ὡς *Κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως σπλιτευτικοί*. Σὲ αὐτούς, ὁ Γρηγόριος μέμφεται τὸν Παραβάτη αὐτοκράτορα γιὰ πλεῖστα ὅσα πράγματα, ἀλλὰ ἐπιμένει

ἰδιαίτερα στὸ θέμα τῆς ἀπαγόρευσης τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Καὶ ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος τὸν λόγο:

«Ἀλλὰ ἄς ξαναφέρουμε τὴ συζήτηση στὴν παιδεία. Γιατὶ δὲν μπορῶ νὰ μὴν ἐπανέρχομαι ξανά καὶ ξανά σὲ αὐτὸ τὸ θέμα, καὶ πρέπει νὰ προσπαθῶ νὰ τὴν ὑπερασπισθῶ ὅσο μπορῶ. Διότι ἐνῶ εἶναι πολλὰ καὶ φοβερὰ τὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος [ἐνν. ὁ Ἰουλιανός] ἀξίζει νὰ μισεῖται δικαίως, πουθενὰ ἄλλου δὲν φαίνεται νὰ διέπραξε μεγαλύτερο ἀτόπημα ἀπ' ὅ,τι σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο»²².

Τὰ λόγια αὐτὰ μᾶς δίδουν μιὰ ἀπτὴ ἔνδειξη τοῦ βάθους τὸ ὁποῖο εἶχαν ἦδη προχωρήσει οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας τὴ γόνιμη σύνθεση τῆς χριστιανικῆς πίστεως μὲ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία. Πράγματι, ἡ σύνθεση αὐτὴ εἶχε προχωρήσει σὲ τέτοιο βάθος, ὥστε ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐδῶ φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ χαρακτηρίζει τὴν προσπάθεια τοῦ Ἰουλιανοῦ νὰ στερήσει τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία ὡς τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ ἀτοπιάματά του· ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθεῖ κανεὶς τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἀτοπιμάτων τοῦ Ἰουλιανοῦ, γιὰ νὰ καταλάβει τὴ βαρύτητα αὐτῶν τῶν λόγων. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ὁ Γρηγόριος, ἀφοῦ, ὅπως γράφει ὁ Robert Browning, ὅλη γενικὰ ἡ ἐχθρικὴ πρὸς τὸν Ἰουλιανὸ παράδοση τῆς χριστιανικῆς ἱστοριογραφίας θεωρεῖ τὴν ἀπαγόρευση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ὡς τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ ἐγκλήματα τοῦ Παραβάτη αὐτοκράτορα²³.

21. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, *Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*, ed. F. Boulenger, 5.25-28: «Ὡς δ' ἐγὼ τίνος ἤκουσα δεινοῦ καταμαθεῖν ἀνδρὸς ποιητοῦ διάνοιαν, πᾶσα μὲν ἡ ποίησις τῷ Ὁμήρῳ ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος, καὶ πάντα αὐτῷ πρὸς τοῦτο φέρει, ὃ τι μὴ πάρεργον».

22. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, *Κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως σπλιτευτικὸς πρῶτος (Λόγος Δ')*, ed. J.-P. Migne, PG 35, 633.45-636.5: «Ἄλλ' ἀνακτέον μοι πάλιν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς λόγους· οὐ γὰρ φέρω μὴ τοῦτο πολλάκις ἀνακυκλεῖν, καὶ πειρατέον συνηγορεῖσθαι τούτοις εἰς δύναμιν· πολλῶν γὰρ καὶ δεινῶν ὄντων, ἐφ' οἷς ἐκεῖνος μισεῖσθαι δίκαιος, οὐκ ἔστιν ὃ τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομήσας φαίνεται». Οἱ «Λόγοι», γὰρ τοὺς ὁποίους μιλάει ἐδῶ ὁ Γρηγόριος, εἶναι ἡ παιδεία.

23. Robert Browning, *The emperor Julian*, σελ. 169.

Ὁ Γρηγόριος ἀφίνει νὰ ξεχειλίσει ἡ ἀγανάκτησή του ἐνάντια στὴν ἐξωφρενικὴ προσπάθεια τοῦ Ἰουλιανοῦ νὰ ἀποβάλει τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, ἀντιμετωπίζοντάς τους «σὺν κλέπτει ξένου καλοῦ»²⁴. Ἡ κίνησις αὐτὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ εἶναι ἀποδοκιμαστέα, διότι ὁ

αὐτόν. Διότι ὁ ἴδιος, ὅπως γράφει, γιὰ ὅλα τὰ ἄλλα ἀδιαφορεῖ, γιὰ τὸν πλοῦτο, τὴν εὐγενικὴ καταγωγὴ, τὴ δόξα καὶ τὴν ἐξουσία, καὶ θηρεύει τὴν παιδεία καὶ μόνον, χωρὶς νὰ ὑπολογίζει τοὺς κόπους ποὺ ἀπαιτεῖ αὐτὴ ἡ παιδεία²⁶. Καὶ δὲν πρόκειται γιὰ σχῆμα λόγου· ὁ ἴδιος ὁ

*Οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, προχωρώντας
σὲ ἓναν οὐσιαστικὸν διάλογο μὲ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν,
ἀπέδειξαν τελικὰ πὼς ὅ,τι τὸ εὐγενὲς καὶ ὑψηλὸ εἶχε
ἀναδείξει ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα ἔβρισκε τὴν πλήρωσιν
καὶ τὴν ὁλοκλήρωσίν του στὸν χριστιανισμόν. Ἔτσι,
οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας προώθησαν μιὰ εἰς βάθος
καὶ οὐσιαστικὴ σύνθεσις χριστιανισμοῦ καὶ ἑλληνισμοῦ,
ἀποδεικνύοντας ὅτι ὁ νέος, ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς,
ποὺ αὐτοὶ οἰκοδόμησαν, ἦταν ὁ πραγματικὸς κληρονόμος
καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου.*

Παραβάτης αὐτοκράτορας «παράνομισε ἀπέναντι τὴν παιδεία», καὶ προσπάθησε νὰ σφετερισθῇ αὐτὸ ποὺ εἶναι κοινὸ κτῆμα ὅλων τῶν λογικῶν ὄντων καὶ νὰ τὸ στερήσει ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς, «σκεπτόμενος παραλογώτατα γιὰ τοὺς λόγους τῆς παιδείας, αὐτὸς ποὺ νόμιζε ὅτι ἦταν ὁ λογιώτερος ἀπ' ὅλους»²⁵.

Ὁ Γρηγόριος δὲν περιορίζεται νὰ ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτησίν του, ἀλλὰ καὶ καλεῖ καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους λάτρεις τῆς παιδείας νὰ ἀγανακτήσουν μαζὶ μὲ

Γρηγόριος, πράγματι, σὲ ὅλην τὴν ζωὴν δὲν ἔπαυσε νὰ κυνηγᾷ τὴν παιδεία, ὅπου μπορούσε νὰ τὴ βρεῖ: στὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, στὴν Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης, στὴν κοσμοπολίτικὴ Ἀλεξάνδρεια, στὴν παλαιὰ πρωτεύουσα τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν Ἀθῆνα. Καὶ ὅταν ὁ Παραβάτης αὐτοκράτορας προσπάθησε νὰ τοῦ στερήσει αὐτὸ ποὺ σὲ ὅλην τὴν ζωὴν τιμοῦσε καὶ ἐπεδίωκε, ἐνίωσε νὰ τὸν πλημμυρίζει μιὰ ἀγανάκτησις γνήσια καὶ πηγαία, ἡ ὁποία ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ προορίζεται μόνο γιὰ ἐσωτερικὴ κατα-

24. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, *Κατὰ Ἰουλιανὸν βασιλέως στυλιτεντικὸς πρῶτος* (Λόγος Δ'), ed. J.-P. Migne, PG 35, 536.10-12: «Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀλλοτρίου καλοῦ φῶρας, τῶν λόγων ἡμᾶς ἀπίλασεν».

25. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὁ.π., PG 35, 533.45-536.4: «Ἀλλὰ κἀκεῖν' ἔπρεπ' εἶναι δίκαια, λόγῳ κολάζεσθαι ὑπὲρ τῆς εἰς λόγους παρανομίας· ὧν κοινῶν ὄντων λογικοῖς ἅπασιν, ὡς ἰδίων αὐτοῦ, Χριστιανοῖς ἐφθόνησεν, ἀλογώτατα περὶ λόγων διανοηθεῖς, ὁ πάντων, ὡς ᾤετο, λογιώτατος».

26. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὁ.π., PG 35, 636.5-12: «Καὶ μοι συναγανακτεῖτω πᾶς ὅστις λόγοις χαίρων, καὶ τῇ μοίρᾳ ταύτῃ προσκείμενος, ὧν εἶναι καὶ αὐτὸς οὐκ ἀρνήσομαι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα παρῆκα τοῖς βουλομένοις, πλοῦτον, εὐγένειαν, εὐκλειαν, δυναστείαν, ἃ τῆς κάτω περιφορᾶς ἐστὶ καὶ ὀνειρώδους τέρψεως· τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνον· καὶ οὐ μέφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσίσις, οἱ τούτους μοι συνεπόρισαν».

νάλωση, όπως θέλει να την εμφανίσει η Πολύμνια Ἀθανασιάδη-Fowden²⁷.

Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς συνηγορίας τοῦ Γρηγορίου ὑπὲρ τῆς παιδείας ἔρχεται ἀμέσως μετὰ, δίδοντάς μας καὶ μιὰ ἐπιτομὴ τῆς ἀπάντησης τῶν χριστιανῶν στὴν προσπάθεια τοῦ Ἰουλιανοῦ νὰ τοὺς στερήσει ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία. Πῶς συγκεκριμένα, ὁ Γρηγόριος γράφει τὰ ἑξῆς ὑπέροχα:

«Γιατὶ δική μου εἶναι ἡ δύναμη τῆς παιδείας, καὶ ὅσων ἀγαπῶ αὐτὴν ἀσπάζομαι καὶ ἀσπάζομαι ὡς πρώτη μετὰ τὸ πρῶτον – ἐννοῶ τὰ θεῖα καὶ τὶς πέραν τῶν ὁρατῶν ἐλπίδες»²⁸.

Ὅταν διαβάζουμε αὐτὴ τὴν ἐκπληκτικὴ συνηγορία τοῦ Γρηγορίου ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, δὲν μπορούμε νὰ ἀποφύγουμε νὰ διερωτηθοῦμε τὸ ἑξῆς: Ποιὸς ἐκ τῶν δύο εἶναι ὁ πραγματικὸς ἐραστὴς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας; ὁ ἐξυμνούμενος ὡς ἑλληνολάτρης Ἰουλιανός, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευσε στοὺς χριστιανούς τὴν ἑλληνικὴ παιδεία; ἢ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ ὁποῖος σπιλιτεῦει αὐτὴ τὴν ἀπαγόρευση ὡς τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ ἀτοπίματα τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ δηλώνει ὅτι ὁ ἴδιος τιμᾷ καὶ ἀσπάζεται τὴν παιδεία ὡς πρώτη μετὰ τὸ πρῶτον, τὰ θεῖα; Ἡ ἀγανάκτηση ποὺ ἐνίωσε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος γιὰ τὴν ἐξωφρενικὴ ἀπαγόρευση τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἴδια ἀγανάκτηση ποὺ θὰ ἐνιωθε καὶ σήμερα κάθε γνήσιος ἐραστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἂν κάποιος ἰσχυριζόταν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀνήκει μόνο σὲ ὅσους λατρεύουν εἰδῶλα, πιστεύουν στοὺς ἀστρολόγους, ἐπισκέπτονται τὶς χαρτορίχτρες καὶ συμ-

μετέχουν σὲ μαγικὲς τελετές· διότι κατ' οὐσίαν αὐτὸ ἀκριβῶς ἔλεγε ὁ Παραβάτης αὐτοκράτορας, καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ ψευδώνυμος «ἑλληνισμός» τοῦ ἐξυμνούμενου ὡς... ἑλληνολάτρη Ἰουλιανοῦ.

Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, ἀνάμεσα στοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τὸν Ἰουλιανὸ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ὑπάρχει μιὰ θεμελιώδης διαφορὰ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔβλεπαν τὸν ἑλληνισμό. Καὶ αὐτὸ δὲν διαφεύγει τῆς προσοχῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Ἐπιτιθέμενος κατὰ τῆς ἀπαγόρευσης τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ποὺ ἐπέβαλε ὁ Ἰουλιανὸς στοὺς χριστιανούς, ὁ Γρηγόριος ἀπευθύνει στὸν Παραβάτη αὐτοκράτορα τὸ ἑξῆς καίριο ἐρώτημα:

«Πῶς ἐννοεῖς καὶ πῶς ἀντιλαμβάνεσαι τὸν ἑλληνισμό, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ παιδεία;»²⁹.

Κατ' οὐσίαν, ὁ Γρηγόριος ἐλέγχει καὶ ἐπικρίνει ἐδῶ τὴν περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀντίληψη τοῦ Ἰουλιανοῦ. Διότι ὁ ἑλληνισμός, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Γρηγόριος, προβαίνοντας σὲ μιὰ σημασιολογικὴ ἀνάλυση ποὺ ὁ Jean Bouffartigue ἀξιολογεῖ ὡς «ἔξοχη»³⁰, μπορούσε νὰ ἰδωθεῖ μὲ περισσότερους ἀπὸ ἓναν, διαφορετικοὺς μεταξύ τους τρόπους. Οὔτε ὁ Ἰουλιανὸς οὔτε ὁ Γρηγόριος ἔβλεπαν τὸν ἑλληνισμό ὡς θέμα καταγωγῆς – πρακτικά, κανεὶς δὲν τὸν ἔβλεπε ἔτσι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ ἐξυπακούεται ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς δὲν μπορούσε κιόλας νὰ τὸν βλέπει ἔτσι, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ἴδιος δὲν ἦταν Ἑλληνας στὴν καταγωγή. Ὁ «ἑλληνισμός», ὅπως τὸν ἀντιλαμβάνονταν ὁ Ἰουλιανός, ἦταν οἱ θεοὶ καὶ τὰ εἰδῶλα, οἱ

27. Polymnia Athanassiadi-Fowden, *Julian and Hellenism. An intellectual biography*, Clarendon Press, Oxford 1981, σελ. 10 καὶ σημ. 31.

28. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὁ.π., *PG* 35, 636.12-16: «Ἐμοὶ γοῦν εἶναι, καὶ ὅστις ἐμοὶ φίλος, τὸ τῶν λόγων κράτος· ὁ πρῶτον μετὰ τὸ πρῶτον ἡσπασάμην τε καὶ ἀσπάζομαι, τὰ θεῖα λέγω, καὶ τὰς ἔξω τῶν ὁρωμένων ἐλπίδας».

29. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, *Κατὰ Ἰουλιανὸ βασιλέως σπλιτευτικὸς πρῶτος (Λόγος Δ')*, ed. J.-P. Migne, *PG* 35, 637.29-30: «Τίνος γὰρ τοῦ Ἑλληνίζειν εἰσὶν οἱ λόγοι, καὶ τοῦ πῶς λεγομένου καὶ νοουμένου;».

30. Jean Bouffartigue, *L'empereur Julien et la culture de son temps*, Institut d'Études Augustiniennes, Paris 1992, σελ. 658.

θυσίες στους βωμούς, οί μαντείες και οί μαγικές τελετές· και ή ελληνική παιδεία άνήκε κατ' αυτόν σέ όσους προσέρχονταν στα ίερά και θυσίαζαν στα είδωλα, και ιδιαίτερα στους μυημένους στα μυστήρια και στίς απόκριφες έπιστήμες. Έτσι άντισταβανόταν τόν «έλληνισμό» ό Παραβάτης αυτοκράτορας.

Άπό την άλλη, ό έλληνισμός που είχαν άγκαλιάσει οί χριστιανοί σάν τόν Γρηγόριο, και ό όποιος είχε γίνει μέρος του νέου, έλληνοχριστιανικού πολιτισμού, ήταν ό λαμπρός πολιτισμός της έλληνικής παιδείας, στόν όποιο άναγνωρίζει μέχρι σήμερα την όφειλή της όλόκληρη ή πολιτισμένη άνθρωπότητα. Αυτός ό έλληνισμός άνήκε κατ' τόν Γρηγόριο σέ όλους όσοι τόν τιμούσαν και τόν αγαπούσαν, σέ όλους εκείνους που έστρεφαν με θαυμασμό τó βλέμμα τους στα κατορθώματα του έλληνικού πνεύματος και έκαναν τίς κατακτήσεις του όδηγó στη ζωή τους.

Είναι φανερό ότι άλλον «έλληνισμό» είχαν κατ' νοήν ό Ίουλιανός και οί περι αυτόν, και άλλον ό Γρηγόριος και οί χριστιανοί³¹. Και τó έρώτημα βεβαίως είναι τó έξης: Ποιός έκ των δύο άντισταβανόταν σωστά και ποιός διέστρεφε τόν έλληνισμό; ό άγιος Γρηγόριος ό Θεολόγος και οί μεγάλοι Πατέρες της Έκκλησίας μας, ή ό έξυμνούμενος ως «έλληνολάτρης» Ίουλιανός; Αυτό είναι ένα έρώτημα στο όποιο πρέπει να τοποθετηθούμε όλοι ξεκάθαρα.

Τα άρρωστημένα σχέδια του Ίουλιανού δέν τελεσφόρησαν. Όταν ό δήθεν έλληνολάτρης αυτοκράτορας φονεύθηκε στην Περσία, ή προσπάθειά του να επιβάλει την απαγόρευση της έλληνικής παιδείας άνεστάλη, και τα αγαθά της έλληνικής παιδείας έμειναν κτήμα όλων, όπως και

άρμόζει να είναι. Ό διάδοχος του Ίουλιανού Ίοβιανός έξυμνήθηκε άκόμη και από έναν έθνικό φιλόσοφο σάν τόν Θεμιστίο ως ό αυτοκράτορας που «*επανάφερε τη φιλοσοφία από την έξορία στα άνάκτορα*»³² – αυτό τó τελευταίο δέν μπορεί να σημαίνει παρά ένα και μόνο: ότι άκόμη και ένας έθνικός φιλόσοφος σάν τόν Θεμιστίο άναγνώριζε ότι ή φιλοσοφία ήταν έξόριστη από τα άνάκτορα επί της βασιλείας του προκατόχου του Ίοβιανού– και ό προκάτοχος του Ίοβιανού ήταν ό... «έστεμμένος φιλόσοφος», όπως έξυμνείται από κάποιους, Ίουλιανός ό Παραβάτης. Περιττό βεβαίως να πούμε ότι ή ψευδώνυμη «φιλοσοφία» του Ίουλιανού, οί άποκρυφιστικές δοξασίες και πρακτικές την άποκατάσταση των όποιών έκανε σκοπό της ζωής του, δέν είχε καμμία άπολύτως σχέση με την έλληνική φιλοσοφική παράδοση – και αυτό δέν δυσκολευόταν να τó διακρίνει άκόμη και ένας έθνικός φιλόσοφος σάν τόν Θεμιστίο.

Οί Πατέρες της Έκκλησίας μας, με ταξύ των όποιών ξεχωρίζουν οί Τρεις Ιεράρχες, τους όποιου τιμάμε ως προστάτες της Παιδείας και των Γραμμάτων, είναι οί πραγματικοί συνεχιστές του Πλάτωνα και του Άριστοτέλη τόν τέταρτο αιώνα. Και κατανοούμε άσφαλώς και συμμεριζόμαστε στην αντίδρασή τους, όταν ό Ίουλιανός επιδίωξε να τους άποκόψει νομοθετικά από την έλληνική παιδεία, την όποιοι αυτοί τιμούσαν – και όχι βεβαίως ό Παραβάτης αυτοκράτορας και οί σýν αυτό.

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

31. Ό Glen W. Bowersock σχολιάζει ότι ό Γρηγόριος άρνήθηκε να δεχθεί τόν μετασχηματισμό του έλληνικού πολιτισμού, τόν όποιο αγαπούσε, σέ μιá θρησκεία την όποία δέν μπορούσε να άνεχθεί (*Julian the Apostate*, σελ. 5).

32. Θεμιστίου, *Υπατικός εις τόν αυτοκράτορα Ιοβιανόν*, ed. H. Schenkl και G. Downey, 63c4-d1: «*Εμοί δέ, ὦ βασιλεῦ, καὶ μᾶλλον ἔτι φροντιστέον ἐστὶ καὶ μὴ λίαν ἐνδεὲς ἀντεισενεγκεῖν σοὶ τὸ χαριστήριον, ὅτι φιλοσοφίαν οὐ πάνυ παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐπραγοῦσαν κατὰ τὸν παρόντα χρόνον ἐπανάγεις αὐτῆς εἰς τὰ βασίλεια, καὶ παρίσταται σὺν εὐδοκωμωτέρῳ τῷ σχήματι, καὶ ποιεῖς οὐχ ἥττον ἐντιμὸν τὴν τῶν λόγων ἡγεμονίαν τῆς τῶν στρατοπέδων ἀρχῆς*».

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ἡ Εορτὴ τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Παιδείας συνδέεται ἐκκλησιολογικὰ μὲ τὴς μορφὲς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, γιὰ νὰ καταδείξει τὴν ὄψη τῆς πραγματικῆς παιδείας μέσα ἀπὸ συγκεκριμένους ἱστορικὲς προσωποκλίτες, γιὰ νὰ ἐπισημάνει τὸν τρόπο σκέψης στὰ πλαίσια τοῦ ἀποκαλυπτόμενου Λόγου, γιὰ νὰ προτυποποιήσει ὄχι θεσμούς καὶ σχήματα περασμένων αἰώνων, ἀλλὰ τὸν τρόπο σύνδεσης τῆς ἀποκαλυπτόμενης ἀλήθειας μὲ τὴν κάθε συγκεκριμένη ἐποχή.

Ἡ πολὺπλευρη προσωπικότητα καὶ δράση τῶν τριῶν Πατέρων συνδέεται χωροχρονικὰ μὲ τὴ μεσογειακὴ περιοχὴ τοῦ τετάρτου αἰῶνα μ.Χ. Στὸν τέταρτο αἰῶνα ὑπάρχει ἔντονη ἡ θέση ποὺ ἐκφράζεται ἐπιγραμματικὰ μὲ τὴ φράση: «*Τί κοινὸν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Ἱεροσολύμων, μεταξὺ Πνυκὸς καὶ Γολγοθᾶ;*», ποὺ διαχωρίζει ριζικὰ τὴν ἀνθρώπινη φιλοσοφία ἀπὸ τὴ θεία σοφία, τὴ φυσικὴ ἀπὸ τὴν ὑπερφυσικὴ ἀνακάλυψη, τὸν Ἑλληνισμό ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό. Ὑπάρχει, ἀκόμα, καὶ ἡ ἀντιδιαμετρικὰ ἀντίθετη ἄποψη τῆς ἀνεπιφύλακτης χρησιμοποίησης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ μερίδα χριστιανῶν λογίων, ποὺ καταλήγει στὸν ἐξελληνισμό τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν αἵρεση (Γνωστικοί, Ἀρειανιστές, Ἀπολλιναριστές).

Οἱ Πατέρες διαφοροποιοῦνται καὶ ἀπὸ τὴς δύο αὐτὲς θέσεις. Ἀκολουθοῦν τὴ χρυσὴ ὁδὸ. Ἀφομοίωσαν τὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ, χρησιμοποίησαν τὴ φιλοσοφία, ἐναρμόνισαν τὸν Ἑλληνικὸ λόγον μὲ τὴ

Χριστιανικὴ πίστη καὶ δημιούργησαν μιὰ νέα σύνθεση. Προτείνουν τὴ διαλεκτικὴ καὶ τὴν ἐκλεκτικὴ χρησιμοποίησι ὅλων τῶν ὠφελίμων στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, καὶ γενικώτερα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, γιὰ τὴ σωστὴ ἐρμηνεία καὶ διατύπωση τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος. Προτείνουν τὸ πρότυπο τοῦ «*σοφοῦ καὶ ἁγίου*», σὲ ἀντικατάσταση τοῦ «*καλοῦ κάγαθοῦ*». Τὴς θέσεις αὐτὲς ὁ Μέγας Βασίλειος ἐκφράζει στὴν ὁμιλία του *Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*. Ὁ Μέγας Βασίλειος ἀποκαλεῖ ἐπίσης τὴν *Ἰλιάδα* καὶ τὴν *Ὀδύσσεια* «*ἀρετῆς ἔπαινον*».

Καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ φιλολογικώτερος τῶν Ἑλλήνων Πατέρων, στὸν *Ἐπιτάφιο* του πρὸς τὸν συμμαθητὴ του στὴ ρητορικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπιστήθιο φίλο τοῦ Μέγα Βασίλειου τονίζει: «Ἐχὼ τὴ γνώμη πὼς ἔχει γίνεи παραδεκτὸ ἀπὸ ὅλους τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους ὅτι ἡ παιδεία κατέχει τὴν πρώτη θέση ἀνάμεσα στὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ, καὶ ὄχι μόνο ἡ Χριστιανικὴ παιδεία [...] ἀλλὰ καὶ ἡ κλασικὴ, τὴν ὁποία πολλοὶ Χριστιανοὶ «*κακῶς εἰδότες*» ἀπορ-

ρίπτουν, λέγοντας πώς είναι επικίνδυνη και βλαβερή και πώς απομακρύνει από τον Θεό». Και καταλήγει: «Δεν πρέπει να καταδικάζουμε την κλασική παιδεία, επειδή αυτό άρέσει σε μερικούς, αλλά οφείλουμε να θεωρούμε άνόητους και αγράμματους όσους σκέπτονται με τον τρόπο αυτό». Η Γρηγόριος, επίσης, χαρακτηρίζει τη Στωική φιλοσοφία «σεμνή» και τα έπη του Όμηρου «θανυάσια».

Αλλά και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος χρησιμοποιεί για την ανάπτυξη της αποκαλυπτόμενης αλήθειας όχι μόνο ρητορικά σχήματα της κλασικής ρητορικής και διαλεκτικής, σε γλώσσα άττικίζουσα, αλλά και φιλοσοφικές ιδέες και γνώμες αρχαίων Ελλήνων, όπως του Όμηρου, του

πραγματικός κόσμος. Οί ιδέες είναι ούσιες αὐθυπόστατες και υπεραισθητές, απρόσιτες στις δικές μας αισθήσεις, θεατές διὰ τοῦ νοῦ. Ἡ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου προκύπτει, ὅταν ἡ ψυχὴ ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὸ σῶμα, ποὺ εἶναι δεσμοτῆριό του.

Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία δὲν ἀρνείται τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν Χριστιανισμό, ἀντιθέτως θεωρεῖ τὴν ἀλληλοδιείσδυση χρήσιμη, ἀναγκαῖα καὶ ἀναπόφευκτη, ἀποκρούει ὅμως κάθε ἀλλοίωση τοῦ Χριστιανισμοῦ, καθότι ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία διαφέρει ριζικὰ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία α) στὸ περιεχόμενο καὶ β) στὴ μεθοδολογία. Ὁ Θεός, σύμφωνα μὲ τοὺς ἁγίους Πατέρες, δὲν εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ προσωπικὸς Θεός. Ἡ

*Ἡ Ἑορτὴ τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Παιδείας συνδέεται
ἐκκλησιολογικὰ μὲ τὶς μορφὲς τοῦ Μεγάλου Βασιλείου,
τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Γρηγορίου
τοῦ Θεολόγου, γιὰ νὰ καταδείξει τὴν ὄψη τῆς πραγματικῆς
παιδείας μέσα ἀπὸ συγκεκριμένες ἱστορικὲς
προσωπικότητες, γιὰ νὰ ἐπισημάνει τὸν τρόπο σκέψης στὰ
πλαίσια τοῦ ἀποκαλυπτόμενου Λόγου,
γιὰ νὰ προτυποποιήσει ὄχι θεσμούς καὶ σχήματα
περασμένων αἰώνων, ἀλλὰ τὸν τρόπο σύνδεσης τῆς ἀποκα-
λυπτόμενης ἀλήθειας μὲ τὴν κάθε συγκεκριμένη ἐποχὴ.*

Σοφοκλῆ, τοῦ Εὐριπίδη, τοῦ Ἀριστοφάνη, τοῦ Ἰσοκράτη, τοῦ Δημοσθένη, τοῦ Θουκυδίδη, τοῦ Ζήνωνα, τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Σωκράτη, τοῦ Πυθαγόρα κ.ά. Ὁ διάλογος λοιπὸν χωρὶς φανατισμὸ καὶ μισαλλοδοξία μὲ ὅλα τὰ σύγχρονα ρεύματα τῆς πολιτοπολιτισμικῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μηνύματα τῆς Ἑορτῆς τῶν Γραμμάτων καὶ τῆς Παιδείας.

Ἐκεῖ ὅμως ποὺ ἐμφανίζονται καὶ οἱ τρεῖς ἀπόλυτοι καὶ κατηγορηματικοὶ εἶναι στὰ ἀκραιφνῶς θεολογικὰ θέματα. Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν εἶναι ὁ

ψυχὴ δὲν προϋπῆρχε, ἀλλὰ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ μαζί μὲ τὸ σῶμα. Τὸ σῶμα δὲν εἶναι τὸ δεσμοτῆριό τῆς ψυχῆς. Ὁ κόσμος δημιουργήθηκε ἐκ τοῦ μηδενός, ἐκ μὴ ὑπαρχούσης ὕλης, καὶ διευθύνεται ἀπὸ τὴν ἄκτιση πρόνοια τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἄκτιση κυβερνητικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τὸ ἀκίνητον κινούν, ἔστω τὸ πρῶτο σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ συγχρόνως κινεῖται πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Κινεῖ καὶ κινεῖται. Εἶναι ἔρως καὶ ἐραστὸν. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ μεταφυσικὴ, καὶ ἀπέρ-

ριψε όλες τις θεωρίες των φιλοσόφων ως κακόδοξες.

Οί Ἅγιοι Πατέρες απέρριψαν και τη μεθοδολογία των φιλοσόφων, διότι οδηγεί σε λάθος συμπεράσματα. Οί φιλόσοφοι φιλοσοφούσαν με τὸν στοχασμὸ και ἔχοντες ὡς κέντρο τὴ λογική, ἐνῶ οί Ἅγιοι Πατέρες εἶχαν κέντρο τὸν νοῦ. Καθάρισαν πρῶτα τὴν καρδιά ἀπὸ τὰ πάθη, και ἔτσι φωτίσθηκε ὁ νοῦς τους και ἔφθασαν στὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι ἡ θέα τοῦ Θεοῦ μέσα στὸ ἄκτιστο Φῶς. Ὅλοι οί διὰ μέσου των αἰώνων αἰρετικοί χρησιμοποιούσαν τὴ φιλοσοφία, ἐνῶ οί Ἅγιοι βίωναν τὸν ἡσυχασμὸ. Ὁ ἄνθρωπος θεραπεύει τὸ γνωστικὸ του κέντρο, ποὺ εἶναι ὁ νοῦς και ἡ καρδιά, και ἀποκτᾷ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ. Βιώνει τὸν Θεὸ ὡς ἔρωτα και ὡς ἐραστὸν, ποὺ κινεῖ και κινεῖται.

Οἱ τρεῖς Ἱεράρχες εἶναι οἱ φορεῖς τῆς ἑλληνο-ορθοδόξου παραδόσεως και οἱ ἀπλανεῖς ὁδηγοί μας πρὸς τὴ θέωση. Μελέτησαν και σπούδασαν τὴν ἀρχαία παιδεία, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξαν φιλόσοφοι. Ἦσαν θεολόγοι, ποὺ δέχθηκαν τὴ θεία Χάρη και ἐβίωσαν τὴν Πεντηκοστή. Γι' αὐτὸ και ἀποκαλοῦνται: *«κιθάροι τοῦ Πνεύματος, τῆς Τριάδος οἱ προμάχοι, εὐσεβείας οἱ πρόβολοι, ἀληθείας αἱ σάλπιγγες, τοῦ Ἀρείου καθαιρέται, οἱ μετὰ τοὺς 12 τρεῖς Ἀπόστολοι»*.

Ὁ Μέγας Βασίλειος δὲν ὑπῆρξε ἕνας στοχαστὴς φιλόσοφος, ἀλλὰ πραγματικὸς θεολόγος. Ὁ ἴδιος εἶχε ἐμπειρία τοῦ Θεοῦ. Στὸν Εὐστάθιο Σεβαστείας γράφει ὅτι, ἀφοῦ δαπάνησε ὅλη τὴ μέχρι τότε ζωὴ του γιὰ τὴ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, προσβλέπει τώρα μόνο στὴ σοφία τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία θεωρεῖ ἀσύγκριτα ἀνώτερη. Πρὸς τοῦτο στρέφει ὅλο του τὸ εἶναι πρὸς τὸν Θεό, καταφεύγοντας στὸν Πόντο και ἐφαρμόζοντας τὴν ἡσυχαστικὴ μέθοδο. Ἡ ἡσυχία εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς καθάρσεως τῆς ψυχῆς. Ὁ νοῦς πρέπει νὰ ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὶς φροντίδες

και νὰ ἔρθει στὴν καρδιά. Στὸν σκοπὸ αὐτὸ ἀποβλέπει ἡ ἡσυχία, με ὅλη τὴν ὀρθόδοξη σημασία της. Ἔτσι ὁ νοῦς δὲν διασκορπίζεται πλέον πρὸς τὰ ἔξω οὔτε διαχέεται διὰ των αἰσθητηρίων στὸν περιβάλλοντα κόσμος, ἀλλὰ ἐπιστρέφει στὸν ἑαυτό του, και διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του στὸν ἴδιο τὸν Θεό. Ἡ διάνοια εἶναι ἡ διόπτρα ποὺ ἀτενίζει τὰ οὐράνια, ὁ ἀνιχνευτὴς ποὺ ἐρευνᾷ με τὰ Ἅγιο Πνεῦμα τὸν οὐράνιο κόσμος και τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τότε ὁ ἄνθρωπος γίνεται ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔχοντας ἀδιάλειπτη μνήμη τοῦ Θεοῦ. Ὁ οὐρανοβάμων Βασίλειος χαρακτηρίζει τὴ θεία ἀγάπη πόθο ψυχῆς δρῶν και ἀφόρητο και τὴ συνδέει με τὴ θέα τοῦ Θεοῦ. Λέγει ὁ Ἅγιος: *«Ἀρρητοὶ παντελῶς και ἀνεκδιήγητοὶ τοῦ θείου κάλλους αἱ ἀστραπαὶ..., τοῦτο τὸ κάλλος ψυχῇ και διανοίᾳ καταληπτὸν και οὐχὶ σαρκίναὶς αἰσθήσεσι. Τί οὖν κάλλους θείου θαυμασιώτερον;»*.

Τὰ πιὸ γνωστὰ ἔργα τοῦ μεγάλου Ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρὸς και σοφοῦ Ἑλλήνα ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, στὸν ὁποῖο ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὸ 1979 (γιὰ τὰ 1600 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκδημία του) ἀπέτισε τὸν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς και ἀναγνώρισης, εἶναι: *Ὁμιλίες εἰς τὴν Ἑξαήμερον, Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, Ὅροι κατὰ πλάτος, Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, Ὑπόμνημα εἰς τὸ Ψαλτήριον, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κ.ἄ.* Διασώθηκε ἐπίσης ἡ Θεία Λειτουργία ποὺ φέρει τὸ ὄνομά του και ἡ ὁποία τελεῖται δέκα φορὲς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους.

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἐπίσης δὲν φιλοσοφεῖ. Ἀφοῦ διδάχθηκε ρητορικὴ και τὴ θύραθεν ἐπιστημονικὴ γνώση στὴν Ἀθήνα ἐπὶ τέσσερα χρόνια και δίδαξε ἐπιστῆμες ἐπὶ δύο χρόνια και ὁ ἴδιος στὴν Ἀθήνα, ἐγκαταλείπει τὶς θύραθεν ἐπιστῆμες, περνᾷ και αὐτὸς ἀπὸ αὐστηρὴ ἀσκησι στὸν Πόντο και στὴν Ἀριανζὸ και θέτει τὴ λαμπρὴ εὐγλωττία ποὺ ἀπέκτησε κατὰ

τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὴν ὑπηρεσία τοῦ Λόγου. Ἀπὸ τοὺς πέντε θεολογικούς του λόγους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀπέκτησε καὶ τὴν ἐπωνυμία Θεολόγος, φαίνεται ὅτι θεολόγος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔφθασε στὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ. Προηγείται ἡ κάθαρση καὶ ἀκολουθεῖ ἡ θεωρία. Ὅσους δὲν ἀκολουθοῦν αὐτὴ τὴ μέθοδο ὁ Ἅγιος τοὺς ἀποκαλεῖ φλύαρους, ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸν Θεό, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὸν Θεό. Ὁ Πλάτων ἔλεγε, «Θεὸν νοῆσαι χαλεπὸν, φράσαι δὲ ἀδύνατον». Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἀντιστρέφει τὰ πράγματα καὶ λέγει: «τὸν Θεὸν φράσαι μὲν ἀδύνατον, νοῆσαι δὲ ἀδυνατότερον». Εἶναι παντελῶς

φίος εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον, *Περὶ τῆς εἰς Πόντος φυγῆς, Ὁμιλία εἰς τὰ Φῶτα, Ὁμιλία εἰς τὴν Πεντηκοστήν*, καὶ πάνω ἀπὸ διακόσεις ἐπιστολὲς καὶ ποιήματα. Στὰ τελευταῖα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θαυμάσιο ποιητικὸ του τάλαντο, διακρίνει κανεῖς καὶ γοπεύεται ἀπὸ τὴν εὐγένεια καὶ τὴ λεπτότητα τοῦ χαρακτῆρός του, καθὼς καὶ ἀπὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος τοῦ θεολογικοῦ του βιώματος.

Ὁ θεὸς ἔρως ἦταν ἡ κινητήριος δύναμη τὴν ὁποῖαν καὶ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔθεσε στὸ διαστημόπλοιο τῆς προσευχῆς, γιὰ νὰ κάνει τὴ νοπὴ πορεία πρὸς τὴ θεοπτεία. Ἀφοῦ σπου-

Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία διαφέρει ριζικὰ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία

α) στὸ περιεχόμενο καὶ β) στὴ μεθοδολογία. Ὁ Θεός, σύμφωνα μὲ τοὺς ἁγίους Πατέρες, δὲν εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ προσωπικὸς Θεός. Ἡ ψυχὴ δὲν προϋπῆρχε, ἀλλὰ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ μαζί μὲ τὸ σῶμα. Τὸ σῶμα δὲν εἶναι τὸ δεσμοτῆριό τῆς ψυχῆς. Ὁ κόσμος δημιουργήθηκε ἐκ τοῦ μηδενός, ἐκ μὴ ὑπαρχούσης ὕλης, καὶ διευθύνεται ἀπὸ τὴν ἄκτιση πρόνοια τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἄκτιση κυβερνητικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τὸ ἀκίνητον κινεῶν, ἔστω τὸ πρῶτο σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ συγχρόνως κινεῖται πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Κινεῖ καὶ κινεῖται. Εἶναι ἔρως καὶ ἐραστός.

ἀδύνατον νὰ καταλάβει κάποιος μὲ τὴ λογικὴ του καὶ τὸν στοχασμὸ του τὸν Θεό. Μὲ τοὺς πέντε θεολογικούς του λόγους ὁ Ἅγιος Γρηγόριος κονιορτοποιεῖ τὶς ἀπόψεις τῶν ἀρειανῶν καὶ τῶν πνευματομάχων τῆς ἐποχῆς του, ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν ἐνότητα τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος μὲ στοχασμοὺς καὶ φαντασία.

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος διετέλεσε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ συμμετεῖχε στὴ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο. Ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστά του ἔργα εἶναι ὁ Ἐπιτά-

δασε καὶ αὐτὸς ρητορικὴ καὶ φιλοσοφία κοντὰ στὸν σοφιστὴ Λιβάνιο καὶ τὸν φιλόσοφο Ἀνδραγάθιο, ἀποσύρθηκε στὴν ἔρημο γιὰ ἑξὶ χρόνια, ὅπου ἐμβάθυνε στὴν ἀποκάλυψη τῶν Θείων Γραφῶν. Ὁ Λιβάνιος τὸν προορίζε γιὰ διάδοχό του, «εἰ μὴ οἱ Χριστιανοὶ ἐσύλουν αὐτόν». Τὸ 388 ἐπὶ Ἀρκαδίου ἀνῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Γιὰ ἑξὶ χρόνια κυβέρνησε τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τὴν ἰσχυρὴ του προσωπικότητα, ἀγωνιζόμενος ἐνάντια στὴν ἐκκοσμίκευσί της. Παράλληλα, εὐεργετοῦσε τὸν κόσμον, ἀνακού-

φιζε τον πόνο, δίδασκε, παιδαγωγούσε, καυτηρίζε τα κακῶς κείμενα, συγκρουόμενος καὶ μὲ τὰ ἀνάκτορα. Ἀπέθανε στὴν ἐξορία στὰ Κόμανα τοῦ Πόντου, προφέροντας τὴ φράση: «Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἔνεκεν». Ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς πολυγραφότερους ἐκκλησιαστικούς ρήτορες, Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Χρυσορρήμων, μᾶς παρέδωσε ἐρμηνευτικά σχόλια, προσευχές, ποιμαντικά, κοινωνικά, θεολογικά καὶ ἀσκητικά ἔργα, τὰ πλείεστα τῶν ὁποίων διασφάζονται μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Πιὸ γνωστὸ ἀπὸ ὅλα εἶναι ἡ Θεία Λειτουργία ποὺ φέρει τὸ ὄνομά του.

ὁλόκληρο συγκρότημα ἀπὸ ἰδρύματα, γιὰ νὰ βοηθήσει αὐτοὺς ποὺ ὑποφέρουν. Ὁ «Βασιλειάδα» εἶναι ἓνα σύνολο νοσοκομείων, πτωχοκομείων, γηροκομείων, ὀφθαλμοτροφείων κλπ., ποὺ μὲ ἐμπυχωτὴ τὸν Μέγα Βασίλειο, ποὺ προσφέρει καὶ ὡς γιατρὸς τὶς ὑπηρεσίες του, ἀποτελεῖ τὴν πραγμάτωση τῆς «καινῆς ἐντολῆς», μὲ τὸ σὺ τοῦ ἄλλου προσώπου.

Κλείνοντας αὐτὴ τὴ σύντομη ἀναφορά μας στοὺς «μελιρρύτους ποταμούς τῆς σοφίας», ἃς τελειώσουμε μὲ μιὰ παραίνεση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου:

«Προσευχόμενος δέ, ὄρα μὴ ἄλλα ἀντ' ἄλλων αἰτήσης καὶ παροργίσης τὸν Κύρι-

Καρπὸς τῆς τελείας ἀγάπης τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν πρὸς τὸν Θεὸ ὑπῆρξε ἡ τελεία ἀγάπη τους πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἐπίσκοπος Κύρρου Θεοδώρητος λέγει γιὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο: «Διώκεται κάποιος πολίτης ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες; Συνήγορος τοῦ πολίτης γίνεται ὁ θεῖος πατήρ. Ὑπάρχει ἔλλειψη τροφῆς; Ὁ συνήγορος γίνεται τροφέας. Εἶναι κάποιος ἀσθενής; Ὁ τροφέας γίνεται γιατρός. Πενθεῖ κάποιος; Ὁ συνήγορος γίνεται παρηγορητής. Εἶναι κάποιος ξένος; Ὁ Ἐπίσκοπος θὰ φροντίσει γι' αὐτόν».

Καρπὸς τῆς τελείας ἀγάπης τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν πρὸς τὸν Θεὸ ὑπῆρξε ἡ τελεία ἀγάπη τους πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ ἐπίσκοπος Κύρρου Θεοδώρητος λέγει γιὰ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο: «Διώκεται κάποιος πολίτης ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες; Συνήγορος τοῦ πολίτης γίνεται ὁ θεῖος πατήρ. Ὑπάρχει ἔλλειψη τροφῆς; Ὁ συνήγορος γίνεται τροφέας. Εἶναι κάποιος ἀσθενής; Ὁ τροφέας γίνεται γιατρός. Πενθεῖ κάποιος; Ὁ συνήγορος γίνεται παρηγορητής. Εἶναι κάποιος ξένος; Ὁ Ἐπίσκοπος θὰ φροντίσει γι' αὐτόν».

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἡ δράση εἶναι τεράστια. Ὄταν ἡ Καισάρεια κινδυνεύει ἀπὸ μεγάλη πείνα, δημιουργεῖ

ὦν [...] αἶτει τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ πάντα τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν τοῦ σώματος αὐτός σοι παρέξει [...] Προσευχῆς, ἀγαπητέ, δύο εἰσὶ τρόποι· ὁ μὲν τῆς δοξολογίας μετὰ ταπεινοφροσύνης· δεύτερος δὲ ὁ τῆς αἰτήσεως ὑποβεβηκώς. Προσευχόμενος οὖν, μὴ εὐθέως ἐπὶ αἰτησιν ἔρχου, εἰ δὲ μήγε, διαβάλλεις σου τὴν προαίρεσιν, ὡς ὑπὸ τῆς χρεῖας ἀναγκαζόμενος προσεύχῃ τῷ Θεῷ [...] ἄρξαι ἀπὸ δοξολογίας τοῦ ποιήσαντος τὰ πάντα».

**ΦΑΝΗ
ΡΟΥΜΠΙΑΝΗ-ΚΑΛΑΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ
Ὁμότ. Καθηγήτρια (Σχολῆς Χημικῶν
Μηχανικῶν) Ε.Μ.Π.**

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Όταν ακόμη ή τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα απαρτιζόταν από δέκα χώρες, διαπιστώθηκε ότι πέραν της επίσημης σε κάθε χώρα γλώσσας όμιλούνταν συνάμα έξι ή περισσότερες διαφορετικές διάλεκτοι¹. Υπολογίσθηκε δε ότι οι χρήστες μιας γλώσσας διαφορετικής από την επίσημη της χώρας-μέλους ανέρχονταν σε τριάντα εκατομμύρια, δηλαδή περισσότερο από το 10% του πληθυσμού των χωρών της τότε Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Το περιεργότερο είναι ότι στις δέκα τότε χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας δεν όμιλούνταν αντίστοιχα ισάριθμες γλώσσες, αλλά τριάντα τρεις², ή κατ' άλλη έκδοχή σαράντα τρεις³, οι όποιες και ύπληρχε προοπτική να αύξηθούν, με τις ασκούμενες πιέσεις για αναγνώριση στο επίπεδο γλωσσών των ισχυροτέρων από τις έξι ή περισσότερες διαλέκτους, όποτε διαφαινόταν καθαρά, ήδη από τότε, ή μετατροπή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σε Πύργο της Βαβέλ³, παράγοντας άσχετικούς στη λειτουργία των θεσμικών όργάνων και άδηφάγος με τα απαιτούμενα ποσά για μεταφράσεις έντυπες και ήλεκτρονικές.

Βέβαια, ό αριθμός των όμιλουμένων διαλέκτων είναι πολύ μεγαλύτερος στη

σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 κρατών-μελών (27 μετά την άποχώρηση του Ένωμένου Βασιλείου). Συνειδητοποιείται πλέον ότι ή προώθηση των διαλέκτων στην τάξη των γλωσσών δεν συντελεί διόλου στη λύση του προβλήματος. Διότι μετά τις έξι ή περισσότερες μετρήθηκαν τότε και ήδη πολύ περισσότερες- διαλέκτους έπονται τα ιδιώματα, τα όποια ανέρχονται σε πολλές εκατοντάδες.

Έξ άλλου, ή προώθηση των διαλέκτων στην τάξη των γλωσσών δεν είναι τόσο άθια όσο προβάλλεται, διανθισμένη με δημοκρατικές και πολιτισμικές διακηρύξεις. Διακρίνονται σαφέστατα πλέον σκοπιμότητες αντιβαίνουσες στις αρχές και αγαθές προθέσεις των έμπνευστών και πρωταγωνιστών της Ευρωπαϊκής ένδοισης, που άπεργάζονται την εύσημη άποσύνθεση των έθνικών κρατών, των όποιων ή όλοκλήρωση έχει στοιχίσει στους λαούς εκατόμβες.

Το πλησιέστερο και άπτότερο παράδειγμα παρέχει ή Ιταλία, στην όποια σύμφωνα με δημοσίευμα όμιλούνται εκτός της ιταλικής γλώσσας οι περισσότερες «αυτόχθονες» γλώσσες, οι όποιες ύπερβαίνουν τη δωδεκάδα⁴, όπως έλληνικά, άρβανίτικα, καταλανικά, κροατικά, προβηγκιανά, σλοβενικά, σαρδηνιακά, γερμανικά, τσιγγανικά κ.ά.

1. Βλ. *Η Καθημερινή*, 28.10.1981.

2. Βλ. *Τό Βήμα*, 29.5.1988, 29. Αύτουσιο έπαναδημοσιεύθηκε και στη μνηαία οικονομικοπολιτική κορινθιακή έφημερίδα *Πορεία*, 51, Δεκέμβριος 1988, 9.

3. Αγόρως (Ρίτας)-Έλισάβετ Ά. Λαζάρου - Ά. Γ. Λαζάρου, *Έθνικά και μειονοτικά θέματα*, Αθήνα 1993, 31.

4. Βλ. περιγραφή, χάρτη και δημογραφικά στοιχεία: *Linguistic minorities in countries belonging to the European Community*, Summary Report prepared by the Institute della Enciclopedia Italiana, Rome, Document, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1986, 35 κ.έ.

Προσφυέστατα ο Charles Richards επιγράφει κείμενό του «Ιταλική Βαβέλ»⁵, δια φωτίζοντας τόσο σχετικά με το πλήθος των διαλέκτων και τις περιοχές στις οποίες όμιλούνται, όσο και σχετικά με τις επιπτώσεις τότε νόμου της ιταλικής Βουλής για το δικαίωμα της επίσημης αναγνώρισής τους και χρήσής τους. Προφανώς αντιτιθέμενος, υπογραμμίζει έντονα την ευεργετική επίδραση και αποστολή της εθνικής γλώσσας. Διευκρινίζει δέ ότι η ιταλική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε ως ενιαία εθνική από την ένοποι-

Ιταλίων προς τον τότε σοσιαλιστή ηγέτη Μπετίνο Κράξι και τον τότε ηγέτη του δημοκρατικού κόσμου της Άριστερας Ακίλε Όκετο. Οί πνευματικοί άνθρωποι της Ιταλίας, διαισθανόμενοι τις επιβλαβείς εθνικά εξελίξεις, ζητούσαν την καταψήφιση του νομοσχεδίου, τονίζοντας επιτακτικά: «Σὰς ζητοῦμε νὰ καταψηφίσετε ἕναν νόμο ποὺ ἀποτελεῖ πλήγμα κατὰ τῆς πολιτιστικῆς ἐνότητος τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους καὶ ἀπειλεῖ νὰ βυθίσει τὴ χώρα στὸν ἐπαρχιωτισμὸ, ὁ ὁποῖος πάντοτε συνόδευε τὶς χειρότερες στιγμὲς τῆς αἰώ-

*Δὲν ἀπομένει παρὰ ἡ ἀναζήτηση τῆς γλώσσας ἡ ὁποία ὁμο-
λογουμένως ἐνυπάρχει σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς καὶ διασφα-
λίζει τὴν ἐπιβίωση, βελτίωση καὶ ἐλεύθερη ἀνέλιξή τους,
μὲ δεδομένα ἐχέγγυα τὴν ἐπιτυχημένη «προϋπηρεσία» καὶ
τὸν πλοῦτο τῆς γραμματείας της. Μὲ τὶς προηγούμενες
προϋποθέσεις ἀποκλείονται τὰ ἐπινοημένα-τεχνητὰ διεθνή
γλωσσικὰ ὄργανα, ὅπως ἐσπεράντο, ἴντο, βολαπύκ, glosa.
Στὶς ἀπαιτήσεις τῆς γλώσσας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσης
ἀδιαμφισβήτητα ἀνταποκρίνεται ἡ ἑλληνικὴ, ἡ ὁποία ἐπα-
νελημμένως στὴ μακραίωνη ζωὴ της διετέλεσε καὶ προτά-
θηκε ὡς διεθνὴς, ἐνῶ συγχρόνως ἐπέδρασε ἐποικοδομητικὰ
σὲ ὅλες τὶς γλώσσες τῆς διαδρομῆς της.*

ηση της Ιταλίας και μετέπειτα –δηλαδή για περισσότερα από 120 χρόνια, όταν ο Richards ἔγραφε τὸ ἐν λόγω κείμενό του– και ἀπετέλεσε τὸν συνεκτικὸ ἴσθμὸ τοῦ πληθυσμοῦ στὴν προσπάθειά διατηρήσεως τῆς εθνικῆς ταυτότητας. Ἐπισημαίνει ταυτόχρονα τὴν τεράστια συμβολὴ τῆς ἀποκλειστικῆς χρήσεως τῆς ἰταλικῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως, μολονότι πολλοὶ Ἴταλοι παρέμεναν προσκολλημένοι στὶς μπτρικὲς διαλέκτους. Ἐπὶ πλέον, καταχωρίζει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἑκκλιση πέντε διανοουμένων

νόβιας καὶ πλουραλιστικῆς κοινωνίας».

Ἀπόλυτα πραγματιστής, ὁ καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῶν νεώτερων χρόνων στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Τορίνου Νικόλα Τραφάλτζια προσθέτει ὅτι ὁ νόμος «θὰ ἐπιβάλλει στὰ παιδιὰ νὰ μάθουν δύο γλώσσες, ἐνῶ δὲν διαθέτουν καλὰ καλὰ τὰ μέσα γιὰ νὰ μάθουν μία». Πόση δὲ σπουδαιότητα ἐνέχει ἡ προσθήκη τοῦ Ἰταλοῦ ἱστορικοῦ καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν καίρια ἐπισήμανση τοῦ Ρουμάνου ἀκαδημαϊκοῦ Al. Graur, κατὰ τὴν ὁποία «Ἐνας Βενετσιάνος καὶ ἕνας Ναπολιτάνος δὲν μποροῦν νὰ συνεννοηθοῦν, παρὰ μόνον ἐὰν χρησιμο-

5. Τὸ Βῆμα, 1.12.1991, 25α.

ποιήσουν την ιταλική γλώσσα, την οποία έμαθαν στο σχολείο, τί “λόγια” γλώσσα»⁶.

Ανατρέπεται, λοιπόν, τὸν ὅποιο συνήθως ἐπικαλοῦνται αὐτόκλητοι «προστάτες» τῶν δῆθεν μειονοτικῶν, ἐφ’ ὅσον οἱ τελευταῖοι διασφύζουν ἀβίαστα καὶ ἀνόθευτα τὸν τοπικὸ πολιτισμὸ, ἐνδεχομένως καὶ ἐνδιαφερόντως ἰδιάζοντα. Ἡ δέ «προστασία» ἀποβαίνει κατὰ κανόνα εἰς βάρος τῶν προστατευομένων. Διότι πιθανὴ ἀποκοπή τους ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ πολιτισμὸ ἢ –ἔστω– μείωση τῆς γνωστικῆς δυνατότητας στὴν ἐθνικὴ γλώσσα, φορέα ἐθνικοῦ καὶ ὑπερεθνικοῦ πολιτισμοῦ, στὸν ὅποιο συμβάλλουν οἱ ἀπανταχοῦ ἰταλόφωνοι καὶ ἀνάλογα γαλλόφωνοι, ἰσπανόφωνοι, γερμανόφωνοι κ.ο.κ., συρρικνώνει τὸν πολιτισμικὸ ὀρίζοντα καὶ καταδικάζει αὐτοὺς σὲ ἀπομόνωση καὶ καθυστέρηση. Γι’ αὐτὸ ὁ Καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σορβόνης Α. Meillet εἶχε ἐκφράσει τὴ λύπη του γιὰ τὸν κατὰ τὸ μέγιστον δυνατὸν περιορισμὸ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τους⁷.

Πράγματι, ἀνάγλυφα προβάλλουν τὰ συμπτώματα τῆς ἀνεπαρκοῦς ἀντιμετώπισης τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Φρούδη δὲ ἀποδεικνύεται καὶ ἡ ἐλπίδα τῆς ἀφ’ ἐαυτῆς διευθετήσεώς του, μὲ βαθμιαία ἀποδοχή τῆς ἰσχυρότερης γλώσσας. Ἄν βεβαίως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος ἡ ἀντίδραση τῆς διηρημένης Γερμανίας εἶναι ἀδιόρατη, ἡ Γαλλία πολὺ γρήγορα ἄρχισε νὰ μὴν ἀφίνει νὰ περνοῦν ἀπαρατήρητες ψιθυριστὲς φῆμες γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς ἀγγλικῆς. Γάλλοι εἰδικοί ἐπανειλημμένως δηλώνουν ὅτι ἡ ἀγγλικὴ δὲν εἶναι ἐνδεδειγμένη γιὰ γαλλικὸ λάρυγγα. Ὁ εὐπαίδευτος ὑπουργὸς Ζὰν Πιερ Σεβενεμάν, περισσό-

τερο γνωστὸς ἀπὸ τὴν ὑποψηφιότητά του στὶς Προεδρικὲς ἐκλογὲς τοῦ 2002 στὴ Γαλλία, τόνιζε ὅτι «ἡ Εὐρώπη δὲν πρέπει νὰ χάσει τὶς γλωσσικὲς καὶ πολιτιστικὲς τῆς διαφορὲς, σ’ ὄφελος τῆς ἀγγλικῆς κηδεμονίας»⁸. Ἐξ ἄλλου, μετὰ τὴν ἔνωση τῶν δύο Γερμανιῶν οὔτε οἱ Γερμανοὶ φαίνονταν διατεθειμένοι νὰ δεχθοῦν τὴν ἀγγλικὴ ὡς μοναδικὸ γλωσσικὸ ὄργανο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης. Παράλληλα, ἡ Ἰσπανία, ἂν καὶ σιωποῦσε, διακριτικὰ ὑποδύλωνε σὲ κάθε εὐκαιρία τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ στὴ χρῆση τῆς ἐπίσημης γλώσσας τῆς, τῆς πρώτης, καὶ πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Τὸ θέμα μάλιστα τίθεται σὲ νέα βάση μὲ τὸ Brexit καὶ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ἠνωμένου Βασιλείου ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση, μὲ τὴν ἀγγλικὴ νὰ μὴν ἀποτελεῖ πλέον τὴν ἐπίσημη γλώσσα χώρας-μέλους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης.

Ἐπομένως, δὲν ἀπομένει παρὰ ἡ ἀναζήτηση τῆς γλώσσας ἡ ὁποία ὁμολογουμένως ἐνυπάρχει σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς καὶ διασφαλίζει τὴν ἐπιβίωση, βελτίωση καὶ ἐλεύθερη ἀνέλιξή τους, μὲ δεδομένα ἐχέγγυα τὴν ἐπιτυχημένη «προϋπηρεσία» καὶ τὸν πλοῦτο τῆς γραμματείας τῆς⁹. Μὲ τὶς προηγούμενες προϋποθέσεις ἀποκλείονται τὰ ἐπινοημένα-τεχνητὰ διεθνῆ γλωσσικὰ ὄργανα, ὅπως ἐσπεράντο, ἴντο, βολαπύκ, glosa¹⁰. Στὶς ἀπαιτήσεις τῆς γλώσσας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης ἀδιαμφισβήτητα ἀνταποκρίνεται ἡ ἑλληνική, ἡ ὁποία ἐπανειλημμένως στὴ μακραίωνη ζωὴ τῆς διετέλεσε καὶ προτάθηκε ὡς διεθνῆς, ἐνῶ συγχρόνως ἐπέδρασε ἐποικοδομητικὰ σὲ ὅλες τὶς γλώσσες τῆς διαδρομῆς τῆς.

6. Βλ. *La Roumanie d'aujourd'hui* 9 (37), Septembre 1985, 53.

7. Πβ. Al. Belitch, *L'Avenir des Langues dans la Péninsule Balkanique*, Paris, Lingue des Universités Serbo-Croato-Slovenes, 1919, 8.

8. Πβ. Σ. Ί. Καργάκου, «Ἡ Ἑλληνικὴ καὶ οἱ προοπτικὲς τῆς μέσα στὸ χῶρο μᾶς Ἐνωμένης Εὐρώπης», *Τχνευτὴς* 11, Μάιος-Ιούνιος 1986, 32.

9. Γ. Γουδέλη, «Ἡ Ἑλληνικὴ, γλώσσα τῆς ΕΟΚ», *Ἐλευθεροτυπία*, 27.12.1991, 46.

10. Ἀγάθας Ζαρακοβίτου, «Glosa. Ἡ νέα μας γλώσσα;», *Ἐλευθεροτυπία*, 25.5.1997, 28.

Ἵλιγγο προκαλεῖ ἡ ἔκτασις τὴν ὁποία λαμβάνει ἡ ἑλληνικὴ ἥδη κατὰ τοὺς προ-ἱστορικοὺς χρόνους, ὅπως τοῦλάχιστον χαρτογραφεῖται ἀπὸ τὸν Antinorio¹¹. Ἐξ ἴσου ἐκπληκτικὰ εἶναι καὶ τὰ Ἀργοναυτικὰ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου, σύμφωνα μὲ τὴν παρουσίαν τοῦ Delage¹². Οἱ Ἀργοναῦτες χάριν στὴν ἀρχαιολογία δὲν ἀνάγονται πλεόν στοὺς μύθους. Μεταπολεμικὰ μελετήματα ἐπιγραφόμενα κατὰ τρόπο σαφέστατο ἀνατρέπουν παλαιότερες ἀπόψεις. Ἀρκεῖ ἡ ἐνδεικτικὴ ἀναφορὰ δημοσιευμάτων τοῦ Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, «Οἱ Ἀργοναῦται, ἀπὸ τοῦ μύθου εἰς τὴν ἱστορίαν διὰ τῆς ἀρχαιολογίας»¹³, καὶ τοῦ Ο. Zanco, «Gli Argonauti e la protoistoria»¹⁴. Ἀξιοθαύμαστες εἶναι καὶ οἱ ἐπιμέρους ἐπιδόσεις τῶν ἡρώων τῆς ἀργοναυτικῆς περιόδου. Συγκεκριμένα, ὁ Ἡρακλῆς δημιουργεῖ παράδοσις τόσο γιὰ τὶς κατὰ ξηρὰν περιπλανήσεις ὅσο καὶ γιὰ ναυτικὰς ἐκστρατείας¹⁵. Κατὰ τὶς πρῶτες γίνεται καὶ γενάρχης τῶν Κελτῶν, συνάμα δὲ χαρακτικῆς νέων δρόμων στὰ πλέον δύσβατα ἐδάφη, ὅπως οἱ Ἄλπεις, στίς ὁποῖες ὑπάρχουν διαβάσεις μὲ τὸ ὄνομά του¹⁶. Διαφωτιστικὰ εἶναι οἱ ἀντίστοιχες μελέτες τῶν J. Charmasson¹⁷ καὶ R. Dion. Ἀποστομωτικὰ φαίνονται καὶ ὅσα ὁ Διόδωρος Σικελιώτης ὡς παραλλαγὴ μνημονεύει γιὰ τὸν δέκατο αἶθλο τοῦ

Ἡρακλέους: «Εὐρυσθέως προστάξαντος ἄθλον δέκατον τὰ Γηρυόνοιο βοῦς ἀγαγεῖν... Ἡρακλῆς τὸν πόνον τοῦτον μεγάλῃς δέομενον παρασκευῆς καὶ κακοπαθείας, συνεστήσατο στόλον ἀξιόλογον καὶ πλῆθος στρατιωτικῶν ἀξιόχρεων ἐπὶ ταύτην τὴν στρατείαν... τὰς δυνάμεις ἡθροικεν εἰς Κρήτην, κεκρικῶς ἐκ ταύτης ποιῆσαι τὴν ὁρμὴν. Σφόδρα γὰρ εὐφυῶς ἡ νῆσος κεῖται πρὸς τὰς ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην στρατείας...»¹⁸.

Τῆς Εὐρώπης τὴν ἀπαρχὴν ὁ Διόδωρος τοποθετεῖ στὴν Κρήτη: «Μίνως ὁ Διὸς καὶ Εὐρώπης, βασιλεύων τῆς Κρήτης καὶ μεγάλας δυνάμεις ἔχων πεζὰς τε καὶ ναυτικὰς ἐθαλαττοκράτει καὶ πολλὰ ἀποικίας ἐξαπέστειλεν ἐκ τῆς Κρήτης... διόπερ ἐν ταῖς νήσοις ἅμα καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν τὰς ἐπωνυμίας ἔχουσι Κρητῶν λιμένες καὶ Μινῶαι καλούμεναι...». Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Διόδωρος δὲν ἀφήνει τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἑλληνικότητα: «Μίνως πρῶτος Ἑλλήνων ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον συστησάμενος ἐθαλασσοκράτησε...».

Ταυτόσημες διαπιστώσεις προκύπτουν καὶ ἀπὸ τὴν ἐνδελεχῆ διερεύνηση τοῦ Ὀμηρικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος δὲν ὁμιλεῖ παρὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὁ Ρουμάνος ἀρχαιολόγος Vasile Parva, ἀναφέροντας σὲ δημοσίευσμά του τοὺς μεγάλους ἄνδρες τῆς ἀπώτατης ἀρχαιότητος, γνωστοὺς ὡς Θερᾶκες, ὅπως τὸν Ὀρφέα κ.ἄ.¹⁹, ἀποφαίνεται τελικὰ ὅτι εἶναι Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ὄργανο κοινὸ τῶν λαῶν.

Ἐπιβεβαίωση τῶν προηγουμένων ἐπέρχεται μὲ τὶς ἀποκαλύψεις τοῦ Paul

11. A. Antinorio, *Storie elleniche arcaiche*, Rapallo 1980.

12. E. Delage, *La Géographie dans les Argonautiques d'Apollonios de Rhodes*, Paris-Bordeaux 1930.

13. *Πολέμων* 3 (1947-1948), 56-66.

14. *Studi classici e orientali*, 4 (1956), 194-213.

15. F. Benoît, «La légende d'Héraclès et l'accolisation grecque dans le Delta du Rhone», *Lettre d'humanité*, 8 (1949), 116.

16. R. Dion, «La voie hérécléenne et l'itinéraire transalpin d'Hannibal», *Hommage à Albert Grenier* édités par Marcel Renard, Coll. *Latomus*, 58 (1962), I, 527 κ.έ.

17. J. Charmasson, «Grecs et Celtes dans la basse Vallée du Rhône», *Rivista di Studi Liguri*, 34 (1968) *Omagio* à Fernand Benoît, II, 1972, 106 κ.έ.

18. Βλ. Κ. Γεωργανᾶ, «Τὸ Αἰγαῖο ὁμφαλὸς τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Οἰκουμένης ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους», *Παρνασσός*, 32 (1990), 84 κ.έ., ὅπου ἐρριζώνονται σχετικὰ ἀποσπάσματα ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τὰ καταχωριζόμενα ἐδῶ τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου.

19. V. Parvan, «Daci in Troia, Orfeu».

*Ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἡ συνακόλουθον
ἐπίδρασίς της ὁλοένα αὐξάνουν κατὰ τοὺς μετέπειτα
χρόνους, ἀρχαίους, κλασικούς, ἑλληνιστικούς,
μὲ τὴν ἐκπολιτιστικὴν πορείαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου,
μάλιστα καὶ μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἐπικράτησιν τῶν Ῥωμαίων.
Γιὰ τὸ προβάδισμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς κοινοῦ
ὀργάνου ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν κατὰ τοὺς πρώτους
αἰῶνες τῆς ρωμαιοκρατίας, ὁ Ἀδριανουπόλιτης
ρητοροδιδάσκαλος στὴν Ἀλεξάνδρεια τοῦ 2^{ου} αἰ. μ.Χ.
Ἀριστείδης γράφει μὲ καταπληκτικὴ σαφήνεια: «Πᾶσαι γὰρ
αἱ πόλεις καὶ πάντα τῶν ἀνθρώπων τὰ γένη πρὸς ἡμᾶς
καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν δίαίταν καὶ φωνὴν ἀπέκλινε...
καὶ δι' ἡμῶν ὁμόφωνος γέγονε πᾶσα ἡ οἰκουμένη· ἴδοις
δ' ἂν καὶ τοὺς ἡνιόχους καὶ τοὺς νομέας καὶ τοὺς ἀπὸ
θαλάττης ζῶντας, καὶ πάντα ὅσα ἔθνη καὶ κατὰ πόλεις
καὶ κατὰ χώρας τῆς παρ' ἡμῶν φωνῆς ἐχομένους...».*

Faure²⁰. Μετὰ μελέτη ἐπισταμένη καὶ ἀνά-
γνωσιν ἐπιτυχῇ ἐνεπιγραφῶν πινακίδων
τοῦ 2700 π.Χ. γραμμένων στὴν ἑλληνικὴ
γλῶσσα, ἡ ὁποία ὁμιλεῖται στὸ βασίλειον
τοῦ Ὀδυσσεύς, στὴν Ἰθάκην, ἐδραιώνεται
ἰσχυρότερα ἢ γνωστὴ θεωρία περὶ αὐτο-
χθονίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπανόδου τοὺς
ἀπὸ ἐσωτερικῆς μετακινήσεως, χαρακτηρι-
ζόμενες ἀκόμη ὡς κάθοδοι, τῶν ὁποίων
ὅμως οἱ χρονολογίαι εἶναι μεταγενέστερες
πολὺ τοῦ 2700 π.Χ.

Ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης
καὶ ἡ συνακόλουθον ἐπίδρασίς της ὁλοένα
αὐξάνουν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους,
ἀρχαίους, κλασικούς, ἑλληνιστικούς, μὲ
τὴν ἐκπολιτιστικὴν πορείαν τοῦ Μεγάλου
Ἀλεξάνδρου, μάλιστα καὶ μετὰ τὴν ὀρι-
στικὴν ἐπικράτησιν τῶν Ῥωμαίων. Γιὰ τὸ
προβάδισμα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς
κοινοῦ ὀργάνου ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν

κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ρωμαιο-
κρατίας, ὁ Ἀδριανουπόλιτης ρητοροδι-
δάσκαλος στὴν Ἀλεξάνδρεια τοῦ 2^{ου} αἰ.
μ.Χ. Ἀριστείδης γράφει μὲ καταπληκτικὴ
σαφήνεια: «Πᾶσαι γὰρ αἱ πόλεις καὶ πᾶ-
ντα τῶν ἀνθρώπων τὰ γένη πρὸς ἡμᾶς
καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν δίαίταν καὶ φωνὴν
ἀπέκλινε, καὶ οὐ φρουραῖς ἐγκαθεστη-
κυῖαις ἢ δύναμιν τῆς πόλεως συνέχεται,
ἀλλὰ πάντων ἐξεπίτηδες τὰ ἡμέτερα
ἡρημένων καὶ εἰσποιουσάντων ἑαυτοὺς,
ὡς δυνατόν τῇ πόλει καὶ παισὶ καὶ ἑαυ-
τοῖς τοῦ παρ' ἡμῖν καλοῦ μεταλαβεῖν, καὶ
οὔτε Ἡρακλέους στῆλαι κωλύσουσιν,
οὔτε Λιβύης κολωνοῖς ταῦτα ὀρίζεται,
οὔδ' αὖ Βοσπόρῳ ὁποτέρῳ βούλει, οὔδὲ
στενοῖς Συρίας καὶ Κιλικίας, ἀλλὰ πᾶσαν
τὴν γῆν τύχη τινὶ θεῇ ζῆλος ἐπέρχεται
τῆς ἡμετέρας σοφίας καὶ συνηθείας,
καὶ ταύτην μίαν φωνὴν κοινὴν
ἅπαντες τοῦ γένους ἐνόμισαν,
καὶ δι' ἡμῶν ὁμόφωνος γέγονε
πᾶσα ἡ οἰκουμένη· ἴδοις δ' ἂν καὶ

20. Π. Κ. Γεωργούντζου, «Ἐνεπιγραφές πινακίδες
τοῦ 2700 π.Χ. ἦσαν γραμμένες στὴν Ἑλληνικὴ»,
Δαυλός, 107 (1990), 6103.

τοὺς ἡνιόχους καὶ τοὺς νομέας καὶ τοὺς ἀπὸ θαλάττης ζῶντας, καὶ πάντα ὅσα ἔθνη καὶ κατὰ πόλεις καὶ κατὰ χώρας τῆς παρ' ἡμῶν φωνῆς ἐχομένους...»²¹.

Ἡ ἐπαλήθευση τῶν λόγων τοῦ Ἀριστείδου γίνεται ἀπὸ Εὐρωπαίους ἐπιστήμονες, ὅπως τοὺς Brenous, Kroll, Bayet, Boyancé, Kramer, οἱ ὁποῖοι βασίζονται σὲ λατινικὲς πηγές, Τάκιτο, Κοϊντιλιανὸ κ.ἄ. Τόση προφανῶς εἶναι ἡ παρουσία Ἑλλήνων στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ὥστε νὰ συγγέται ἡ ἑλληνικὴ μὲ τὴ λατινικὴ καὶ νὰ χαρακτηρίζεται ἡ δευτέρη ὡς διάλεκτος τῆς πρώτης.

Κατὰ τὸν Κοϊντιλιανό, τὸν μεγαλύτερο διδάσκαλο τῆς ρωμαϊκῆς εὐγλωττίας καὶ ρητορικῆς, ἰσπανικῆς καταγωγῆς, οἱ Ρωμαῖοι ἐξοικειώνονται μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία τους, μάλιστα πρὶν κἂν ἐμπεδώσουν τὴ γνώση τῆς μητρικῆς γλώσσας τους: *“A graeco sermone puerum incipere malo... quia disziplinis quoque graecis primus instituendus est, unde et nostrae fluxerunt. Non tamen hoc adeo superstitiose velim fieri, ut diu tantum loquatur graece aut discat, sicut plerisque moris est”*²². Τὴν δὲ ἀποψη γιὰ τὴν προέλευσις τῆς λατινικῆς ἀποδίδει μὲ μίαν πρότασι: *“Aeolica ratione est sermo simillimus”*²³.

Ὁ Kroll μελετώντας τοὺς Τυραννίωνα καὶ Βάρρωνα διαπιστώνει προσέγγισι μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Κοϊντιλιανοῦ καὶ τονίζει ὅτι ἡ λατινικὴ εἶναι μὴ αἰολικὴ διάλεκτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας²⁴. Τὸ δὲ θέμα ἐξετάζεται ἀπὸ τὸν Α. Gabba, ὁ

ὁποῖος ἀφιερώνει εἰδικὸ μελέτημα ἐπιγραφομένο *“Il latino come dialetto greco”*²⁵.

Ὁ Brenous²⁶, ἀνάγοντας τὶς ἀρχαιότερες ἑλληνικὲς ἐγκαταστάσεις κατὰ τὰ Τρωικὰ καὶ ἱστορώντας τὶς μεταγενέστερες, ὁμιλεῖ γιὰ διγλωσσία ἀπὸ Σικελία ἕως Ρώμη. Στὸ ἡμικύκλιο ἐδαφὸς τῆς Ἀπουλίας, ὅπου εἶναι ἡ γενέτειρα τοῦ Ὁρατίου, ἡ ὁμιλουμένη γλώσσα ἀποτελεῖ κράμα ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, ἐνῶ στὸ Βρύττιον, τοῦ ὁποῖου τὴ διγλωσσία γνωστοποιεῖ ὁ Ἑννιος²⁷, τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν κατοίκων σύγκεται σὲ ἴση ἀναλογία ἀπὸ στοιχεῖα ἑλληνικὰ καὶ ὀσκιὰ.

Ἡ διείσδυσις τῶν Ἑλλήνων ἀποκτᾷ περισσότερο ἐνδιαφέρον, διότι αὐτοὶ δὲν ὀρρωδοῦν νὰ πορευθοῦν στὰ ἐνδότερα καὶ βορειότερα ἢ νὰ ἀναρριχηθοῦν καὶ στὰ ὑψίπεδα τῆς Ἑλβετίας, γιὰ τὰ ὁποῖα τίθεται καὶ θέμα ἐξελληνίσεως, κατὰ τὸν P. Collart²⁸. Παράδοσις δέ, τὴν ὁποῖα διασφῶζει ὁ Τάκιτος, φέρει τὸν Ὀδυσσεᾶ ὡς ἰδρυτὴ ναυστάθμου, τοῦ Asciburgium (σημ. Eschenburg), στὴ συμβολὴ τῶν ποταμῶν Ρίνου καὶ Ρούρ, πλησίον τῆς πόλεως Ντύσμπουργ (Duisburg). Πρόκειται γιὰ Ἐμπορεῖο, στὸ ὁποῖο διακινοῦνται τὸ ἤλεκτρο καὶ ὁ κασσίτερος. Ἐπὶ πλέον, ὁ Τάκιτος ἀναφέρει ὅτι στὰ σύνορα Γερμανίας καὶ Ραιτίας (νότιας Βαυαρίας) ὑπῆρχαν ἀκόμα στὴν ἐποχὴ τοῦ μνημεῖα μὲ ἑλληνικὲς ἐπιγραφές²⁹. Ἡ ἀναζήτησις καὶ τὸ ἐμπόριο τοῦ

21. Πβ. Εὐλ. Κουρῖλα, *Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας*, Ἀθῆναι 1944, 36-37.

22. Quintilianus, *Inst. orat.*, 1, 1, 12.

23. Quintilianus, 1, 5, 58. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμὸς», *Πρακτικὰ Ἀ' συνεδρίου γιὰ τὴν ἀνάβωσις τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους»*, Ἀθῆναι 1984, 45.

24. W. Kroll, *Geschichte der Klassischen Philologie*, 2, Aufl., Berlin-Leipzig 1984, 45.

25. Βλ. *Miscellanea di studi Alessandrini in memoria di Augusto Rostagni*, Torino 1963, 188-194.

26. J. Brenous, *Etudes sur les hellénismes dans la syntax latine*, Paris 1895, 46.

27. Ὁ Κ. Ἑννιος, τρίγλωσσος (ἑλληνικὴ, λατινικὴ, εσσαπικὴ), γίνεται Ρωμαῖος πολίτης καὶ γράφει γιὰ τὴν Ἀμβρακία. Βλ. καὶ Ἰ. Κ. Βογιατζίδου, «Ἡ ἑλληνικότητα τῆς φυλῆς τῶν Μεσσαπίων», *Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Κυριακίδην*, Θεσσαλονίκη 1953, 124-139.

28. P. Collart, “Peut-on parler d’une hellénisation de la Suisse?”, *Actes du Colloque sur les influences helléniques en Gaule*, Dijon 1958, 43 κ.ἔ.

29. F. Benoît, “Relations de Marseille greque avec

ηλέκτρον, τὸ ὁποῖο συγκομίζεται στὴ Βαλτική καὶ στὴ Βόρεια Θάλασσα καὶ μετακομίζεται στὰ στόμια τοῦ Πάδου καὶ τοῦ Δουνάβεως, ἐπιβάλλουν στοὺς Ἕλληνες νὰ διασχίζουν ὅλη τὴν Εὐρώπη, χρησιμοποι-

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1947 γίνεται νέα προβολὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας σὲ οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο. Μολονότι ἡ Ἑλλὰς δοκιμάζεται ἀκόμη ἀπὸ ἐθνικὴ περιπέτεια ὀδυνηρότερη τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ καὶ παγκόσμιου πολέμου, ὁ Ἄγγελος Σικελιανός, στὸ πλαίσιο συνεδρίου ποὺ ὁργανώνεται στὴν πόλη Montreux τῆς Ἑλβετίας, μὲ θέμα τὴν ἵδρυση παγκόσμιας ὁμοσπονδίας, ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἑλληνικῆς ὡς διεθνοῦς γλώσσας, ὡς γλώσσας τῆς παγκόσμιας κοινότητας.

ώντας κάθε δυνατὴ ὁδικὴ ἀρτηρία ξηρᾶς, θάλασσας, ποταμῶν. Στοὺς τελευταίους ἡ ἔντονη παρουσία Ἑλλήνων συντελεῖ στὸ νὰ τοὺς ἀποκαλοῦν «ἑλληνικούς»³⁰.

le monde occidental", *Rivista di Studi Liguri*, 22 (1956), 7. Βλ. καὶ R. Dion, "Le problème des Cassitérides", *Latomus* 41 (1952), 313 κ.έ.
30. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest 1923, 27. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβη φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ*, Ἔκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆνα 1974.

Κατὰ τὸν Σολίνο τὰ ἔχνη τοῦ Ὀδυσσέως ἀνευρίσκονται καὶ στὴ Βρετανία, στὰ παράλια τῆς Καληδονίας (Σκωτίας), ὅπου ἐπισημαίνεται ὕπαρξη βωμοῦ μὲ ἑλληνικὴ ἐπιγραφή. Ὁμώνυμη δὲ πόλη ἰδρύει ὁ Ὀδυσσεύς στὴν Ἰσπανία, γιὰ τὴν ὁποία Ἰσπανοὶ ἀρχαιολόγοι προσθέτουν τὴν ἔνδειξη «ἑλληνική»³¹, κατὰ τὸ πρότυπο Γάλλων συναδέλφων τους, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζουν «ἑλληνική» τὴ Γαλατία³².

Ὅπωςδήποτε ἀποβαίνει ἀπίστευτη ἡ τεράστια ἑλληνικὴ διασπορὰ μὲ τὶς ἐποικοδομητικὲς συνέπειες, πολιτισμικὲς καὶ γλωσσικὲς, παρὰ τὸ διαβλητὸ τῶν λατινικῶν πηγῶν, στίς ὁποῖες ἐκτὸς συγκεκριμένων καὶ ἀπτῶν τεκμηρίων ἐνυπάρχουν καὶ μῦθοι, παραδόσεις, θρύλοι, ποὺ ὅμως κατὰ τὸν Στράβωνα περικλείουν πυρῆνα ἱστορικό: «*Ταῦτα οὐ ποιντῶν πλάσματα ἐστὶν οὐδὲ συγγραφέων, ἀλλὰ γεγεννημένων ἔχνη καὶ προσώπων καὶ πράξεων*»³³.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν χάνει τὴν ἀκτινοβολία της καὶ μετὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς λατινικῆς ὡς κύριας γλώσσας κατακτημένων λαῶν ἢ τὴν ἐπιβολὴ τῆς λατινικῆς ὡς ἐπίσημης καὶ ἀποκλειστικῆς γλώσσας, ὅπως εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Αἰγύπτου, ὅπου τὸ προβάδισμα διατηρεῖ ἡ ἑλληνική³⁴. Ἄλλως τε, κατὰ τὸν Grousset, «ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία πραγμάτωσε τὴν ἐξάπλωση τῆς λατινικότητος καί, μέσῳ αὐτῆς, τὴν εἵσοδο σύμπαντος τοῦ δυτικοῦ κόσμου στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό. Ὁ μεσαιωνικὸς χριστιανισμὸς ἐπιφέρει τὴν ἔνταξη, στὸν ἴδιο ἀκριβῶς πολιτισμὸ, τοῦ γερμανικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ κόσμου...»³⁵.

31. A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca*, Barcelona 1948.

32. P. Jacobsthal et E. Neuffer, "Gallia Graeca. Recherches sur l'hellénisation de la Provence", *Pré-histoire*, 2 (1933), 1-64.

33. Στράβ., I, 23.

34. A. Lazarou, "Présence hellénique en Egypte romaine", *Graeco-Arabica*, 3 (1984), 51 κ.έ.

35. R. Grousset, *L'Empire du Levant. Histoire de la question d'Orient*, Paris 1949, 7.

Ἐκτὸς τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας φθάνει ἕως τὸ ἀπώτατο σημεῖο τῆς Δύσεως, στὶς ἀρχὲς τοῦ Μεσαίωνα, σύμφωνα μὲ μελέτη τοῦ Vendruès³⁶. Ἐξ ἄλλου, ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψη –παρὰ τίς ἦδη γνωστὲς ἀδυναμίες– οἱ παραγνωρισμένες, μολοντόι ὀφειλόμενες σὲ διασημότητες, σκιαγραφήσεις τῆς γλωσσικῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης κατὰ τὰ τέλη τοῦ Μεσαίωνα, τοῦ Rodrigo Jiménez de Rada, ἀρχιεπισκόπου τοῦ Τολέδου, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ ἐκλατινισμένο ὄνομα Rodericus Toledanus ἔγραψε τὸ 1243 βιβλίον ἐπιγραφόμενο *De rebus Hispaniae*, καὶ τοῦ Dante, *De vulgari eloquentia*, ποῦ ἀπέχει ἀπὸ τὸ προηγούμενο μερικὲς δεκαετίες, γραμμένο τὸ 1302, ἡ ἑλληνικὴ κατέχει σηματικὴ θέση, κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆ Ἱταλὸ ποιητῆ. Ἀπλούστερα, ὁ Δάντης ἀποδίδει τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα σὲ ὅλη τὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη, μετὰ τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ Κροάτες, δηλαδὴ στοὺς Ὀρθοδόξους λαοὺς, Βουλγάρους, Ρουμάνους, Ρώσους, ὅπως παρατηρεῖ ὁ G. Bonfante³⁷, ὁ ὁποῖος περιέργως δὲν ἐπεκτείνει τὴν ἐξέταση, ἂν καὶ προσφέρεται γιὰ τὸ θέμα του, καὶ στὸν ἐπόμενο αἰῶνα, ὅταν μὲ βάση γνήσια πηγὴ τὰ ὅρια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καλύπτουν ὅλη τὴν Εὐρώπη, ἰδίως τὴ Δυτικὴ, σύμφωνα μὲ περικοπὴ τοῦ Κριτοβούλου τοῦ Ἰμβρίου (ep. 3): «Ἴσως μὲν γὰρ καὶ πολλοὶ τῶν ἐλλογίμων Ἀράβων τε καὶ Περσῶν ἀκριβέστερον ἀναγράφουσι ταύτας (sc. die Taten Moammeds II - Hans Ditten) καὶ τοῖς ἐφεξῆς παραδώσουσιν, ἐπιστάμενοί τε καλῶς καὶ παρηκολουθηκότες τοῖς ἔργοις. Οὐδὲν δὲ ἦττον ἢ τῶν Ἑλλήνων φωνή, μέγιστον ἔχουσα παρὰ πᾶσι τὸ κλέος. Ταῦτα δὲ οὐχ Ἕλλησι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑσπερίοις ἅπασιν τῶν γενῶν, καὶ δὴ καὶ τοῖς ἔξω Σπηλῶν καὶ τοῖς

τὰς Βρετανικὰς νήσους οἰκοῦσι καὶ πολλοῖς ἄλλοις κοινὴ τις ἔσται φιλοτιμία καὶ θαῦμα ἐς τὴν ἐκείνων γλῶτταν ἐρμηνευθέντα, φιλέλλησι τε οὔσι καὶ τὰ τοιαῦτα σπουδαίοις». Κατὰ δὲ τὸν Χαλκοκονδύλη, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι διαδεδομένη καὶ πέραν τῆς Εὐρώπης: «μὴ δὲ ἐκεῖνό γε πάννυ ἐκφραύλως ἔχον ἡμῖν, ὥς Ἑλληνίδι φωνῇ ταῦτα διεξιμεν, ἐπεὶ ἡ γε τῶν Ἑλλήνων φωνὴ πολλαχῇ ἐν τῇ οἰκουμένῃ διέσπαρται καὶ συχναῖς ἐγκατάμικται. Καὶ κλέος μὲ αὐτῇ μέγα τὸ παραντίκα, μείζον δὲ καὶ ἐς αὐθις, ὅποτε...»³⁸ – ἡ συνέχισι

*Ἡ διείσδυση τῶν Ἑλλήνων
ἀποκτᾷ περισσότερον
ἐνδιαφέρον, διότι αὐτοὶ δὲν
ὀρρωδοῦν νὰ πορευθοῦν
στὰ ἐνδότερα καὶ βορειότε-
ρα ἢ νὰ ἀναρριχηθοῦν καὶ
στὰ ὑψίπεδα τῆς Ἑλβετίας,
γιὰ τὰ ὁποῖα τίθεται
καὶ θέμα ἐξελληνίσεως,
κατὰ τὸν P. Collart.*

τῆς φράσεως ἀσφαλῶς δὲν ξενίζει, συμπληρώνοντας: «ὅποτε κατέχει τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, τὴν Κωνσταντινούπολιν, Σουλτᾶνος», ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῖ σὲ διακρατικὴ καὶ ἐπίσημη γραμματεία τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα³⁹.

38. Πβ. H. Ditten, *Βάρβαροι, Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι bei den letzten byzantinischen Geschichtsschreibern*, 284, σημ. 77.

39. Σπ. Λάμπρου, «Ἡ ἑλληνικὴ ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τῶν σουλτάνων», *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 5 (1908), 40-78, 116-117. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἑλληνικὰ δημόσια γράμματα τοῦ σουλτάνου Βαγιαζήτ Β΄», *N.E.*, 5 (1908), 155-189. Dallegio d'A., «Le texte grec du traité conclu par les Génois avec Mehmet II le 1er Juin 1453», *Ἑλληνικά*, 11 (1939), 115-124. Ἐλισάβετ Ζαχαριάδου, «Μία ἑλληνογλώσσα συνθήκη τοῦ Χηδῆς Ἀιδινογίου», *Byzantinische Zeitschrift*,

36. I. Vendruès, «La connaissance du grec en Irlande au début du Moyen Age», *Revue des Etudes Grecques*, 33 (1920), LIII-LV.

37. Βλ. *Revue des Etudes Grecques*, 5-6(1960), 129.

Ἀλλὰ καὶ στὴ Δύση κατὰ τοὺς χρό-
νους τῶν δύο Βυζαντινῶν хроνογράφων
ἐνισχύεται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία
ἐπιταχύνει τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἀναγέννηση.
ὁ Eichthal εἶναι σαφὲς καὶ κατηγορημα-

*Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς
θρησκευτικῆς Μεταρρυθ-
μίσεως καὶ Ἀντιμεταρρυθ-
μίσεως, ἐνῶ ἀνέρχονται
στὸ προσκίνιο λανθά-
νουσες ἐθνικὲς γλῶσσες,
ὅπως ἡ ρουμανικὴ, τὴν
ὁποία ἀγνοεῖ ἐντελῶς
ὁ Δάντης, ἡ ἑλληνικὴ
γλῶσσα ἐπαναπροβάλ-
λεται, διότι καθίσταται
ἀπαραίτητη γιὰ τὸν ἔλεγ-
χο τῆς πιστῆς ἀποδόσεως
τῶν Γραφῶν, ἐξ αἰτίας
τῆς ὀλιγοπιστίας πρὸς τὶς
λατινικὲς καὶ σλαβωνικὲς
μεταφράσεις.*

τικός: «Οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως μεταναστᾶται τῶν Ἑλλή-
νων προσπίνεγκον εἰς τὴν Δύσιν λαμπρὸν
εὐεργέτημα, μεταδῶσαντες αὐτῇ τὴν
γλῶσσα, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας
τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες ἕως τότε ἀτελῶς
πῶς παρ' αὐτῆς κατεῖχοντο»⁴⁰.

Ἐξ ἄλλου, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς

θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ Ἀντι-
μεταρρυθμίσεως, ἐνῶ ἀνέρχονται στὸ
προσκίνιο λανθάνουσες ἐθνικὲς γλῶσσες,
ὅπως ἡ ρουμανικὴ⁴¹, τὴν ὁποία ἀγνοεῖ
ἐντελῶς ὁ Δάντης, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα
ἐπαναπροβάλλεται, διότι καθίσταται
ἀπαραίτητη γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς πιστῆς
ἀποδόσεως τῶν Γραφῶν, ἐξ αἰτίας τῆς
ὀλιγοπιστίας πρὸς τὶς λατινικὲς καὶ σλα-
βωνικὲς μεταφράσεις. Χαρακτηριστικὸ
εἶναι τὸ περιστατικὸ τῆς ἀξιοποιήσεως
τοῦ Νικολάου Σπαθάρη, γνωστοῦ ὡς
Milescu⁴², διπλωμάτη σπάνιας γλωσσομά-
θειας, κατόχου τῆς ἑλληνικῆς, τουρκικῆς,
ρουμανικῆς, ρωσικῆς, λατινικῆς κ.ἄ., ὁ
ὁποῖος λύνει προβλήματα δογματικὰ μὲ
προσφυγὴ στὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο. Συ-
νεπῶς οἱ νέες ἀνάγκες δίνουν νέα ὠθηση
στὴν ἑλληνομάθεια τῆς Εὐρώπης.

Μετέπειτα, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ
Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅταν σὲ
πολλὲς εὐρωπαϊκὲς πόλεις λειτουργοῦν
τυπογραφεῖα ἐκδίδοντας κείμενα ἀρχαί-
ων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἡ ἑλληνικὴ
γλῶσσα διαδίδεται ταχύτερα καὶ ἐπιδρᾷ
βαθύτερα, ὥστε νὰ ἐπηρεάζονται καὶ
ἡγέτες, ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ φαίνονται
ἐκσυγχρονισμένοι.

Βέβαια, συμβαίνει νὰ προτιμᾶται ἡ
ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ γιὰ πρακτικὸς
σκοπούς. Εἶναι ἡ περίπτωση τῆς Αἰκα-
τερίνης Β' τῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία ὀραματί-
ζεται τὴν ἐπανασύσταση τῆς Βυζαντινῆς
Αὐτοκρατορίας καὶ συμβουλευέται τὸν
Βολταῖρο γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν φι-
λοδοξιῶν της. Ὁ Γάλλος διανοούμενος
ἔχει ἔτοιμη τὴν ἀπάντησιν. Τονίζει ὅτι δὲν
εἶναι ἐφικτὴ ἡ ἰδέα της, χωρὶς τὴν ἐξεύ-
ρεσιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ ἐνδεδειγμένου

55 (1962), 254-265.

40. Gustav d'Eichthal, *La langue grecque*, Mémoires et notices 1864-1884. Précédé d'une notice sur les services rendus, par M. G. d'Eichthal, à la Grèce et aux études grecques par le Mis de Queux de Saint-Hilaire, Paris 1887, 123.

41. Ἀχ. Λαζάρου, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γέ-
νεσιν τῆς Ρουμανίας. Ἡ περίπτωση τῆς Χίου:
Διάκονος Κορέσης», *Παρνασσός*, 32 (1990), 298.

42. Ἀχ. Λαζάρου, «Nicolae Milescu ὁ Λάκων "Homo Universalis"», *Πρακτικὰ Ἀ' Λακωνικοῦ Συνεδρίου «Λακωνικαὶ Σπουδαί» Ε'*, Ἀθῆνα, Β', 1980, 188-198.

γλωσσικού ὀργάνου. Προσθέτει δὲ ὅτι ἀντενδείκνυται τόσο ἡ ρωσικὴ ὥσο καὶ ἡ γαλλικὴ, τὴν ὁποία ἡ Αἰκατερίνη, ἀν καὶ Γερμανίδα, χρησιμοποιεῖ στὴν Αὐλή της. Προτείνει τὴν ἑλληνικὴ⁴³, τῆς ὁποίας ἡ ἐπίδραση στὴ ρωσικὴ εἶναι ἐξαιρετικὰ αἰσθητὴ καὶ τῆς ὁποίας τὴ διάδοση ἐνεργοῦν τὰ τυπογραφεῖα τῶν παριστρῶν Ἡγεμονῶν καὶ τῆς χώρας τῆς⁴⁴.

Ὡστόσο, οἱ ὁραματισμοὶ καθιερώσεως κοινῆς γλώσσας γιὰ εὐρύτερα σύνολα

λαῶν δὲν ἀποτελοῦν ἀποκλειστικότητα ἀρχηγῶν ἀπολυταρχικῶν κρατῶν, ἔστω καὶ κατ' ἐπίφασιν φωτισμένων. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, στὴν Πόλιν τοῦ Φωτός, στὸ Παρίσι, ζοῦν καὶ συχνάζουν ἰδεολόγοι μιᾶς ἐνιαίας Εὐρώπης, ἱκανῆς γιὰ τὴν ἀποσόβηση τῶν πολέμων καὶ πρὸ πάντων γιὰ τὴν προώθηση τῶν ἀρχῶν τῆς συναδελφώσεως, εἰρηνικῆς συνυπάρξεως, προόδου καὶ πολιτισμοῦ. Συνειδητοποιοῦν δὲ ταυτόχρονα τὴν ἰδιαίτερα σπουδαιότητα καὶ πρακτικότητά τὴν ὁποία ἔχει ἓνα κοινὸ γλωσσικὸ ὄργανο, χρηστικὸ, εὐέλκτο, δοκιμασμένον καὶ γενικὰ ἀποδεκτό, ὥστε νὰ μὴν προκαλοῦνται ἀνταγωνισμοὶ καὶ ἀμφισβητήσεις. Στὸν Ὅμιλον τῶν πρωταγωνιστῶν συγκαταλέγονται καὶ Ἕλληνες, παρουσιάζοντας τεκμηριωμένα καὶ σεμνὰ τὴν ὑποψηφιότητα τῆς ἑλληνικῆς, τὴν ὁποία ὁ Μᾶρκος Ρενιέρης σκιαγραφεῖ ὡς ἐξῆς: «Εἶναι ἀλήθεια παρ' ὅλων τῶν σοφῶν παραδεδεγμένη ὅτι ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα τῶν νῦν Ἑλλήνων δὲν εἶναι τέκνον τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καθ' ὃν τρόπον αἱ γλῶσσαι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἶναι θυγατέρες τῆς λατινικῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιάζουσαι τῆς μητρὸς, ἀλλ' ὅτι εἶναι αὐτόχρονα ἡ αὐτὴ γλῶσσα ὑπὸ νέαν μορφήν...»⁴⁵. Διατυπώνει τὴν

43.Βλ. "Voltaire et la question grecque en 1770", *Le Temps*, 93, 1869 καὶ G. d'Eichthal, ἔ.ἀ., 321.

44.Πβ. Emile Turdeanu, *Le livre roumain à travers les siècles*, Paris 1959, 15: "Les plus grands bénéficiaires de cette collaboration ont été les Grecs. Ils ont vu diffuser dans leur langue, à cette époque, près d'une quarantaine de livres, depuis les oeuvres de Plutarque jusqu'à des textes de polémique religieuse contemporaine. A Bucarest comme à Jassy, les Grecs occupent une position de choix, qui leur permet de diffuser leurs livres loin en Russie, et d'y susciter, entre 1685 et 1700, à un memnt ou l'usage des textes grecs semblait compromis, un remarquable courant de traductions". Βλ. καὶ Gh. M. Ionescu, *Influenta culturale grecesci in Muntenia si Moldova cu privire la biserica, scoala si societate (1359-1873)*, Bucuresti 1900. Virgil Molin, "Cărti tipărite în țările românești pentru popoarele învecinate: sîrbi, bulgari si greci", *Contributii la istoria învățămîntului românesc*, Bucuresti 1970. Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies principières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki 1974. Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Intelectualii Români din principate si cultura greaca (1821-1859)*, Bucuresti 1979, 128 κ.έ., μὲ πρῶτο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες τὸν Α. Ν. Δάβραρι, ὅπου καὶ βιβλιογραφία Γ. Δ. Χουρμουζιάδη, «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ρουμανίας ὡς ἐθνικὸς καὶ πολιτιστικὸς παράγων», *Νέα Ἑστία*, 15.5.1989, 683-668. Ἑλληνικὰ βιβλία ρουμανικῶν ἐκδόσεων 17^{ου}-19^{ου} αἰῶνα, Δῆμος Ἀθηναίων, Πνευματικὸ Κέντρο – Πρεσβεία Ρουμανίας, 18-30 Δεκεμβρίου 1990. Βλ. καὶ Ἀχ. Λαζάρου, «Ἀπόψεις ἀφ' ἑλληνισμοῦ τῶν Βλάχων τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου», *Κοινωνικὲς Τομές*, 27 (1991), 313. Τοῦ αὐτοῦ, «Καὶ ὅμως κινδυνεύουμε καὶ ἀπὸ τὸ Βλαχικό!», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 31.10.1991, 216.

45.Βλ. *Spectateur de l'Orient*, 22.2.1855 καὶ G. d'Eichthal, ἔ.ἀ., 131-132 καὶ 135. Πβ. καὶ Α. Κέδρου, «Ἡ γλωσσικὴ διαμάχη στὴν Ἑλλάδα», *Courrier τῆς Οὐνέσκο*, Ὀκτώβριος 1983, 16: «Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὑπέστη μικρὴ σχετικὰ ἀλλοίωση μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἀπ' ὅ,τι πολλὲς ἄλλες ἀρχαῖες γλῶσσες. Ἡ νεοελληνικὴ εἶναι πολὺ πιὸ κοντὰ στὰ ἑλληνικὰ τοῦ Πλάτωνα ἀπ' ὅ,τι τὰ ἰταλικά στὰ λατινικά τοῦ Κικέρωνα. Ἐνας μαθητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου σήμερα θὰ μπορούσε νὰ διαβάσει τὴν Ἀνάβασιν τοῦ Ξενοφῶντα ἢ τοὺς Διαλόγους τοῦ Πλάτωνα, χωρὶς νὰ χρειαστεῖ νὰ ἀνατρέξει στὸ λεξικό (αὐτὸ δὲν ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ γραπτὰ τοῦ Ὁμήρου!). Γιὰ νὰ τὸ κάνει ὁμως, θὰ πρέπει νὰ κατέχει καλὰ τὰ "γνήσια" ἑλληνικά...». Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς διεθνής», *Γλῶσσα*, 6 (1984), 31 σημ. 31.

ὀρθῇ διαπίστωσή του, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἔχει προϋδεάσει τοὺς ἀναγνώστες στὸ σκοπούμενο μὲ πολλὴ λεπτότητα καὶ παρηρησία.

Ἀκολουθεῖ ὁ Eichthal, ὁ ὁποῖος θέτει τὸ γλωσσικὸ θέμα δεοντολογικά: «*Πρώτη συνέπεια τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου πρέπει νὰ ᾖ ἡ εἰσαγωγὴ καθολικῆς γλώσσης, ἥτις, σεβομένη τὴν ὑπαρξίν των ἐθνικῶν διαλέκτων, των ὀρίζουσων καὶ ἐγγνωμένων τὴν ἀτομικότητα των λαῶν, θέλει χρῆσιμεύει ὡς κοινὸν ὄργανον των διεθνῶν σχέσεων μεταξύ των λαῶν καὶ μεταξύ των ἀτόμων, ἐνταυτῷ δὲ ὡς ἔκφρασις των ὑψηλοτέρων ἐκείνων ἀληθειῶν, αἵτινες οὐσα ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ κοινὸ σύνδεσμος των κοινωνιῶν, πρέπει ἕνεκα τούτου νὰ λάβωσιν ἀπανταχοῦ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μορφήν*»⁴⁶. Ἐπεὶ δὲ ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξὴ τῆς γλώσσας ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει ὅλα αὐτὰ καὶ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ἑλληνική,⁴⁷ ἀρχαία, μεσαιωνική, νεώτερη, πάντοτε χαριτωμένη καὶ μοναδική.

Ἀριστοτεχνικὴ ἀπεικόνισις, ποιητικὴ, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας χαρίζει ὁ Κωστής Παλαμᾶς, ὁ ὁποῖος κατέχει τὸ γλωσσικὸ θέμα σ' ὅλο τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος, ὅπως πεντακάθαρα μαρτυροῦν οἱ ἐπομεινοὶ στίχοι του:

*Ἦλθανε χρόνια δίσεχτα,
τὰ ὀμηρικὰ τραγούδια
ἄ! σῶπασαν· βουβάθηκαν
οἱ Πλάτωνες γιὰ πάντα,
καὶ των βουνῶν σου οἱ μέλισσες
μακρεῖα σὲ ξένα χεῖλη
τὸ παραιτοῦν τὸ μέλι τους,
καὶ οἱ ποιταί, πού τώρα
μὲ τὰ συντρίμια ἀπόμειναν
στὴν ἔρημν Ἑλλάδα,
μιλοῦν γλῶσσ' ἀνυπόταχτη,
λαχταριστή, θρεμμένη*

*μὲ των ἑλληνικῶν βουνῶν
τὸν πάναγνον ἀέρα
ἀλλὰ γλυκεῖα καὶ γνώριμη
στὰ θεϊκὰ τ' αὐτιά σου,
γιατ' εἶναι γλῶσσα τῆς ζωῆς
καὶ γλῶσσα τῆς ἀλήθειας.*

Μὲ τοὺς στίχους τοῦ Παλαμᾶ ὡς ἐπίλογο κλείνει τὸ 1946 ὁ Roger Goossens μελέτημά του ἐπιγραφόμενο *Greg ancien et grec moderne ou la Grèce éternelle*, στὸ ὁποῖο προτάσει τῆς παλαμικῆς σοφίας καὶ τὴν αὐθεντικὴ ἀποψή του: Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ γραπτὴ καὶ ὁμιλουμένη μορφὴ τῆς ἑλληνικῆς κακῶς ὀνομάζεται «διγλωσσία», γιατί στὴν πραγματικότητα ὑπάρχει μόνο μία ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ δὲ προφανὴς δυαδικότητά της εἶναι τὸ σημάδι ἐνὸς ἀνεξάντλητου πλούτου· μεταξύ τῆς γλώσσας των θεῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς γλώσσας τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ ὑπάρχει μιὰ μακρὰ καὶ ἀργὴ ἐξέλιξις· δὲν ὑπάρχει λύσις τῆς συνέχειας· δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο μία ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅπως δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο ἓνας ἑλληνικὸς λαός, ὅπως δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο ἓνα ἑλληνικὸ ἔθνος, ἡ Ἑλλάδα, τοῦ χθὲς, τοῦ σήμερα, τοῦ αὔριο, ἡ αἰώνια Ἑλλάδα. Γράφει, συγκεκριμένα: «... si profondes qu'aint pu être les transformations quidu grec ancien ont fait le grec moderne, et si grave que puisse être, aujourd'hui encore, ce divorce entre le langage parlé et la langage écrit qu'on a, assez improprement, appelé diglossie, il n'y a cependant qu'une seule langue grecque, et sa dualité apparente est avant tout la signe d'une inépuisable richesse et d'une fidélité étonnante à un passé glorieux entre tous. Entre la langue des dieux d'Homère et la langue de Kostis Palamas, il y a une longue et lente évolution; il n'y a pas de solution de continuité. Il n'y a qu'une langue grecque, comme il'y a qu'un peuple grec, comme il n'y a qu'une nation grecque, la Grèce

46. Πβ. G. d'Eichthal, ἔ.δ., 124-126.

47. Βλ. Ἀχ. Λαζάρου, «Ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ διαμόρφωσις των ἄλλων γλωσσῶν», *Ἑλληνικὴ Διεθνὴς Γλῶσσα*, 5, Ἰανουάριος-Μάρτιος 1991, 233.

d'autrefois, d'aujourd'hui, de demain, la Grèce éternelle"⁴⁸.

Μετά τὸν Goossens, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1947 γίνεται νέα προβολή τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας σὲ οἰκουμενικὸ ἐπίπεδο. Μολονό- τι ἡ Ἑλλὰς δοκιμάζεται ἀκόμη ἀπὸ ἐθνικὴ περιπέτεια ὀδυνηρότερη τοῦ ἑλληνοϊταλι- κοῦ καὶ παγκόσμιου πολέμου, ὁ Ἄγγελος Σικελιανός, στὸ πλαίσιό συνεδρίου τοῦ ὁργανώνεται στὴν πόλη Montreux τῆς Ἑλβετίας, μὲ θέμα τὴν ἰδρυσιμὴ παγκόσμιας ὁμοσπονδίας, ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἀναγνώ- ρισι τῆς ἑλληνικῆς ὡς διεθνούς γλώσσας, ὡς γλώσσας τῆς παγκόσμιας κοινότητος⁴⁹. Ἰδιαίτερα φορτισμένη συναισθηματικὰ ἦταν ἡ εἰσαγωγή τῆς εἰσηγήσεώς του⁵⁰.

Τὸ ἐπόμενο ἔτος, 1948, στὸ συνέδριο τῆς Ἑταιρείας Budè στὴ Λυὼν ὁ Bruno Lavagnini, ἔχοντας στὰ χέρια του τὴν εἰσήγησι τοῦ Σικελιανοῦ, συζητεῖ τὴς δυ- νατότητες προωθήσεως τῆς νέας ἑλλη- νικῆς γλώσσας στὴς Φιλοσοφικὲς Σχο- λές, στὴς ὁποῖες διδάσκεται ἡ ἀρχαία κὶ μεσαιωνικὴ (βυζαντινὴ) ἑλληνικὴ. Ἐπα- νέρχεται δὲ τὸ 1951 στὸ ὄγδοο Διεθνὲς Συνέδριο Βυζαντινῶν Σπουδῶν μὲ θέμα ἀνακοινώσεως "Il greco moderno come lingua internazionale" (Ἡ νέα ἑλληνικὴ ὡς διεθνὴς γλῶσσα), τῆς ὁποίας ὁ ἐπίλογος

εἶναι καταφατικός: "Ἐστω διεθνὴς γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ, κατ' ἀρχὴν καὶ τοῦλάχιστον στοὺς κύκλους τῶν ἀρχαιολόγων, κλασι- κιστῶν καὶ βυζαντινολόγων.

Μετά μίαν ἐξαετία καὶ μὲ νέες προ- οπτικὲς καὶ προσδοκίαι, ὁ ἀγώνας συ- νεχίζεται ἀπὸ τὴ Βελγίδα ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγήτρια τοῦ πανεπιστημίου τῶν Βρυξελλῶν Claire Préaux. Σὲ ἄρθρο τῆς δημοσιευμένο τὸ 1957 ἐπιχειρεῖ τὴν πα- ρουσίασι τοῦ νέου πνεύματος σύγχρονης διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Μ' αὐτὸ ἀνταποκρίνεται στὴς εὐχὲς ἐκείνων οἱ ὁποῖοι πιστεύουν στὴν ἀξία τοῦ μηνύ- ματος τῆς Ἑλλάδος. Τὸ δὲ 1958 ἀπευθύ- νεται στοὺς ὑπουργοὺς Παιδείας⁵¹, ὅπως ἐμφαντικὰ τονίζει, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, γιὰ τὴν ἀνάγκη ὑπερασπίσε- ως τῆς ἑλληνικῆς, τὴν ὁποία ἀποδεικνύ- ει φορέα μηνύματος⁵² σωστικοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν πολιτισμὸ του, ἀντίδοτο φανερό τῶν ὑλιστικῶν προδιαγραφῶν συ- στάσεως τῆς νεοϊδρυθείσης τότε Εὐρωπα- ῖκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος, ὥστε προ- φανῶς νὰ διευρυνθοῦν οἱ ὀρίζοντες καὶ οἱ σκοποὶ τῆς πέρα τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ νὰ τεθοῦν οἱ βάσεις γιὰ τὴν παράλ- ληλη πολιτισμικὴ-πνευματικὴ ἀνέλιξι καὶ συναντίληψι τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖες πραγματώνονται πρὸ πάντων μὲ γνώσι καὶ χρῆσι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴ διαχρονικὴ παρουσία καὶ ὑπόστασί της⁵³.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

48. *Byzantina Metabyzantina*, 1 (1946), I, 164.

49. Αχ. Γ. Λαζάρου, «Καίριες ἀξιολογήσεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας», *Ἡ Γλῶσσα μας*, 2, Ἰανουάριος 1991, 5β.

50. "Je suis donc ici, Messieurs, pour vous dire que le peuple Hellène, au fond de son âme douloureuse et déchirée, fremira d'espoir et de joie à l'annonce que l'effort actuel pour l'organisation d'une Fédération Mondiale des peuples se trouve en des mains probes et viriles. Je suis venu ici, Messieurs, l'ame tout ensanglantée par les malheurs de mon pays, mais ce sont justement ses malheurs qui me portent infiniment plus près de l'inquietude et de la menace qui pèse en ce moment sur tous les peuples". Πβ. Bruno Lavagnini, *Il greco moderno come lingua internazionale*, 383 σμ. 12. Βλ. καὶ *Ἑλληνικὴ Διεθνὴς Γλῶσσα*, 2 (1990), 64-67, ὅπου δυστυχῶς παραλείπονται οἱ σημειώσεις.

51. Cl. Préaux, "Lettre aux ministres d'aujourd'hui et de demain pour la défense du Grec", *Le Flam- beau*, 41 (1958), 145-149.

52. Βλ. καὶ Danaé Papastratou, "L'Hellénisme, un message pour l'homme", *Connaissance hellénique ὁ Λύχνος*, 34 (1988), 79-81.

53. Anne-Marie Tanguy, "Le grec, langue vivant", *Ἑλληνικὴ Διεθνὴς Γλῶσσα*, 5 (1991), 218-224, ὅπου καὶ μετάφρασι τὴν ἑλληνικὴ τῆς Στα- ματίας Σοφίου. Βλ. καὶ μελέτη τοῦ Marcello Gigante, "Antico, bizantino e medioevo", *Parola del Passato*, 96 (1964), 194-215, τῆς ὁποίας ὁ ἐπίλογος ἀποτελεῖ ἀληθινὸ ἀξίωμα.

ΝΑ ΕΠΑΝΕΛΘΟΥΝ ΟΙ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΚΟΒΟΥΛΗΣ ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΣ

Στὴ νομική, ἐν γένει, ἐπιστήμῃ, καὶ εἰδικότερα στοὺς ἐντεταλμένους νομοθέτες ἢ δικαστικούς λειτουργούς, εἶναι γνωστὴ καὶ οἰκεία ἡ ἔκφραση «βάσανος σκέψης». Ἡ ἔκφραση αὕτη σημαίνει ὅτι πρὸς καταρτισμὸ ἐνὸς νομοσχεδίου ἢ πρὸς ἔκδοση μιᾶς δικαστικῆς ἀπόφασης ἀπαιτεῖται προηγουμένως νὰ ἔχει ὑπάρξει ἕνα στάδιο βαθειᾶς καὶ ἐνδελεχοῦς μελέτης τοῦ ζητήματος ποὺ θὰ ἔλθει πρὸς ψήφισιν νόμου ἢ πρὸς ἔκδοση ἀπόφασης.

«Βάσανος σκέψης», εἰδικότερα, σημαίνει ὅτι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὑπεύθυνος ἔχει ἀναλάβει τὸ ὅλο θέμα, νόμου ἢ ἀπόφασης, θὰ πρέπει νὰ ἔχει βασανίσει τὸν νοῦν του, νὰ ἔχει σκεφθεῖ ἐπιστα-

μένως, νὰ ἔχει ἐρμηνεύσει καὶ μελετήσει τὶς αἰτιολογικὰς ἐκθέσεις τοῦ νόμου, τὴν ὑπάρχουσα νομολογία, ἑλληνικὴ καὶ ξένη, νὰ ἔχει προχωρήσει σὲ σπουδαία νομικὴ βοήθεια καὶ νὰ ἔχει ἀφουγκρασθεῖ τὴν φωνὴ τῆς συνείδησός του.

Ἐπειτα, γιὰ τὴν ἀρτιωτέρα προσέγγισιν ἐνὸς δικαίκοῦ ζητήματος ποὺ ἀπασχολεῖ καὶ ἀνησυχεῖ τὴν κοινωνία, δὲν εἶναι μειωτικὸ ἡ ἐπανεξέτασί του, ἐνὸς νομικοῦ κεφαλαίου, ὡς ἐν προκειμένῳ τοῦ Ζ' κεφαλαίου τοῦ Ποινικοῦ μας Κώδικα, οὔτε τυγχάνει ἀπαξιωτικὴ ἡ διορθωτικὴ κίνησις ἐπαναφορᾶς ἐνὸς ἢ περισσοτέρων ἄρθρων νόμου τῆς συντεταγμένης πολιτείας.

Μάλιστα, ἡ ἀπόστασις τοῦ χρόνου προσφέρει τὴν δυνατότητα σφαιρικῆς καὶ ὠριμότερης θεώρησης τοῦ ζητήματος, λαμβάνοντας καλὺτερον ὑπόψη τοὺς ἄρμους τῆς δεδομένης κοινωνίας καὶ τῶν παραδόσεων αὐτῆς. Ἡ νομικὴ «βάσανος σκέψης», ὡς κατάλληλη ἐπεξεργασία καὶ περαιτέρω νηφάλια νόπη καὶ ἐπανόρθωσις, συνιστᾷ προνομιακὸ πεδίο καὶ δίοδο πρότασις θέσπισις κανόνων δικαίου.

Τό Ζ' κεφάλαιο τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα, ὅπως ἴσχυε, εἶχε τεθεῖ στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ μίαν εἰρηνικὴ συνύπαρξιν ὅλων τῶν πολιτῶν, οἰουδήποτε θρησκευματος. Δὲν ἔχει δὲ καμμία σχέση μετ' ἀνελευθερίᾳ πνεύματος, μετ' σκοταδισμό ἢ μετ' ἀνελεύθερες μορφές πολιτειακῆς ὁργάνωσης ἢ κάποιο θεοκρατικὸ σύστημα. Τοῦναντίον, συνθέτει ὑψηλὸ νομικὸ πολιτισμό.

Ὁ παλαιὸς Ποινικὸς Κώδικας, ὁ ὁποῖος κυρώθηκε μὲ τὸν ν. 1492/1950 καὶ ἴσχυσε μέχρι τὴν 30-06-2019, μὲ τὸ Ζ' κεφάλαιό του καὶ τίτλο «Ἐπιβουλὴ τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης» θέσπιζε τὰ ἐγκλήματα α) τῆς κακόβουλης βλασφημίας (ἄρθρο 198 Π.Κ.), β) τῆς καθύβρισης θρησκευμάτων (ἄρθρο 199 Π.Κ.), γ) τῆς διατάραξης θρησκευτικῶν συναθροίσεων (ἄρθρο 200 Π.Κ.) καὶ δ) τῆς περιύβρισης νεκρῶν (ἄρθρο 201 Π.Κ.).

Συνεπῶς, μὲ περαιτέρω «βάσανο σκέψης» πρέπει νὰ ἐπανέλθουν οἱ συγκεκριμένες ποινικὲς διατάξεις τῆς κακόβουλης βλασφημίας καὶ τῆς καθύβρισης θρησκευμάτων ὡς καὶ τῆς περιύβρισης νεκρῶν.

Συγκεκριμένα, ὁ παλαιὸς Ποινικὸς Κώδικας, ὁ ὁποῖος κυρώθηκε μὲ τὸν ν. 1492/1950 καὶ ἴσχυσε μέχρι τὴν 30-06-2019, μὲ τὸ Ζ' κεφάλαιό του καὶ τίτλο «Ἐπιβουλὴ τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης» θέσπιζε τὰ ἐγκλήματα α) τῆς κακόβουλης βλασφημίας (ἄρθρο 198 Π.Κ.), β) τῆς καθύβρισης θρησκευμάτων (ἄρθρο 199 Π.Κ.), γ) τῆς διατάραξης θρησκευτικῶν συναθροίσεων (ἄρθρο 200 Π.Κ.) καὶ δ) τῆς περιύβρισης νεκρῶν (ἄρθρο 201 Π.Κ.).

Ὁ μετέπειτα ἰσχύσας Ποινικὸς Κώδικας, ὁ ὁποῖος κυρώθηκε μὲ τὸν ν. 4619/2019, κατήργησε τὰ ὡς ἄνω ἐγκλήματα τῶν ἁρθρῶν 198, 199 καὶ 201 Π.Κ. καὶ διατήρησε μόνον τὸ ἀδίκημα τοῦ ἁρθροῦ 200 Π.Κ. (τῆς διατάραξης θρησκευτικῶν συναθροίσεων). Μὲ τὶς νέες τροποποιήσεις στὸν ὡς ἄνω Κώδικα, οἱ ὁποῖες ψηφίσθηκαν ἀπὸ τὴν Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων στὶς 13-11-2019, οὐδεμία τροποποίηση ἔγινε στὸ ὡς ἄνω ἔβδομο κεφάλαιο τοῦ Π.Κ.

Προστατευόμενο ἔννομο ἀγαθὸ τοῦ Ζ' κεφαλαίου τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα, ὅπου ἐντάσσονται τὰ ὡς ἄνω ἀδικήματα, εἶναι ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη καὶ τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα τῶν κατ' ἰδίαν πολιτῶν. Εἶναι τὸ ἔμφυτο θρησκευτικὸ συναίσθημα τοῦ κάθε ἀνθρώπου, καθ' ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι φύσει θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν ὄν

καὶ ὑπάρχει μία ἀδιάλειπτη σχέση τοῦ θείου «ἐγώ» μετὰ τοῦ ἀνθρώπινου «σύ». Ὁ ἄνθρωπος θρησκεύει, δηλαδὴ ἐκζητεῖ τὸν Θεόν, καὶ αὐτὸς ὁ κρίκος ποὺ συνδέει ἄρρηκτα Θεὸ καὶ ἄνθρωπο εἶναι ἀπόλυτα σεβαστός, πρέπει νὰ εἶναι σεβαστός.

Κατὰ συνέπειαν, μὲ τὶς παραπάνω διατάξεις, ὡς ἦταν στὸν Ποινικὸ μας Κώδικα, ἀποκρούεται ἡ ὕβρις, τὸ μῖσος, ὁ φανατισμός, ἡ μισαλλοδοξία, καὶ ἐπιδιώκεται ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη καὶ καταλλαγή.

Οἱ διατάξεις αὐτὲς δὲν ἀφοροῦν, ὡς ὀρθὰ καὶ ἐπανειλημμένα ἔχει διατυπωθεῖ, στὴν δικαστικὴ προστασία τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὑπέρεκειται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, ἀλλὰ ἀφοροῦν στὴν δική μας εἰρηνικὴ συμβίωση. Δὲν προστατεύουμε ἐμεῖς τὸ Θεό. Ὁ Θεὸς προστατεύει ἐμᾶς.

Τό Ζ' κεφάλαιο τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα, ὅπως ἴσχυε, εἶχε τεθεῖ στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ μία εἰρηνικὴ συνύπαρξη ὅλων τῶν πολιτῶν, οἰουδίποτε θρησκευματος. Δὲν ἔχει δὲ καμμία σχέση μὲ ἀνελευθερία πνεύματος, μὲ σκοταδισμό ἢ μὲ ἀνελεύθερες μορφὲς πολιτειακῆς ὁργάνωσης ἢ κάποιο θεοκρατικὸ σύστημα. Τοῦναντίον, συνθέτει ὑψηλὸ νομικὸ πολιτισμὸ.

Εἰδικότερα, γιὰ τὸ θέμα αὐτό, τὸ Ἀνώτατο Δικαστήριό τῆς χώρας, ὁ Ἄρειος Πάγος, κατὰ τὴν μακροχρόνια ἐφαρμογὴ τῶν ὡς ἄνω διατάξεων ἀποφαίνεται:

1) «Οἱ διατάξεις τῶν ἁρθρῶν 198 παρ. 1 καὶ 199 Π.Κ. ἀποσκοποῦν στὴν ἀπόκρουση τῆς τελούμενης δημόσια καὶ

Προστατευόμενο έννομο αγαθό του Ζ' κεφαλαίου του Ποινικού Κώδικα, όπου εντάσσονται τὰ ὡς ἄνω ἀδικήματα, εἶναι ἡ θρησκευτική εἰρήνη καὶ τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα τῶν κατ' ἰδίαν πολιτῶν.

κακόβουλα καθυβρίσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ κάθε ἄλλης θρησκείας ἀνεκτῆς στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν προστασία αὐτῶν, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης τῶν πολιτῶν.

Συνεπῶς, ἡ προστασία τοῦ ἔννομου αὐτοῦ αγαθοῦ, ποὺ ἔχει αὐτὸ χαρακτηριστὶκα καὶ ἐμπίπτει στὴν ἔννοια τοῦ δημοσίου συμφέροντος, δὲν θίγει ἀμέσως τὰ ἄτομα ποὺ ἀπολαμβάνουν τὸ αγαθὸ αὐτό, ἀφοῦ αὐτὰ ὑφίστανται τὴν προσβολὴ ἐμμέσως καὶ ἐξ ἀντανακλάσεως.

Αἰτιολογεῖται περαιτέρω ἡ ἄποψη αὐτὴ μὲ παραπομπὴ στὴ νομολογία καὶ τὴ θεωρία καὶ μὲ τὴ σκέψη ὅτι ὁ αὐτὸς χαρακτήρας καὶ ἡ ἱερότητα τῶν ἐννόμων αγαθῶν ποὺ προστατεύονται ἀπὸ τὶς μνημονευθεῖσες ποινικὲς διατάξεις τὶς καθιστοῦν ἀσυμβίβαστες μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἰδιωτικοῦ συμφέροντος ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποκαθίσταται μὲ τὴν ἐπιδίκαση, πραγματικὴ ἢ συμβολικὴ, ὀρισμένου χρηματικοῦ ποσοῦ (ΑΠ 1/2000, Π.Χρ. Ν/12), ἀφοῦ προέχει ἡ προστασία τοῦ δημοσίου συμφέροντος γιὰ τὴ διατήρησιν τῶν αγαθῶν τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης, ἀλλὰ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, τοῦ αἰσθήματος τῆς εὐλάβειας καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς φορεῖς στοὺς ὁποίους ἀντανακλᾷ ἡ προσβολὴ τῶν αγαθῶν αὐτῶν» (ΑΠ 1298/2002 Ε' Ποινικὸ Τμῆμα ΝοΒ 2002/2064).

2) «Ἡ διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 201 Π.Κ., ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ διατύπωσίν της, προστατεύει τὸ δημόσιο συμφέρον, ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν προστασία τοῦ αἰσθήματος εὐσέβειας καὶ εὐλάβειας τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδιωτικὸ συμφέρον ἐκείνων ποὺ ἔχουν τὴν παραφυλακὴ τῶν νεκρῶν, ἐκεί-

νων δηλαδὴ ποὺ ἐθιμικὰ δικαιοῦνται ἢ στὰ χέρια τῶν ὁποίων ἐν τοῖς πράγμασι βρίσκεται ὁ νεκρὸς (γνηροκομεῖο, ἀστυνομικὴ ἀρχή, διεύθυνση τοῦ νεκροταφείου κλπ.).

Οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ εἶναι ἄμεσα ζημιωθέντες ἀπὸ τὴν ἀξίωσιν αὐτὴ πράξη, ἡ ὁποία ἀποβλέπει στὴν προστασία τοῦ αἰσθήματος εὐλάβειας στὴ μνήμην τῶν νεκρῶν, τὸ ὁποῖο εὐλόγα ὑπάρχει μὲ ζωηρότητα σ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα, τοὺς στενοὺς δηλαδὴ συγγενεῖς τοῦ συγκεκριμένου νεκροῦ, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ἀξίωσιν αὐτὴ πράξη θίγονται καὶ αὐτὰ εὐθέως στὴ σφαῖρα ἀκριβῶς τοῦ ζωηροῦ αὐτοῦ αἰσθήματος τῆς εὐλάβειας στὴ μνήμην τοῦ στενοῦ συγγενοῦ τοῦ νεκροῦ, ποὺ ἀνάγεται στὸν ἐσωτερικὸ τοῦ κόσμου, καὶ συνεπῶς βλάπτονται ἠθικά, ἄμεσα, παρὰ τὸν νόμο, μὲ τὴν ἔννοια τῶν ἀρθρῶν 914 καὶ 932 τοῦ ΑΚ» (ΑΠ.ΣΤ Τμῆμα, 1652/2009, ΑΠ. 222/2016 ΤΝΠ Νόμος).

Ἀπὸ τὰ παραπάνω προκύπτει ὅτι ἀποτελεῖ θεσμικὴ κληρονομία τὸ ἔβδομο κεφάλαιο τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα, ὡς ἦταν, καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ ὁλόκληρο τὸ κεφάλαιο στὸ νέο Ποινικὸ Κώδικα. Μάλιστα, οἱ διατάξεις αὐτὲς ἔχουν ἀμιγῶς καταγωγὴ ἀπὸ τὰ δικά μας Ἀρχαία σοφὰ Ἑλληνικὰ Δίκαια, κατὰ τὸ «θεοὺς σέβου» καὶ τὸ «θεοσέβεια θησαυρὸς ἀδιάπτωτος».

Στὸν παγκοσμιοποιημένο καὶ ταραγμένο κόσμον ποὺ ζοῦμε, τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τοῦ Π.Κ. εἶναι ἐξόχως σημαντικὸ νὰ ὑπάρχει, γιὰτὶ ἀκριβῶς συντελεῖ στὴν ἀνωτερότητα τῶν πολιτισμένων κρατῶν ὅπου ἀνήκουμε, πέρα ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ' ΜΑΝΗΣ
Δεκέμβριος 2019

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΩΝΑΣ

Σκέψεις και προβληματισμοί με αφορμή την καμπάνια για την προστασία της αγέννητης ζωής

Η πολυσυζητημένη καμπάνια για την ευαισθητοποίηση για την αξία της αγέννητης ζωής, που αποτέλεσε αντικείμενο έντονων διαξιφισμών και αντιπαραθέσεων τον Ιανουάριο του 2020, καταδικάσθηκε από κάποιους ως... «μεσαιωνική». Παραθέτουμε έδω δύο σχόλια πολιτικών. Τò πρώτο: «Αντιλήψεις σαν αυτές που βλέπουμε στίς αφίσες είναι μεσαιωνικές». Τò δεύτερο: «Όσο και να τὸ ἐπιθυμοῦν κάποιοι, δὲν πρόκειται νὰ ἐπιτρέψουμε τὴν ἐπιστροφή στὸν Μεσαίωνα».

Ἀλλὰ τί εἶναι, ἀλήθεια, μεσαίωνας; τί εἶναι «μεσαιωνικό», ἔστω μὲ τὴν κοινὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, ποὺ ταυτίζει τὸν μεσαίωνα μὲ τὸν σκοταδισμό;

Όταν εἶχε γίνει ἡ γενέθλια ἐκδήλωση τοῦ Κινήματος «Ἀφῆστέ με νὰ ζήσω» (τοῦ κινήματος γιὰ τὴν προστασία τῆς αγέννητης ζωῆς ποὺ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴν πολυσυζητημένη καμπάνια) τὴν Κυριακὴ, 6 Μαΐου 2018, στὸ Πολεμικὸ Μουσεῖο τῆς Ἀθήνας, αὐτὴ ἡ ἐκδήλωση εἶχε βεβαίως προκαλέσει μιὰ κινητοποίηση καὶ στοὺς κύκλους τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ «δικαιώματος στὴν ἀμβλωση», προκαλώντας μάλιστα σὲ αὐτοὺς (κρίνοντας ἐκ τοῦ αποτελέσματος) καὶ μιὰ κάποια ἀμνηχανία, ὀφειλόμενη στὸ γεγονός ὅτι εἰσηγητὲς στὴν ἐκδήλωση δὲν θὰ ἦταν κάποιοι θρησκόληπτοι φανατικοί, ἀλλὰ ἐπιστήμονες. Εἶχε λοιπὸν ὀργανωθεί, τὴν ὥρα ἀκριβῶς τῆς ἐκδήλωσης, ἔξω ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ Μουσείου, μιὰ μικρὴ «ἀντισυγκέντρωση»

ὑποστηρικτῶν τῶν ἀμβλώσεων. Στὸ δι-αδίκτυο εἶχε κυκλοφορήσει διαδίκτυακὴ πρόσκληση σὲ αὐτὴ τὴν ἀντισυγκέντρωση. Ἡ πρόσκληση αὐτὴ ἔγραφε, μεταξὺ ἄλλων: «*Νὰ μὴν ἐπιτρέψουμε σὲ ὀπισθοδρομικὲς ἀντιλήψεις ἢ νέες ἐπιστημονικὲς τοποθετήσεις (sic!) νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ κεκτημένο μας δικαίωμα νὰ ἀποφασίζουμε γιὰ τὸ σῶμά μας*».

Καὶ ἐρωτᾶται: Ἡ ἀπαίτηση νὰ μὴν ἐπιτρέψουμε τὰ ὅποια «δικαιώματά» μας νὰ ἀμφισβητηθοῦν ἀπὸ «νέες ἐπιστημονικὲς τοποθετήσεις» εἶναι μιὰ ἀπαίτηση ποὺ ἐκφράζει... προοδευτικὸ πνεῦμα; Προφανῶς ὄχι, ἀλλὰ εἶναι ὁ ὀρισμὸς τοῦ μεσαίωνα καὶ τοῦ σκοταδισμοῦ!

Ἡ ἐπίμαχη ἀφίσα τῆς καμπάνιας ευαισθητοποιήσεως γιὰ τὴν αγέννητη ζωὴ παρέθετε μιὰ σειρὰ ἐπιστημονικῶν δεδομένων, τὰ ὅποια, ἂν μὴ τι ἄλλο, πιστοποιοῦν ὅτι τὸ ἔμβρυο *εἶναι* ζωή. Θὰ λέγαμε ὅτι ἔδινε τὸν λόγο στὴν ἐπιστήμη, σὲ ἓνα θέμα τὸ ὅποιο, ἐπιτέλους, εἶναι κατ' ἀρχὴν ἐπιστημονικό. Εὐλόγα διερωτῶνταν πολλοὶ στὰ κοινωνικὰ δίκτυα: «*Τί τὸ μεσαιωνικὸ βλέπετε στὴν ἀφίσα;*». Ἄλλοι τὸ πῆγαιναν πιὸ πέρα: «*Μεσαιωνικὴ ἀντίληψη ἀπηχεῖ ἢ λογοκρισία στὴν ἔκφραση ἀπόψεων μὲ τίς ὁποῖες διαφωνοῦμε*».

Βρέθηκαν ὅμως κάποιοι νὰ ἀμφισβητήσουν αὐτὰ ποὺ στὴν ἀφίσα προβάλλονταν ὡς δεδομένα. Αὐτὸ μάλιστα, νὰ τὸ συζητήσουμε! Ἀλλά, ἐπιτέλους, ἄς ἐπιτραπῇ οἱ μὲν εἰδικοί νὰ τὸ συζητήσουν, οἱ δὲ μὴ εἰδικοί νὰ ἀκούσουν, νὰ διαβάσουν, νὰ ἐνημερωθοῦν, νὰ προβληματισθοῦν (γιατί,

φантаζόμαστε, αυτό το τελευταίο δεν απαγορεύεται). Προφανώς θα άκουσθούν και διαφορετικές απόψεις. Στην ίδια την ιστοσελίδα του Κινήματος «Αφήστε με να ζήσω» υπάρχει σε περίοπτη θέση κείμενο ένδελεχους επιστημονικής τεκμηρίωσης των ισχυρισμών που προβλήθηκαν στην καμπάνια, το οποίο μάλιστα ξεκινά με την πολύ ισορροπημένη και μετρημένη σημείωση, η οποία κατά την εκτίμησή μας θα μπορούσε και θα έπρεπε να μας βρεί άπολύτως σύμφωνους:

www.afistemenaziso.gr

«Στην επιστημονική κοινότητα για αυτά τα τόσο λεπτά θέματα ασφαλώς υπάρχουν και διαφορετικές γνώμες και απόψεις μεταξύ των ειδικών επιστημόνων. Δεοντολογικά είναι επιεικώς απαράδεκτο να χαρακτηρίζονται ως “ψευδοεπιστήμη” και ως “παραπληροφόρηση” διαφορετικές επιστημονικές απόψεις. Οί αντίθετες απόψεις αλλά και έρευνες πρέπει να είναι ή αφορμή για επιστημονικό διάλογο, και όχι για αφοριστικούς χαρακτηρισμούς».

Και για να μη φανεί ότι η ισορροπημένη και μετρημένη αυτή τοποθέτηση είναι προσπάθεια υπεκφυγής, ακολουθεί μια ένδελεχης επιστημονική τεκμηρίωση των προβαλλόμενων στην καμπάνια ισχυρισμών, με βιβλιογραφικές αναφορές και αναλυτική καταγραφή των επιστημονικών δεδομένων, τέτοια που δεν είδαμε σε καμία από τις προσπάθειες αμφισβήτησης της επιστημονικότητας της άφισας.

Βεβαίως, οι τεχνικές συζητήσεις έχουν μεν τη σημασία τους, αλλά δεν είναι αυτές ο πυρήνας του προβλήματος. Το θέμα, για παράδειγμα, δεν είναι αν το έμβρυο «νιώθει πόνο» από τη 10^η εβδομάδα της κύησης, ή δύο ή ίσως και περισσότερες εβδομάδες αργότερα (αν και ακριβέστερο και ειλικρινέστερο θα ήταν να αποφαίνεται ένας επιστήμονας όχι για το πότε το έμβρυο αρχίζει να νιώθει πόνο, αλλά για το πότε διαπιστώνεται ότι αρχίζει να αντιδρά στον πόνο). Όλα αυτά έχουν, ασφαλώς, τη σημασία τους. Πέρα όμως και πάνω από όποιεσδήποτε τέτοιες τεχνικές συζητήσεις, υπάρχουν καίρια ερωτήματα που θέτει η ίδια η κοινή λογική του ανθρώπου που δεν φοβάται να προβληματίζεται, να θέτει ερωτήματα και να αναζητεί απαντήσεις:

Σίγουρα, οι ιδιότητες που κάνουν κάποιον άνθρωπο δεν εμφανίζονται δια μιας, αλλά αναπτύσσονται και εκδιπλώνονται προοδευτικά, και στην ενδομήτρια, αλλά και στην εξωμήτρια ζωή. Κατανοούμε λοιπόν μια ανάλογα προοδευτική αναγνώριση και παραχώρηση δικαιωμάτων, και στην ενδομήτρια, αλλά και στην εξωμήτρια ζωή. Για παράδειγμα, πρέπει να παρέλθει μια κάποια ηλικία, για να αποκτήσει ο άνθρωπος πλήρη πολιτικά δικαιώματα, με το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλεγείν (και όχι απλώς δεν υπάρχει επιφύλαξη για το ότι αυτά του αναγνωρίζονται και του παραχωρούνται στα 17 και όχι νωρίτερα, αλλά και γνωρίζω πολλούς ώριμους 17άρηδες που...

ἀνατριχιάζουν, όταν ἀναλογίζονται ὅτι οἱ συνομήλικοί τους ψηφίζουν). Λοιπόν, πράγματι, ὑπάρχει λογικὴ στὴν προοδευτικὴ ἀναγνώριση καὶ παραχώρηση δικαιωμάτων. Ἀλλὰ μπορεῖ αὐτὸ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ πρῶτο καὶ πιδ θεμελιώδες δικαίωμα, τὸ δικαίωμα στὴ ζωὴ;

Ἄς τὸ ποῦμε καὶ ἄλλιως: Ποιὸ εἶναι τὸ κατεξοχὴν χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀνθρώπου; Προφανῶς ὁ «λόγος», μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, νοούμενος διττῶς· δηλαδὴ ὡς λογικὴ σκέψη καὶ ὡς ἔναρθρος λόγος. Ἄς θυμηθοῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος, σύμφωνα μὲ τὸν γνωστὸ ἀρχαιοελληνικὸ ὀρισμὸ τοῦ ὅρου, εἶναι «ζῶον λόγον ἔχων», δηλαδὴ ζωντανὸς ὀργανισμὸς (αὐτὸ εἶναι τὸ «γένος» τοῦ ὀρισμοῦ), ὁ ὁποῖος ὁμως διαφοροποιεῖται ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ζωντανοὺς ὀργανισμοὺς κατὰ τὸ ὅτι εἶναι προικισμένος μὲ «λόγον», μὲ τὴν ἔννοια ποὺ τὸν εἶδαμε παραπάνω (αὕτῃ εἶναι ἡ «εἰδοποιὸς διαφορά», τὸ στοιχεῖο δηλαδὴ ποὺ διαφοροποιεῖ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα). Ἔστω λοιπὸν τὸ ἐρώτημα: Πότε ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ τὸν «λόγον»; Προφανῶς ἐκδιπλώνει αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ, τὸ κατεξοχὴν χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνθρώπινης φύσης, προοδευτικά, μέχρι νὰ μπορέσουμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἔχει κατακτήσει πλήρως. Naί, ἀλλὰ ἀσφαλῶς ἓνα βρέφος δὲν ἔχει «λόγον». Παρατηρήστε ἓνα βρέφος: Τί θὰ σᾶς ἔκανε νὰ πείτε ὅτι εἶναι προικισμένο μὲ «λόγον»; περισσότερο ἀπὸ ἓνα σκυλὶ ἢ ἓνα γατί; Οὔτε μιλάει, οὔτε δείχνει δείγματα λογικῆς σκέψης – ἐν ὀλίγοις, καμμία ἔνδειξη «λόγου». Καὶ τὸ κρίσιμο ἐρώτημα: Ἀφοῦ στὸ βρέφος δὲν παρατηροῦνται ἀκόμα ἐνδείξεις «λόγου», τοῦ χαρακτηριστικοῦ ἐκείνου ποὺ διαφοροποιεῖ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα, θὰ ἔπρεπε ἄραγε ὁ φόνος βρέφους νὰ μὴ λογίζεται ἀνθρωποκτονία καὶ νὰ τιμωρεῖται λιγώτερο ἀπὸ τὸν φόνον ἐνπλίκου, ὁ ὁποῖος καὶ μιλάει καὶ σκέπτεται λογικά;

Εὐτυχῶς, χάρι στὸν Ἀριστοτέλη ἔχουμε κατακτήσει μὴ στοιχειώδη διάκριση, ποὺ μᾶς βοηθᾷ νὰ ἀπαντᾶμε σὲ τέτοια ἐρωτήματα: τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ «δυνάμει» καὶ τὸ «ἐνεργεία». Τὸ βρέφος δὲν ἔχει ἀκόμη ἐκδιπλώσει τὶς νοητικές του δεξιότητες, τὸν «λόγον»· ὁμως, ἐνῶ δὲν ἔχει τὸν «λόγον» ἀκόμα «ἐνεργεία», τὸν ἔχει «δυνάμει», ἐνῶ αὐτὸ τὸ «δυνάμει» δὲν ὑπάρχει στὸ σκυλὶ καὶ τὸ γατί. Ἔτσι, τὸ βρέφος εἶναι ἄνθρωπος, κι ἂς μὴν ἔχει ἀκόμη ἐκδιπλώσει «ἐνεργεία» τὸ κατεξοχὴν χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Δὲν τὸ ἔχει «ἐνεργεία», ἀλλὰ τὸ ἔχει «δυνάμει». Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀφαίρεση τῆς ζωῆς βρέφους εἶναι ἀνθρωποκτονία, καὶ ὄχι κάτι λιγώτερο. Ἀλλὰ, ἂν τὰ πράγματα ἔχουν ἔτσι, τότε γιὰ αὐτὸ ποὺ ἰσχύει γιὰ τὸ βρέφος δὲν ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἔμβρυο;

Ἄς τολμήσουμε νὰ θέσουμε τὰ ἐρωτήματα, καὶ ἂς μὴ φοβηθοῦμε νὰ ἀντικρίσουμε τὶς ἀπαντήσεις! Ἄν ἀπαγορεύσουμε τὰ ἐρωτήματα καὶ «θάψουμε» τὶς ἀπαντήσεις, ἔ, νομίζουμε ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ὁ μεσαιῶνας!

* * *

Ἐπειδὴ στὴ συζήτηση ποὺ πυροδοτήθηκε σχετικὰ μὲ τὶς ἀμβλώσεις ἀκούστηκε πολὺ συχνὰ καὶ τὸ δίπολο «παιδεῖα» – «σκοταδισμός», εἶναι χρήσιμο νὰ σταθοῦμε καὶ σὲ αὐτό. Τὸ νὰ διαφωνεῖ κάποιος μὲ ὅσους διατυπώνουν ἐπιφυλάξεις σχετικὰ μὲ τὶς ἀμβλώσεις θὰ ἦταν βεβαίως ἀπολύτως θεμιτό. Ἀλλὰ τὸ νὰ θεωρεῖ καὶ νὰ διατείνεται ὅτι ὅσοι διατυπώνουν τέτοιες ἐπιφυλάξεις εἶναι ἀπαίδευτοι καὶ στενοκέφαλοι φανατικοὶ καὶ σκοταδιστές, αὐτὸ πῶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὸ ἀφήσουμε ἀσχολίαστο.

Ἀρκεῖ, νομίζουμε, ἓνα καὶ μόνο παράδειγμα: τὸ παράδειγμα τῆς Ἑλίζαμπεθ Ἄνσκομπ (Elizabeth Anscombe). Ἄν, τώρα, δὲν ἔχουμε ἀκούσει ποτὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλίζαμπεθ Ἄνσκομπ, τότε μᾶλλον θὰ ἔπρεπε νὰ προβληματισθοῦμε γιὰ τὴν κοινωνία μας, ποὺ ρίχνει τὰ φῶτά της

σέ ἡθοποιούς, τραγουδιστές, ποδοσφαιριστές καὶ κάθε λογῆς “celebrities”, ποὺ καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι εὐκόλα θὰ ἀναγνωρίζαμε, ἀντὶ νὰ ἀναδεικνύει πνευματικὰ μεγέθη σὰν τὴν Ἑλίζαμπεθ Ἀνσκομπ, ποὺ θὰ ἄξιζε νὰ εἶναι πρότυπο γιὰ ὅλους μας, καὶ κυρίως γιὰ τὶς γυναῖκες.

Ἡ Ἑλίζαμπεθ Ἀνσκομπ (1919-2001), λοιπόν, ὑπῆρξε κορυφαία φιλόσοφος τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα, ἐκπρόσωπος τῆς Ἀναλυτικῆς φιλοσοφίας, μαθήτρια τοῦ σπουδαίου Λούντβιχ Βίτγκενσταϊν (Ludwig Wittgenstein). Διετέλεσε ἐπὶ δεκαετίες Καθηγήτρια τῆς Φιλοσοφίας στὴν Ὁξφόρδη καὶ στὸ Καίμπριτζ. Εἶναι δὲ τόσο μεγάλη ἡ συμβολή της στὴ Φιλοσοφία, ὥστε θεωρεῖται κατὰ γενικὴ ὁμολογία ὡς ἡ σπουδαιότερη γυναίκα φιλόσοφος ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Πέρα ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, ἡ Ἑλίζαμπεθ Ἀνσκομπ ἦταν μιὰ σπουδαία καὶ πολυεπίπεδη προσωπικότητα. Μὴν τὴν φανταστεῖτε μιὰ «ἀποστειρωμένη» ἐρευνητριά τοῦ γραφείου καὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ ἀμφιθεάτρου. Στὴν ἰδιωτικὴ τῆς ζωὴ, ὑπῆρξε παντρεμένη καὶ μητέρα ἐπτά(!) παιδιῶν, τριῶν ἀγοριῶν καὶ τεσσάρων κοριτσιῶν. Στὶς δὲ ἀπόψεις τῆς ἦταν μαχητικὴ καὶ ἀσυμβίβαστη, κάποτε δὲ καὶ ὀλίγον... ἀκτιβίστρια! Ἔχει μείνει στὴν ἱστορία ἡ ἔντονη διαμαρτυρία τῆς ἐνάντια στὴν ἀπονομὴ ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης τιμητικῆς διάκρισης στὸν Ἀμερικανὸ Πρόεδρο Χάρρυ Τρούμαν τὸ 1956. Τὸ σκεπτικὸ τῆς ἦταν ὅτι δὲν δικαιούτο τιμητικὴ διάκριση αὐτὸς ποὺ ἦταν ὑπεύθυνος γιὰ τὴ ρίψη ἀτομικῶν βομβῶν σὲ ἀνοχύρωτες πόλεις καὶ γιὰ τὸν θάνατο δεκάδων χιλιάδων ἀμάχων.

Αὐτὴ λοιπόν, ἡ Ἑλίζαμπεθ Ἀνσκομπ, ὑπῆρξε κοντὰ στὰ ἄλλα καὶ μαχητικὴ πολέμιος τῶν ἀμβλώσεων. Καὶ δὲν ἔμεινε στὴ θεωρητικὴ ὑποστήριξη τῶν ἀπόψεών της. Ὅταν στὴ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ νομιμοποιήθηκαν οἱ ἀμβλώσεις, ἔστω καὶ μὲ περιορισμούς, πῆγε καὶ στήθηκε στὴν

εἴσοδο μιᾶς κλινικῆς ποὺ ἔκανε ἀμβλώσεις, γιὰ νὰ ἐνθαρρύνει ὅσες γυναῖκες πῆγαιναν ἐκεῖ νὰ κρατήσουν τὸ παιδί τους. Ἡ Ἀστυνομία, ποὺ εἰδοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς ὑπευθύνους τῆς κλινικῆς, τὴν ἀπομάκρυνε... σπικωτή (καὶ κυριολεκτοῦμε). Δεῖτε τὶς φωτογραφίες ποὺ δημοσιεύονται ἐδῶ, οἱ ὁποῖες δημοσιοποιήθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὴν κόρη της: Ἀριστερὰ εἶναι ἡ Ἑλίζαμπεθ Ἀνσκομπ στὴν εἴσοδο τῆς κλινικῆς. Στὶς δύο μικρότερες φωτογραφίες, δεξιὰ, οἱ Ἀστυνομικοὶ τὴν ἀπομακρύνουν. Μπεῖτε λίγο στὴ διαδικασία νὰ σκεφθεῖτε ὅτι αὐτὴ ἡ γυναίκα, ποὺ οἱ Ἀστυνομικοὶ ἀπομακρύνουν σπικωτή, δὲν εἶναι κάποια στενοκέφαλη καὶ ἀπαίδευτη σκοταδίστρια, ἀλλὰ ἡ κορυφαία γυναίκα φιλόσοφος ὅλων τῶν ἐποχῶν!

Λοιπόν, θὰ μπορούσε ἀσφαλῶς κάποιος νὰ διαφωνήσει μὲ τὶς πρακτικὲς καὶ τὸν ἀκτιβισμό τῆς Ἀνσκομπ. Ἀλλὰ ὅποιος χαρακτηρίζει ὡς ἀπαίδευτη καὶ στενοκέφαλη φανατικὴ καὶ σκοταδίστρια αὐτὴν, τὴν κορυφαία γυναίκα φιλόσοφο ὅλων τῶν ἐποχῶν, δὲν πετυχαίνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ ἀναδείξει τὴ δική του ἀπαιδευσιὰ καὶ στενοκεφαλιά, τὸν δικό του φανατισμὸ καὶ σκοταδισμό!

Γ.Τ.

ΑΝΤΙΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ

Απὸ τὸ διαδίκτυο πληρο-
φορηθήκαμε τὴν ἔκδο-
σι ἑνὸς ἐνδιαφέροντος
βιβλίου μὲ τὸν τίτλο
*Godless Utopia: Soviet
Anti-Religious Propaganda* (Ἀθεϊ-
στική Οὐτοπία: Σοβιετική ἀντιθρη-
σκευτική προπαγάνδα), τοῦ Ρόλαντ
Ἑλιοτ Μπράουν. Πρόκειται γιὰ ἓνα
βιβλίο τὸ ὁποῖο διαπραγματεύεται
τὴν ἀντιθρησκευτική προπαγάνδα
τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, μὲ τὴν συλ-
λογὴ καὶ τὸν σχολιασμὸ κάποιων ἀπὸ
τὶς ἀφίσσες τὶς ὁποῖες ἐτύπωσε καὶ
ἐχρησιμοποίησε ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση
μὲ ἀντιθρησκευτικὸ περιεχόμενο. Οἱ

Τὸ λεύκωμα μὲ τὴν
ἀντιθρησκευτική
προπαγάνδα
μᾶς ὑπενθυμίζει
καὶ μᾶς ἐπιβεβαιώνει
τὴν ὑπόσχεσι
τοῦ Θεανθρώπου
Κυρίου μας
γιὰ τὴν ἐπιβίωσι
τῆς Ἐκκλησίας Του
ἕως τῆς συντελείας
τῶν αἰώνων: «καὶ πύλαι
ᾗδου οὐ κατισχύσουσιν
αὐτῆς» (Ματθ. 16: 18).

ἀφίσσες αὐτὲς ἐξέφραζαν τὶς ἀπό-
ψεις τοῦ καθεστῶτος ἐναντίον τῆς
χριστιανικῆς καὶ γενικώτερα τῆς

Ἀφίσσα μὲ τὴ διαβεβαίωση
«Δὲν ὑπάρχει Θεός!» διὰ στόματος
τοῦ σοβιετικοῦ ἀστροναύτη

θρησκευτικῆς πίστεως. Ὑπάρχουν
ἐκτὸς τῶν ἀντιχριστιανικῶν θεμά-
των καὶ θέματα τὰ ὁποῖα ἐναντιώ-
νονται στὴν αἵρεσι τῶν Μαρτύρων
τοῦ Ἰεχωβά καὶ στὴν θρησκεία τοῦ
Ἰσλαμισμοῦ. Μία μικρὴ ἀνθολογία
ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀφίσσες εἶναι προ-
σιτὴ στὸ διαδίκτυο στὴν ἱστοσελί-
δα [https://www.protagon.gr/galleries/
sovietikes-afises-yparxei-theos-kai-
einai-to-komma-44341936875](https://www.protagon.gr/galleries/sovietikes-afises-yparxei-theos-kai-einai-to-komma-44341936875).

Ἡ ἀνθολογία αὕτη τῶν φωτογρα-
φιῶν μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ἔμπνευσι
καὶ τὴν ἐπινοητικότητα τῶν δημι-
ουργῶν τῶν ἀφισσῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ
αὐτὸν τὸν τρόπο προσπαθοῦσαν νὰ
ἀπαγκιστρώσουν πλήθη λαοῦ ἀπὸ

τις θρησκευτικές τους δοξασίες. Τò παράδοξο εἶναι ὅτι, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή εἶχε ἐξοβελισθῇ ἀπὸ τὰ σχολεῖα ἀρκετὰ ἐνωρὶς καὶ τὰ θρησκευτικὰ ἱδρύματα ἀπνηγορεύετο νὰ πραγματοποιοῦν ἐκδηλώσεις ἐκτὸς τῶν κτηρίων τους, φαίνεται ὅτι τὸ ποσοστὸ τῶν ἀθέων δὲν ἦταν ἀρκούντως ἱκανοποιητικό, γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦται καὶ ἡ

«Οἱ ἱεροκίρυκες ἐξαπατοῦν τοὺς πολῖτες καὶ τοὺς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν ἐργασία, τὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμό, ἐνῶ διαφθείρουν καὶ τὴ νεολαία» (ἐφημερίδα Ἰσβέστια, 1962)

διαφημιστικὴ προπαγάνδα ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἰδιαίτερα ἐντύπωσι μᾶς ἔκανε ἀφίσσα ἡ ὁποία ἐξεδόθη τὸ 1984, ἐλάχιστα χρόνια πρὶν τὴν πτώσι τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη, ἡ ὁποία συνέβη τὸ 1989.

Βλέποντας κάποιος αὐτὲς τὶς φωτογραφίες, σήμερα ἀναλογίζεται πῶς οὔτε ἡ προπαγάνδα, οὔτε τὸ ὑποχρεωτικὸ μάθημα τῆς ἀθείας, τὸ ὁποῖο ἐδιδάσκετο σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς ἐκπαιδεύσεως, οὔτε ἡ ἐξορία στὰ στρατόπεδα τοῦ Γκουλάνγκ, οὔτε οἱ φυλακίσεις καὶ οἱ ἐκτελέσεις μπόρεσαν νὰ ἐξαλείψουν τὴν ὀρθόδοξο πίστι ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως. Ἀντιθέτως σήμερα, μετὰ ἀπὸ 70 χρόνια διώξεων καὶ συστηματικοῦ ἀποχριστιανισμοῦ, ἡ πολιτικὴ ἐξουσία στὴν Ρωσία διὰ τῶν Ὑπουργείων της παράγει ταινίες μὲ ὀρθόδοξο χριστιανικὸ περιεχόμενο, ὅπως ἡ ταινία: «Θεραπεύοντας τὸν φόβο», ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὴν ζωὴ τοῦ Ἀγίου Λουκά, ἀρχιεπισκόπου Συμφερουπόλεως.

Τὸ λεύκωμα μὲ τὴν ἀντιθρησκευτικὴ προπαγάνδα μᾶς ὑπενθυμίζει καὶ μᾶς ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόσχεσι τοῦ Θεανθρώπου Κυρίου μας γιὰ τὴν ἐπιβίωσι τῆς Ἐκκλησίας Του ἕως τῆς συντελείας τῶν αἰώνων: «καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς» (Ματθ. 16: 18).

Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Εἰς μνημόσυνον

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ

(1926-2020)

Εκ μέρους τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων, ἀποχαιρετοῦμε μὲ βαθιὰ εὐγνωμοσύνη τὸν ἀδελφό μας Ἀθανάσιο Ἀβραμίδη, Ἰατρὸ Καρδιολόγο, Ἄμισθο Ἐπίκουρο Καθηγητὴ τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐξέχον μέλος τῆς Ἐνώσεώς μας, γιὰ τὸ ὑπόδειγμα πίστεως καὶ ζωῆς ποὺ μᾶς κληροδότησε ὡς ἀκάματος πνευματικὸς ἀγωνιστὴς καὶ ὁμολογητὴς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, κοσμοθεωρίας καὶ ἠθικῆς.

Ὁ Ἀθανάσιος Ἀβραμίδης γεννήθηκε στὴ Νιγρίτα Σερρῶν τὸ 1926 καὶ ἦταν τὸ ἕκτο κατὰ σειρὰν ἀπὸ τὰ συνολικὰ ἑπτὰ παιδιά στὴν οἰκογένειά του. Μετὰ τὰ γυμνασιακὰ του χρόνια στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Νιγρίτα Σερρῶν, βρέθηκε στὴν Ἀθίνα τὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ χρόνια, ὡς φοιτητὴς τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς, ὅπου ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ Χριστιανικὸ Ἔργο, ἀναθυμόταν δὲ πάντοτε αὐτὴ τὴν ἐπαφὴ ὡς τὴν καίρια ἐκείνη στιγμή κατὰ τὴν ὁποία, ὅπως ἔλεγε χαρακτηριστικά, «ἄλλαξε, ἢ μᾶλλον ἄραξε σὲ λιμάνι» ἡ ζωὴ του. Ὡς μέλος τότε τῆς Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως, ἐμπνεύσθηκε ἀπὸ τὸ πνευματικὸ κλίμα τῶν πρωτεργατῶν χριστιανῶν ἐπιστημόνων καὶ ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴ ἀπήχηση ποὺ εἶχε στὸν κόσμο, τὴν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο, ἡ *Διακήρυξις* τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων.

Ἀκολούθησε πενταετὴς μετεκπαίδευση στὴν Ἀμερική, σὲ πανεπιστημιακὰ νοσοκομεῖα τῆς Οὐάσινγκτον καὶ τῆς Νέας

Ἰόρκης. Τὸ 1958 ἀνεκρύχθη Διδάκτωρ τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μὲ «Ἀριστα» παμνηφεῖ. Ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ εἶχε ὡς θέμα τὴν ἀναζωογόνηση ἐκ καρδιακῆς ἀνακοπῆς. Στὴ συνέχεια, ὑπηρέτησε ὡς Πανεπιστημιακὸς Ἐπιμελητὴς στὴ Θεραπευτικὴ Κλινικὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ στὴν προπαιδευτικὴ Παθολογικὴ Κλινικὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὅπου καὶ ἐκπόνησε τὸ 1964 τὴν ἐπὶ ὑψηλῇ διατριβῇ του, μὲ θέμα τὴν ἐπιμύκνωση τῶν ὀρίων τοῦ «κλινικοῦ θανάτου» κατὰ τὴν καρδιακὴ ἀνακοπή. Ἐξελέγη καὶ διορίσθηκε Ὑφηγητὴς Παθολογίας τὸ 1966. Τὸ 1973-1986 ὑπηρέτησε ὡς Διευθυντὴς τῆς Α΄ Παθολογικῆς Κλινικῆς στὸ Τζάνειο Νοσοκομεῖο Πειραιῶς. Ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν διετέλεσε μέλος τοῦ Δ.Σ. καὶ Ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἱατρικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν

(Ι.Σ.Α.), καθώς και μέλος της Ἐπιτροπῆς Μελετῶν καὶ Ἐπικοινωνίας (ΕΠΙ.ΜΕΛ.Ε.) τοῦ Ἱατρικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν.

Παράλληλα, ὁ Ἀθανάσιος Ἀβραμίδης διατήρησε τὸ ἀγωνιστικὸ χριστιανικὸ πνεῦμα σὲ ὅλη του τὴ ζωή, μὲ τὴν προσωπικότητά του, τὴν ἱατρικὴ διακονία του καὶ τὴν εὐρύτερη ἱεραποστολικὴ δράση του στὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας μας. Σύνθημά του, τὸ ὁποῖο παρέθετε συχνὰ στὰ βιβλία του, ἀποτελέσει ὁ λόγος πού συνήθιζε νὰ λέει ὁ ἀείμνηστος Καθηγητῆς Ἀλέξανδρος Ν. Τσιριντάνης κατὰ παράφραση τοῦ καρτεσιανοῦ “cogito ergo sum”: “Pugno ergo sum” (= Ἀγωνίζομαι, ἄρα ὑπάρχω). Μὲ τὶς συχνὲς ραδιοφωνικὲς συνεντεύξεις καὶ ἐκπομπές, συστηματικώτερα δὲ καὶ ὡς παραγωγὸς ἐκπομπῆς στοὺς ραδιοφωνικοὺς σταθμοὺς τῆς «Πειραϊκῆς Ἐκκλησίας» (1988-2001) καὶ τῆς «Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (1989-2006), τὶς πολλὰς ὁμιλίες του ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἐνεργὸ του συμμετοχὴ στὶς δραστηριότητες τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων, τὰ συγγραφικὰ του πονήματα καὶ τὰ ἄρθρα του στὸ περιοδικὸ Ἀκτίνες τῆς Ἐνώσεώς μας, ἐνημέρωνε ἐπιστημονικὰ καὶ καθοδηγοῦσε πνευματικὰ τοὺς

ἀκροατὲς καὶ ἀναγνώστες του πάνω σὲ σημαντικὰ τρέχοντα κοινωνικὰ ζητήματα καὶ προβλήματα. Ἀκόμη καὶ μιὰ ἀπλὴ, ἐπιγραμματικὴ ἀναφορὰ στὰ θέματα μὲ τὰ ὁποῖα καταπιάσθηκε στὰ πολλὰ βιβλία του ἀρκεῖ, γιὰ νὰ δείξει τὸν βαθμὸ στὸν ὁποῖο ὁ Ἀθανάσιος Ἀβραμίδης «ἔπιανε τὸν παλμό» τῆς ἐποχῆς: Ναρκωτικά (το σχετικὸ βιβλίό γνώρισε πολλὰς ἐπανεκδόσεις), Κάπνισμα (μὲ τὸν ὑπότιτλο: *Τὸ ἄλλο νέφος μέσα μας*), Α.Ι.Δ.Σ., Εὐθανασία, Ἀνορθόδοξε Θεραπευτικὲς Μέθοδοι τῆς «Νέας Ἐποχῆς», Ἐπιθανάτιες ἐμπειρίες, Μεταμοσχεύσεις, Παχυσαρκία.

Μετὰ ἀπὸ μακρὰ περίοδο δοκιμασίας, ὁ Ἀθανάσιος Ἀβραμίδης ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ λίγες ἡμέρες πρὶν τὴν ἑορτὴ τῆς μνήμης τοῦ ἀγωνιστοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Εὐχόμαστε ὅπως ὁ Κύριος τῆς παρουσίας καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς τὸν ἀναπαύσει κοντὰ Του καὶ παρηγορεῖ τὴ σύζυγό του Γιολάντα, τὰ τρία του παιδιὰ, Κατερίνα, Δημήτρη καὶ Βασίλη, τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ ὅλους μας.

**ΗΛΙΑΣ Κ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ,
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΪΚΟΣ,
ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΕΚΗΣ**

Ἡ ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

- α) Μὲ κατάθεση στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ πού διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνων ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR1102602010000940100366081). Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνεται ὀπτιῶς τὸ ὀνοματεπώνυμό σας στὴν Αἰτιολογία.
- β) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- γ) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς πού συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεῦχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλῇ. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

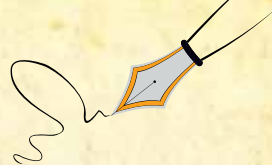
- δ) Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καὶ συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- ε) Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καὶ ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιατί ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεῖα πού θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

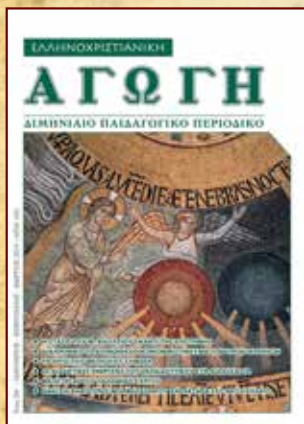
– IBAN: GR1102602010000940100366081
– BIC/Swift Code: ERBKGRAA

Ή αξίζει νά διαβάσετε

Τò μνηαίο Όρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία τών 100 χρόνων του κοντά στόν Έλληνικό λαό.

Περιοδικό με ιστορία 60 ετών, πού άπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική και κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαράστατης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό της “Χριστιανικής Φοιτητικής Ενώσεως” – με τόν ένθουσιασμό της νεότητας και τη σφραγίδα της πίστης και της παιδείας.

Τò μνηαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεί από τò 1946 – ένας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιά τά Έλληνόπουλα.

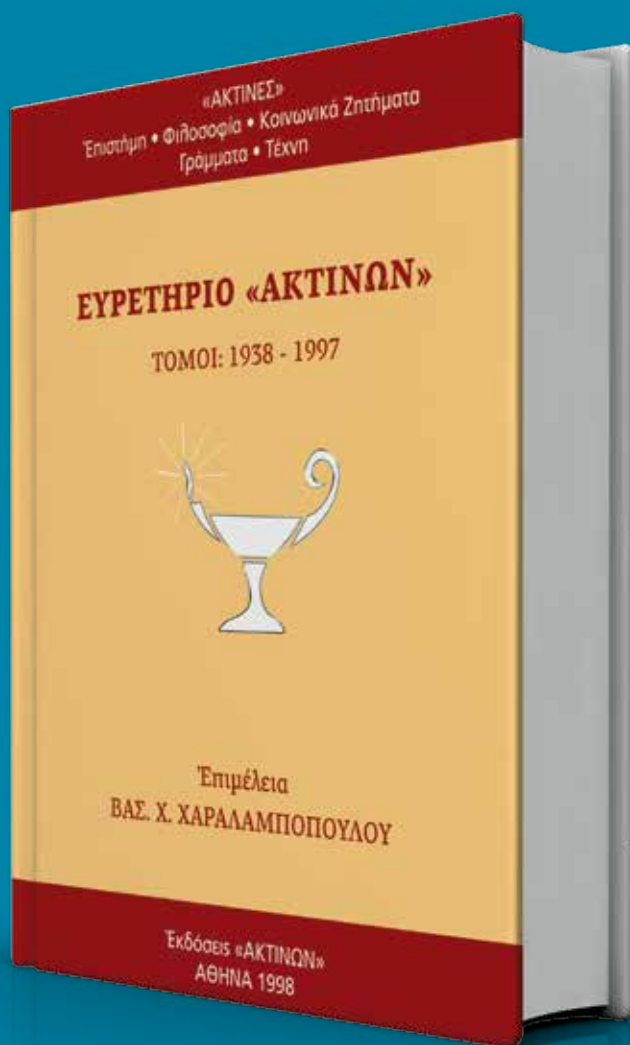
ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:

όλοι οί τόμοι τοῦ περιοδικοῦ «Ἀκτῖνες»
καθώς καί τό εὔρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 210 32.35.023